

Δεκέμβριος 2024

ΠΡΑΞΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ

Ανάλυση διατάξεων για τις απαγορευμένες πρακτικές του άρθρου 5 του Κανονισμού 2024/1689

ΓΡΑΦΟΥΝ

ΣΟΦΙΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΓΥΦΤΟΚΩΣΤΑ
ΤΑΝΙΑ ΣΚΡΑΠΑΛΙΩΡΗ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΧΕΛΙΟΥΔΑΚΗΣ
ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΧΟΥΣΟΥ

European
Artificial Intelligence
& Society Fund

Η έρευνα αυτή κατέστη δυνατή χάρη στην υποστήριξη του **“European Artificial Intelligence & Society Fund”**. Η αποκλειστική ευθύνη για το περιεχόμενο ανήκει στους συγγραφείς και αυτό ενδέχεται να μην αντικατοπτρίζει απαραίτητα τις θέσεις του NEF ή των Ιδρυμάτων Εταίρων.

:

Η μελέτη «Πράξη για την Τεχνητή Νοημοσύνη: Ανάλυση διατάξεων για τις απαγορευμένες πρακτικές του άρθρου 5 του Κανονισμού 2024/1689» είναι διαθέσιμη με την άδεια Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση 4.0 (CC-BY-NC) . Αυτή η άδεια επιτρέπει στους άλλους να κάνουν διασκευές, να τροποποιούν και να δημιουργούν παράγωγα του παρόντος έργου, αλλά χωρίς εμπορική χρήση. Τα νέα έργα θα πρέπει - να αναγνωρίζουν τη Homo Digitalis και να παραμένουν μη-εμπορικά, δεν απαιτείται ωστόσο να αδειοδοτούνται με τους ίδιους όρους.

© 2024 Homo Digitalis

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	2
Δομή ανάλυσης	3
Ανάλυση άρθρου 5 και συναφών διατάξεων	4
Άρθρο 5 παράγραφος 1 (α) : Χειριστικές ή παραπλανητικές τεχνικές	4
Άρθρο 5 παράγραφος 1 (β) : Εκμετάλλευση τρωτών στοιχείων	9
Άρθρο 5 παράγραφος 1 (γ) : Αξιολόγηση κοινωνικής συμπεριφοράς	16
Άρθρο 5 παράγραφος 1 (δ): Πρόβλεψη τέλεσης αξιόποινης πράξης	25
Άρθρο 5 παράγραφος 1 (ε): Βάσεις δεδομένων αναγνώρισης προσώπου	30
Άρθρο 5 παράγραφος 1 (στ): Συναγωγή συναισθημάτων	37
Άρθρο 5 παράγραφος 1 (ζ): Συστήματα βιομετρικής κατηγοριοποίησης	42
Άρθρο 5 παράγραφοι 1 (η), 2-5: Εξ αποστάσεως βιομετρική ταυτοποίηση	45
Σύνοψη βελτιωτικών προτάσεων	55
Ενδεικτική βιβλιογραφία	60
Βιογραφικά στοιχεία	62

Εισαγωγή

Με την προθεσμία του Φεβρουαρίου 2025 που προβλέπει ο Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (TN) να πλησιάζει και τη δημόσια διαβούλευση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων περί απαγορευμένων πρακτικών να βρίσκεται σε εξέλιξη, η Homo Digitalis, ενισχύοντας τον δημόσιο διάλογο, ανέλυσε τις συγκεκριμένες διατάξεις μέσα από τη σκοπιά της κοινωνίας των πολιτών.

Ήδη από το 2021, η Homo Digitalis, σε συνεργασία με 60 ακόμη οργανώσεις, απέστειλε ανοιχτή επιστολή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ζητώντας την καθιέρωση σαφών ρυθμιστικών ορίων για την απαγόρευση εφαρμογών της TN που παραβιάζουν θεμελιώδη δικαιώματα. Επισημάναμε πως, σύμφωνα με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα κράτη μέλη και οι ευρωπαϊκοί θεσμοί έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν τα δικαιώματα των ατόμων στην ιδιωτικότητα, την προστασία δεδομένων, την ελευθερία έκφρασης και συνάθροισης, τη μη διάκριση, την αξιοπρέπεια και άλλα θεμελιώδη δικαιώματα.

Η έλλειψη κατάλληλων περιορισμών στις χρήσεις TN εγκυμονεί κινδύνους για την καταπάτηση αυτών των δικαιωμάτων από κυβερνήσεις και εταιρείες. Παρά τις δυνατότητες της TN για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας, η κοινωνικά επωφελής καινοτομία απαιτεί ασφαλείς, νόμιμες και δίκαιες εφαρμογές.

Η συμμόρφωση και η ορθή ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 5 του Κανονισμού για την TN είναι κρίσιμες για τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά και κομβικής σημασίας για την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως και ο ρόλος της Υπηρεσίας TN (AI Office) με τις πολυαναμενόμενες κατευθυντήριες γραμμές. Ο συνδυασμός διατάξεων που αφορούν την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων και την ασφάλεια προϊόντων ενδέχεται να είναι περίπλοκος στην πράξη και ενέχοντας εντέλει ακόμη και κινδύνους για τους πολίτες, την καθημερινότητά τους και την ζωή τους αν δεν αποσαφηνιστούν βασικές έννοιες.

Παρόλο που η μη συμμόρφωση με τις διατάξεις του άρθρου 5 μπορεί να επιφέρει διοικητικά πρόστιμα έως και 35 εκατομμύρια ευρώ ή 7% του ετήσιου παγκόσμιου κύκλου εργασιών μιας εταιρίας, οι συνέπειες για τους πολίτες συχνά προηγούνται των κυρώσεων, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και τα πρόστιμα δεν εισπράττονται ποτέ (περίπτωση Clearview).

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι τα περισσότερα κράτη μέλη δεν έχουν ακόμη ορίσει αρχές εποπτείας της αγοράς, άρα η συμμόρφωση με τους κανόνες για τις απαγορευμένες πρακτικές επαφίεται εν ολίγοις στις ίδιες τις εταιρίες και μπορεί να ελεγχθεί από την Υπηρεσία TN.

Σε αυτό το μεταβατικό στάδιο συμμόρφωσης με τον Κανονισμό για την ΤΝ, ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών, όπως η Homo Digitalis, είναι να κατανοήσει καλύτερα τόσο το νομικό όσο και το τεχνικό πλαίσιο εφαρμογής των

διατάξεων και να εκφράσει με την μορφή βελτιωτικών προτάσεων τις απόψεις της για την διασφάλιση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου από νέες τεχνολογίες και συστήματα.

Δομή ανάλυσης

Στην παρούσα ανάλυση θα προσεγγίσουμε συστηματικά κάθε διάταξη του άρθρου 5 του Κανονισμού για την ΤΝ, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη ερμηνευτική προσέγγιση για τις απαγορευμένες πρακτικές που περιλαμβάνει:

- Ανάλυση κάθε παραγράφου του άρθρου 5, διατυπώνοντας στοχευμένα ερωτήματα που αναδεικνύουν τις κρίσιμες πτυχές των επί μέρους διατάξεων.
- Εντοπισμό και καταγραφή των λεγόμενων "γκρι ζωνών" - εκείνων των σημείων δηλαδή που παρουσιάζουν ασάφειες, επικαλύψεις ή δυνητικές ερμηνευτικές δυσκολίες.

- Τεκμηρίωση των προβληματισμών μέσω συγκεκριμένων παραδειγμάτων που θα λειτουργούν υποστηρικτικά στις επισημάνσεις μας.
- Διατύπωση συγκεκριμένων ερωτημάτων προς επεξήγηση από τις επικείμενες κατευθυντήριες γραμμές της Υπηρεσίας για την ΤΝ αλλά και τον εθνικό νομοθέτη, με στόχο την πληρέστερη αποσαφήνιση των υφιστάμενων ζητημάτων.

Βασική μας φιλοσοφία είναι η κριτική προσέγγιση με εποικοδομητικό πνεύμα, όπου κάθε παρατήρηση θα συνοδεύεται από τεκμηριωμένες προτάσεις.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (α)

Χειριστικές ή παραπλανητικές τεχνικές

**Γράφει η Σοφία Αντωνοπούλου*

Εισαγωγή

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 1 εδάφιο (α) του Κανονισμού για την ΤΝ, «απαγορεύεται η διάθεση στην αγορά, η θέση σε λειτουργία ή η χρήση συστήματος ΤΝ που εφαρμόζει τεχνικές οι οποίες απευθύνονται στο υποσυνείδητο ενός προσώπου υπερκεράζοντας το συνειδητό του ή σκόπιμα χειριστικές ή παραπλανητικές τεχνικές, με σκοπό ή με αποτέλεσμα να στρεβλώσει ουσιαδώς τη συμπεριφορά ενός προσώπου ή μιας ομάδας προσώπων υποβαθμίζοντας σημαντικά την ικανότητά τους να λάβουν τεκμηριωμένη απόφαση, με επακόλουθο να λάβουν μια απόφαση που διαφορετικά δεν θα είχαν λάβει κατά τρόπο που προκαλεί ή εύλογα ενδέχεται να προκαλέσει στο εν λόγω πρόσωπο, σε άλλο πρόσωπο ή σε ομάδα προσώπων σημαντική βλάβη».

Όπως αναλύεται, περαιτέρω, στην αιτιολογική σκέψη 29 του Κανονισμού για την ΤΝ, αυτού του είδους τα συστήματα ΤΝ χρησιμοποιούν κατασκευαστικά στοιχεία που απευθύνονται στο υποσυνείδητο, όπως ερεθίσματα ήχου, εικόνες και βίντεο τα οποία τα πρόσωπα δεν μπορούν να αντιληφθούν, καθώς τα εν λόγω ερεθίσματα υπερβαίνουν την ανθρώπινη αντίληψη, ή άλλες τεχνικές χειραγώγησης ή παραπλάνησης που υπονομεύουν ή περιορίζουν την αυτονομία, την ικανότητα λήψης αποφάσεων ή τις ελεύθερες επιλογές του προσώπου με τρόπους με τους οποίους δεν αντιλαμβάνεται συνειδητά τις εν λόγω

τεχνικές ή, εάν τις αντιλαμβάνεται, μπορεί παρά ταύτα να παραπλανηθεί ή δεν είναι σε θέση να τις ελέγξει ή να αντισταθεί σε αυτές.

Πράγματι, η χειραγώγηση και παραπλάνηση μέσω συστημάτων ΤΝ είναι από τα πιο σημαντικά και επικίνδυνα ζητήματα αναφορικά με τη χρήση συστημάτων ΤΝ. Τα άτομα χρησιμοποιούν εκτεταμένα την τεχνολογία στην καθημερινότητά τους και μοιράζονται συνεχώς πληθώρα πληροφοριών και προσωπικών δεδομένων για τα ίδια, γεγονός που τα καθιστά ευάλωτα σε ενδεχόμενη εκμετάλλευση. Όλα αυτά τα δεδομένα χρησιμοποιούνται για την εκπαίδευση των συστημάτων ΤΝ, ώστε αυτά να προσαρμόζονται και να βελτιστοποιούν τη λειτουργία τους, όπως το να διαμορφώνουν την κατάταξη σε αποτελέσματα αναζήτησης, να προβλέπουν και να διαμορφώνουν προσωπικές προτιμήσεις, να αλλάζουν τις ροές πληροφοριών και, αρκετές φορές, να επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ατόμων.

Αυτές οι πρακτικές εντοπίζονται σε διάφορους τομείς, ένας εκ των οποίων είναι οι στρατηγικές χειραγώγησης μάρκετινγκ, οι οποίες υπάρχουν εδώ και χρόνια, αλλά σε συνδυασμό πλέον με τη συλλογή τεράστιων όγκων δεδομένων από τα συστήματα ΤΝ, έχουν επεκτείνει κατά πολύ τις δυνατότητες του τι μπορούν να κάνουν οι επιχειρήσεις για να οδηγήσουν τους χρήστες σε επιλογές και συμπεριφορές που εξασφαλίζουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κέρδος.

Η χειραγώγηση αυτή μπορεί να λάβει πολλές μορφές, αλλά οι συνηθέστερες είναι η προβολή εξατομικευμένων διαφημίσεων για την κατανάλωση (διαδικτυακών) αγαθών βάσει προτιμήσεων (βλ. και σχετική καταγγελία της Homo Digitalis κατά Google Ireland και IAB Europe, η οποία εκκρεμεί ενώπιον της Ιρλανδικής και της Βελγικής Αρχής Προστασίας Δεδομένων, αντίστοιχα, ήδη από το 2020) ή η εκμετάλλευση της συναισθηματικά ευάλωτης κατάστασης των ατόμων για την προώθηση προϊόντων και υπηρεσιών που συμπίπτουν με τα συναισθήματά τους σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Στο πλαίσιο αυτό, η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ursula von der Leyen, έχει ήδη ανακοινώσει ότι ένας από τους κύριους στόχους του Νέου Επιτρόπου για τη Δημοκρατία, τη Δικαιοσύνη, το Κράτος Δικαίου και την Προστασία του Καταναλωτή, Michael McGrath, είναι η ανάπτυξη του προτεινόμενου κανονισμού “Digital Fairness Act” που θα αποσκοπεί ακριβώς στο να περιορίσει φαινόμενα χειραγώγησης, στοχοποίησης, και χειριστικών-παραπλανητικών σχεδιαστικών μοτίβων.

Σχετικό είναι το παράδειγμα της αμερικανικής αλυσίδας καταστημάτων Target, η οποία ήδη από το 2012 έγινε γνωστό ότι χρησιμοποιούσε συστήματα TN, τα οποία ανέλυναν δεδομένα καταναλωτικών συνηθειών των γυναικών που είχαν καταχωριστεί στη λίστα βρεφικών ειδών, με σκοπό την πρόβλεψη σχετικά με το ποιες γυναίκες καταναλώτριες ήταν έγκυες (ακόμα και στα πολύ αρχικά στάδια), προκειμένου να αποκτήσει η εταιρία ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε γρήγορο χρόνο και να τους στέλνει διαφημίσεις για βρεφικά προϊόντα, προλαβαίνοντας τους ανταγωνιστές της και “ωθώντας” τους καταναλωτές σε σχετικές αγορές.

Τέτοια συστήματα TN χρησιμοποιούνται πολλές φορές και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όχι μόνο για σκοπούς μάρκετινγκ, αλλά και για τη δημιουργία και διάδοση ψευδών ειδήσεων (fake news), με απώτερο σκοπό να επηρεάσουν την κοινή γνώμη, ακόμα και αποτελέσματα εκλογών. Η ανωτέρω χειραγώγηση μπορεί επίσης να επιτυγχάνεται και μέσω της ψηφιακής παραποίησης εικόνων ή βίντεο, των γνωστών πλέον ως deepfakes. Η τεχνολογία deepfake είναι ένας τύπος TN που χρησιμοποιείται για τη δημιουργία ρεαλιστικών ψεύτικων εικόνων, βίντεο και ηχογραφήσεων που φαίνονται ως γνήσια και τα οποία μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για την παραπλάνηση του κοινού και τη διάδοση ψευδών ειδήσεων.

Για να γίνει περισσότερο αντιληπτή η βαρύτητα του ζητήματος της παραπλάνησης και χειραγώγησης ειδικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αξίζει να αναφερθούν οι περιπτώσεις της Cambridge Analytica (κατά την οποία χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα χρηστών του Facebook, με σκοπό τη χειραγώγησή τους και επηρεασμό τους ως προς την ψήφο τους στις εκλογές των ΗΠΑ), η παρέμβαση της Ρωσίας στις προεδρικές εκλογές των ΗΠΑ το 2016, όπου λογαριασμοί στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, που λειτουργούσαν με συστήματα TN, χρησιμοποιήθηκαν για τη διάδοση παραπληροφόρησης, αλλά και το πρόσφατο παράδειγμα της Ρουμανίας, όπου ακυρώθηκαν τα αποτελέσματα των εκλογών του Δεκεμβρίου 2024, κατόπιν αποκαλύψεων ότι υπήρξε απόπειρα επηρεασμού των εκλογών από τη Ρωσία, μέσω προωθούμενου επί πληρωμή περιεχομένου στο TikTok (χωρίς σήμανση εκλογικής καμπάνιας), καθώς και κυβερνοεπιθέσεων, με σκοπό την προώθηση του υποψηφίου Calin Georgescu, ο οποίος πράγματι κέρδισε τις εκλογές στον πρώτο γύρο, για αυτό και ακυρώθηκαν.

Αυτές οι περιπτώσεις αποδεικνύουν τους κινδύνους που εγκυμονεί η χρήση τέτοιων συστημάτων ΤΝ τόσο από ιδιωτικούς φορείς, όσο και από τα ίδια τα κράτη, όχι μόνο για τη διαμόρφωση ελεύθερης βούλησης, την αυτονομία των ατόμων και το σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, αλλά και για την ίδια τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου και την κυριαρχία των κρατών (με την παρέμβαση ενός κράτους στις διαδικασίες ενός άλλου). Επιπλέον, όταν τέτοιες τεχνικές χρησιμοποιούνται εις βάρος προσώπων που είναι περισσότερο ευάλωτα στην εκμετάλλευση, όπως τα άτομα που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας ή ανήκουν σε εθνοτικές ή θρησκευτικές μειονότητες, γίνεται αντιληπτό ότι η χειραγώγηση μπορεί να φτάσει σε τέτοια έκταση, ώστε να μην αφήνεται κανένα περιθώριο ελεύθερης επιλογής και βούλησης στα άτομα, με αποτέλεσμα τον πλήρη έλεγχο.

Όπως διακρίνεται και από τις ανωτέρω πρακτικές, η χειραγώγηση και παραπλάνηση των ατόμων μέσω συστημάτων ΤΝ, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό και στην ψυχολογική τους ανάλυση και τελικά, εκμετάλλευση. Αναλύοντας τη συμπεριφορά, τις προτιμήσεις και τα τρωτά σημεία ενός ατόμου, τα συστήματα ΤΝ μπορούν να στοχεύουν άτομα, προβάλλοντάς τους περιεχόμενο που έχει σχεδιαστεί για να καθοδηγήσει τα συναισθήματα, τις πεποιθήσεις και τις ενέργειές τους. Αυτή η τακτική είναι ιδιαίτερα ανησυχητική, καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εκμετάλλευση ατόμων για διάφορους σκοπούς, από τη χειραγώγηση των καταναλωτών έως τη ριζοσπαστικοποίηση των ατόμων.

Επιπλέον, ειδικά αναφορικά με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αξίζει να αναφερθεί ότι οι αλγόριθμοί τους χρησιμοποιούν ορισμένες τεχνικές, όπως η ατέλειωτη κύλιση (endless scrolling-doomscrolling), οι ειδοποιήσεις και τα πρόσθετα αυτόματης αναπαραγωγής,

οι οποίες έχουν σχεδιαστεί για να δημιουργούν εθισμό στους χρήστες, να τους διατηρούν αφοσιωμένους στην πλατφόρμα για μεγαλύτερες χρονικές περιόδους, αυξάνοντας την πιθανότητα να εκτεθούν σε περισσότερες διαφημίσεις, να δημιουργήσουν περισσότερα δεδομένα και τελικά να αυξήσουν τα κέρδη της πλατφόρμας.

Τέλος, όπως πολύ εύστοχα αναφέρεται και στην αιτιολογική σκέψη 29 του Κανονισμού για την ΤΝ, το ζήτημα περιπλέκεται ακόμα περισσότερο, στις περιπτώσεις διεπαφής μηχανήματος-εγκεφάλου ή με την εικονική πραγματικότητα, καθώς επιτρέπουν μεγαλύτερο έλεγχο των ερεθισμάτων που παρουσιάζονται στα πρόσωπα, δεδομένου ότι μπορούν να στρεβλώσουν ουσιαστικά τη συμπεριφορά τους με ιδιαίτερα επιβλαβή τρόπο. Εδώ αξίζει να επισημανθεί ότι στις 20 Νοεμβρίου 2024 ανακοινώθηκε ότι η Neuralink (εταιρεία νευροτεχνολογίας, η οποία ειδικεύεται στην δημιουργία εμφυτευμάτων στον εγκέφαλο, με σκοπό τη διασύνδεσή του με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, η οποία ιδρύθηκε από τον Elon Musk), έχει λάβει έγκριση για να ξεκινήσει την πρώτη κλινική δοκιμή στον Καναδά για μια συσκευή σχεδιασμένη να δίνει σε άτομα με παράλυση τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν ψηφιακές συσκευές απλώς με τη σκέψη, ενώ στις ΗΠΑ η εταιρία έχει ήδη εγκαταστήσει τα εμφυτεύματα σε δύο ασθενείς. Η τεχνολογία αυτή ενδεχομένως να μπορεί να προσφέρει δυνατότητες βελτίωσης της υγείας και λειτουργικής καθημερινότητας των ασθενών, ωστόσο εγείρει πληθώρα ζητημάτων από άποψη ηθικής και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και πρέπει να εξεταστεί ενδελεχώς, δεδομένης και της ισχύος που έχει ο ιδρυτής της εταιρίας στο χώρο της τεχνολογίας και των δεδομένων.

Προβληματισμοί

Εκ των ανωτέρω γίνεται κατανοητό ότι η χρήση συστημάτων ΤΝ για τη χειραγώγηση και παραπλάνηση των ατόμων δεν εγείρει μόνο ηθικά ζητήματα, αλλά αποτελεί ήδη σημαντική απειλή και για τις δημοκρατικές διαδικασίες. Υπονομεύει το ίδιο το θεμέλιο της δημοκρατίας, το οποίο βασίζεται στην ενημερωμένη και ελεύθερη λήψη αποφάσεων από τους πολίτες. Επομένως, η εν λόγω διάταξη του Κανονισμού για την ΤΝ είναι υψίστης σημασίας και ένα πολύ θετικό βήμα.

Είναι επίσης πολύ σημαντικό, ότι στην αιτιολογική σκέψη 29 διευκρινίζεται ότι ενδέχεται να μην είναι δυνατόν να εικασθεί πως υπάρχει πρόθεση στρέβλωσης της συμπεριφοράς, αλλά σε κάθε περίπτωση, δεν είναι απαραίτητο να έχουν ο πάροχος ή ο φορέας εφαρμογής την πρόθεση να προκαλέσουν σημαντική βλάβη, εφόσον η βλάβη αυτή προκύπτει, όπως και να έχει, από πρακτικές χειραγώγησης ή εκμετάλλευσης που βασίζονται στην ΤΝ.

Γίνεται, επομένως, σαφές ότι αυτό που έχει σημασία και πρέπει να εξετάζεται, δεν είναι η πρόθεση χειραγώγησης ή παραπλάνησης, αλλά το αποτέλεσμα. Αν δηλαδή ένα σύστημα ΤΝ έχει ως αποτέλεσμα τη χειραγώγηση ή παραπλάνηση ατόμων, αυτό είναι το κρίσιμο για την ένταξή του στις απαγορευμένες πρακτικές, και όχι η πρόθεση, η οποία είναι πολλές φορές δύσκολο να αποδειχθεί.

Η συγκεκριμένη διάταξη παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα, τα οποία πρέπει να επισημανθούν. Είναι εξαιρετικά προβληματικό το ότι ο Κανονισμός για την ΤΝ εξαρτά την απαγόρευση αυτών των συστημάτων από την ουσιώδη στρέβλωση της συμπεριφοράς του ατόμου και την πρόκληση σημαντικής βλάβης ή όχι.

Συγκεκριμένα, στο άρθρο 5 αναφέρεται ότι απαγορεύονται τα συστήματα ΤΝ, που έχουν ως σκοπό ή αποτέλεσμα την ουσιώδη στρέβλωση της συμπεριφοράς ενός προσώπου ή μιας ομάδας προσώπων υποβαθμίζοντας σημαντικά την ικανότητά τους να λάβουν τεκμηριωμένη απόφαση, με επακόλουθο να λάβουν μια απόφαση που διαφορετικά δεν θα είχαν λάβει κατά τρόπο που προκαλεί ή εύλογα ενδέχεται να προκαλέσει στο εν λόγω πρόσωπο, σε άλλο πρόσωπο ή σε ομάδα προσώπων σημαντική βλάβη.

Ειδικότερα, δεν διευκρινίζεται πότε θεωρείται ότι υπάρχει βλάβη και τι είδους βλάβη είναι αυτή, δεδομένου ότι η βλάβη μπορεί να είναι οικονομική, ηθική, αλλά και γενικότερα βλάβη των θεμελιωδών δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου. Επίσης, δεν διευκρινίζεται πώς καθορίζεται η σημαντική βλάβη και πώς ακριβώς θεμελιώνεται, διότι αν δεν μπορεί να θεμελιωθεί η ύπαρξη σημαντικής βλάβης, τότε αναπόφευκτα θα υπάρξουν συστήματα ΤΝ, τα οποία θα ξεφύγουν από την απαγόρευση.

Επιπλέον, δεν είναι ξεκάθαρο πώς μπορεί να αποδειχθεί ότι υπάρχει στρέβλωση της συμπεριφοράς του ατόμου και μάλιστα ουσιώδης, δεδομένου ότι η εν λόγω έννοια σχετίζεται περισσότερο με τα εσωτερικά κίνητρα, διάθεση και κατάσταση του ατόμου, παρά με εξωτερικά παρατηρήσιμα και μετρήσιμα αποτελέσματα, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη τη στοιχειοθέτηση. Η εν λόγω διάταξη, συνεπώς, με μια πρώτη ματιά δείχνει ότι αποσκοπεί στην προστασία των ατόμων και των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών του δικαίου, αν όμως δεν προσδιοριστούν ρητά οι συγκεκριμένες ασαφείς έννοιες, κινδυνεύει να γίνει μια διάταξη κενή και ανούσια, χωρίς πραγματική διασφάλιση προστασίας.

Ένα άλλο ζήτημα είναι ότι στην αιτιολογική σκέψη 29 αναφέρεται ρητά ότι οι κοινές και νόμιμες εμπορικές πρακτικές, για παράδειγμα στο πεδίο της διαφήμισης, που είναι σύμφωνες με το εφαρμοστέο δίκαιο, δεν θα πρέπει να θεωρούνται καθεαυτές επιβλαβείς πρακτικές χειραγώγησης που βασίζονται στην ΤΝ. Φαίνεται να βάζει ένα όριο δηλαδή ο Κανονισμός στο μέχρι ποιο σημείο μπορεί να θεωρηθεί αποδεκτός ο επηρεασμός ενός ατόμου, επιτρέποντας, υπό την προϋπόθεση της νομιμότητας, τη χρήση τέτοιων συστημάτων στο χώρο της διαφήμισης.

Προτάσεις

Όπως προκύπτει από την ανωτέρω ανάλυση, οι προϋποθέσεις της ουσιώδους στρέβλωσης και της σημαντικής βλάβης είναι πολύ περιοριστικές και ταυτόχρονα ασαφείς. Επομένως, προτείνεται:

- η διασάφησή τους από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με τις κατευθυντήριες γραμμές που αναμένονται σύμφωνα με το άρθρο 96 παράγραφος 1 εδ. β του Κανονισμού για την ΤΝ, σχετικά με το τι συνιστά ουσιώδη στρέβλωση και σημαντική βλάβη και πώς αποδεικνύονται, με έμφαση στη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων και την προστασία της ελεύθερης βούλησης,
- η αναφορά συγκεκριμένων παραδειγμάτων, στις ανωτέρω κατευθυντήριες γραμμές, ώστε να γίνει σαφές ποια συστήματα ΤΝ απαγορεύονται και ποια όχι, με σκοπό τον περιορισμό της εκμετάλλευσης, και ειδικά αναφορικά με τον τομέα της διαφήμισης και των ψευδών ειδήσεων, που αποτελούν ορισμένα από τα πιο προβληματικά πεδία.
- η αρμόδια ελληνική εποπτική αρχή να εκδώσει σαφείς οδηγίες και κατάλογο περιπτώσεων.

Όσον αφορά τις κοινές και νόμιμες εμπορικές πρακτικές, οι οποίες εξαιρούνται από τις απαγορευμένες πρακτικές, δεδομένων όσων αναφέρθηκαν ανωτέρω σχετικά, αλλά και του ότι τις περισσότερες φορές τα άτομα δεν γνωρίζουν πώς χρησιμοποιούνται τα δεδομένα τους για σκοπούς μάρκετινγκ και σε ποια έκταση, και επομένως παραβιάζεται η υποχρέωση διαφάνειας και η ενημερωμένη συγκατάθεση των ατόμων, εύλογα δημιουργεί προβληματισμό η συγκεκριμένη διευκρίνιση στον Κανονισμό και φαίνεται να αφήνει ελεύθερο το περιθώριο για εκμετάλλευση των καταναλωτών. Συνεπώς, προτείνεται:

- να διευκρινιστεί υπό ποιες προϋποθέσεις μπορούν να απαγορεύονται αυτές οι πρακτικές στο πεδίο του μάρκετινγκ, και, ίσως, να εξεταστεί το ενδεχόμενο ένταξης των εμπορικών πρακτικών μάρκετινγκ, στην απαγόρευση της περίπτωσης του άρθρου 5, παράγραφος 1 εδάφιο (β), όπως αναλύεται παρακάτω.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (β)

Εκμετάλλευση τρωτών στοιχείων

**Γράφει η Σταυρούλα Χούσου*

Εισαγωγή

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 1 εδάφιο (β) του Κανονισμού για την ΤΝ απαγορεύεται «η διάθεση στην αγορά, η θέση σε λειτουργία ή η χρήση συστήματος ΤΝ που εκμεταλλεύεται οποιοδήποτε από τα τρωτά σημεία ενός φυσικού προσώπου ή μιας συγκεκριμένης ομάδας προσώπων λόγω της ηλικίας τους, της αναπηρίας τους ή συγκεκριμένης κοινωνικής ή οικονομικής τους κατάστασης, με σκοπό ή με αποτέλεσμα να στρεβλώσει ουσιωδώς τη συμπεριφορά του εν λόγω προσώπου ή προσώπου που ανήκει στην εν λόγω ομάδα κατά τρόπο που προκαλεί ή εύλογα ενδέχεται να προκαλέσει στο εν λόγω πρόσωπο ή σε άλλο πρόσωπο σημαντική βλάβη». Πριν την περαιτέρω ανάλυση της εν λόγω διάταξης, είναι χρήσιμο να εξεταστεί η επικάλυψη εννοιών και ο σκοπός της απαγόρευσης των συστημάτων ΤΝ μεταξύ των εδαφίων (α) και (β) της παραγράφου 1 του άρθρου 5.

Όπως και στην περίπτωση του άρθρου 5 παράγραφος 1 εδάφιο (α), έτσι και εδώ, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 29 του Κανονισμού για την ΤΝ, η απαγόρευση αφορά συστήματα ΤΝ που χρησιμοποιούν τεχνικές εγγενώς χειριστικές ή/και υποσυνείδητα ερεθίσματα, όπως βίντεο, κείμενο ή εικόνες, αλληλεπίδραση με το σύστημα όπως αυτές που αναλύθηκαν στην πρώτη απαγορευμένη πρακτική, σχεδιαστικές επιλογές του μοντέλου, εισαγωγή (εκούσια ή ακούσια) στερεοτύπων μέσα από τα δεδομένα ή/και τις τεχνικές εκπαίδευσης του αλγορίθμου.

Επίσης, πρέπει να προκύπτει μια ουσιώδης στρέβλωση της συμπεριφοράς, αλλά και μία σημαντική βλάβη, είτε για το άμεσα εμπλεκόμενο πρόσωπο, είτε για τρίτους. Η ειδοποιός διαφορά έγκειται λοιπόν στην εκμετάλλευση συγκεκριμένα των τρωτών χαρακτηριστικών του φυσικού προσώπου ή της ομάδας προσώπων.

Η απαγόρευση στην παράγραφο 1 εδάφιο (β) σχετίζεται άρρηκτα με τη στοχοποίηση («targeting») συγκεκριμένων χαρακτηριστικών που καθιστούν τα υποκείμενα της αλγοριθμικής επεξεργασίας ευάλωτα σύμφωνα με τον Ευρωπαϊό Νομοθέτη. Τέτοια χαρακτηριστικά είναι βαθιά συνδεδεμένα με ακρογωνιαίες αξίες της ΕΕ, όπως η αξία της γενετήσιας αξιοπρέπειας, της μη διάκρισης και της ισότητας. Έτσι μπορεί πιθανόν να θεωρηθεί πως στην απαγόρευση της παραγράφου 1 εδάφιο (α) των «χειριστικών τεχνικών» ο σκοπός του συστήματος ΤΝ (είτε εκ του σχεδιασμού του, είτε μέσω τάσεων που απέκτησε ή ανέπτυξε στην πορεία) είναι η εκμετάλλευση για έναν καθορισμένο ίδιον σκοπό, σχετικά αγνωστικιστικό προς το προφίλ και τα τρωτά σημεία συγκεκριμένων χρηστών ή ομάδων χρηστών.

Εξάγεται λοιπόν από τον ορισμό της απαγόρευσης της παραγράφου 1 εδάφιο (β) ότι υπάρχει μία διαδικασία ανάλυσης και αναγνώρισης των τρωτών χαρακτηριστικών των πιθανών τελικών χρηστών από τη μία, και στοχευμένης (αυτο)ρύθμισης της λειτουργίας του συστήματος ΤΝ, ώστε να εκμεταλλευτεί τα τρωτά αυτά χαρακτηριστικά από την άλλη.

Αυτή η ανάλυση και στόχευση, μπορεί να είναι τόσο αποτέλεσμα του ανθρώπινου σχεδιασμού, όσο και της αυτόνομης ανάπτυξης επικίνδυνων τάσεων (tendencies) και ικανοτήτων (capacities) του συστήματος.

Για να προσεγγιστεί καλύτερα η έννοια της τρωτότητας θα ακολουθήσει μια συνδυαστική ανάλυση της αιτιολογικής σκέψης 29 του Κανονισμού για την ΤΝ, του άρθρου 3 παράγραφος 1 της οδηγίας 2019/882, της δημόσιας διαβούλευσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις απαγορευμένες πρακτικές και τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ) καθώς η έννοια δεν είναι σαφώς ορισμένη στον Κανονισμό για την ΤΝ.

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 29, απαγορεύονται συστήματα ΤΝ που εκμεταλλεύονται τα τρωτά σημεία ενός προσώπου ή μιας συγκεκριμένης ομάδας προσώπων λόγω της ηλικίας τους, της αναπηρίας τους ή μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ή οικονομικής κατάστασης που πιθανόν καθιστά τα εν λόγω πρόσωπα περισσότερο ευάλωτα στην εκμετάλλευση, όπως τα άτομα που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας ή ανήκουν σε εθνοτικές ή θρησκευτικές μειονότητες.

Ο νομοθέτης αναφέρεται σε ευάλωτους πληθυσμούς ή σε άτομα που ενδέχεται να αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο για καταχρήσεις των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων, λόγω διακρίσεων, της μειωμένης ικανότητάς τους να αντιμετωπίσουν καταστάσεις εκμετάλλευσης ή της αδυναμίας τους να προστατεύσουν αποτελεσματικά τα συμφέροντά τους σε κοινωνικά και νομικά πλαίσια. Επιπλέον, το άρθρο 3 παράγραφος 1 της Οδηγίας σχετικά με τις απαιτήσεις προσβασιμότητας προϊόντων και υπηρεσιών ορίζει πως "άτομα με αναπηρίες νοούνται άτομα με μακροχρόνιες σωματικές, ψυχικές, νοητικές ή αισθητηριακές διαταραχές".

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσω της πρόσφατης διαβούλευσής της σχετικά με τον ορισμό των συστημάτων ΤΝ και την αποσαφήνιση των απαγορευμένων πρακτικών διευκρίνισε ότι "Τα τρωτά σημεία (vulnerabilities) αυτών των ατόμων πρέπει να κατανοούνται ως ένα ευρύ φάσμα κατηγοριών, συμπεριλαμβανομένων των γνωστικών, συναισθηματικών, σωματικών και άλλων μορφών ευαισθησίας που μπορούν να επηρεάσουν την ικανότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες να λαμβάνουν ενημερωμένες αποφάσεις ή να επηρεάζουν με άλλο τρόπο τη συμπεριφορά τους. Η «εκμετάλλευση» πρέπει να κατανοείται ως η αντικειμενική εκμετάλλευση αυτών των τρωτών σημείων με τρόπο που είναι επιβλαβής για τα εκμεταλλευόμενα ευάλωτα άτομα ή ομάδες."

Ήδη στον ΓΚΠΔ, η αιτιολογική σκέψη 75 αναφέρεται έμμεσα σε ορισμένες ομάδες που «διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο κατά την επεξεργασία δεδομένων». Οι Malgieri και Niklas (2020) προτείνουν ότι αυτή η ευπάθεια σχετίζεται με άτομα που είναι λιγότερο ικανά να παρέχουν ουσιαστική συναίνεση ή/και επηρεάζονται δυσανάλογα από τις αρνητικές συνέπειες των αποφάσεων που λαμβάνονται για αυτά, ενώ ευρύ χαρακτήρα στην έννοια της ευαλωτότητας έχει αποδώσει και η Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29 (πλέον το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων) με σωρεία κατευθυντήριων γραμμών.

Προκύπτει λοιπόν από την ανάλυση μία τυπολογία χαρακτηριστικών που καθιστούν το άτομο τρωτό ή την ομάδα τρωτή ως προς την αλγοριθμική επεξεργασία: α) η εγγενής ανισορροπία πληροφόρησης, β) η ανισορροπία στην πρόσβαση στα ψηφιακά μέσα και τις δεξιότητες, και γ) η ανισορροπία ικανότητας για επιρροή και αλλαγή ενός αποτελέσματος.

Η τρωτότητα υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσε να οριοθετηθεί με σχετικά πιο τεχνικούς όρους και, ως εκ τούτου, να αντιμετωπιστεί πιο αποτελεσματικά.

Εν ολίγοις, το σύνολο της ευρωπαϊκής, και κατά περίπτωση παγκόσμιας νομοθεσίας προστατεύει συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες που είναι πιο ευάλωτες στην κατάχρηση αυτών των θεμελιωδών δικαιωμάτων, είτε λόγω της εγγενούς αδυναμίας τους να τα υπερασπιστούν, π.χ. λόγω νεαρής ηλικίας ή νοητικής αναπηρίας, είτε λόγω της κοινωνικής τους θέσης που τις καθιστά επιρρεπείς σε δυσμενείς διακρίσεις και συμπεριφορές π.χ. ευάλωτη οικονομική κατάσταση, μέλος μειονότητας. Παραδείγματος χάριν, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία του ΟΗΕ και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο αυτής του 2006, την οποία έχει κυρώσει τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση το 2010, όσο και η Ελλάδα το 2012 (Ν.4074/2012), κι ως εκ τούτου έχει πλήρη δεσμευτική ισχύ.

Τα άρθρα 21 και 22 της Σύμβασης παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αναφέρονται στην ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης, καθώς και στην προστασία της ιδιωτικής ζωής αντίστοιχα στο διαδίκτυο.

Όπως παρατηρείται, χρησιμοποιούνται αρκετοί ορισμοί για την αποσαφήνιση της έννοιας της τρωτότητας, όχι όμως και για ζητήματα που άπτονται της συλλογικής τρωτότητας των φυσικών προσώπων και της εκτενούς τρωτότητας συγκεκριμένων ομάδων και πληθυσμών.

Μια πρώτη θεωρητική προσέγγιση της συλλογικής τρωτότητας περιγράφει τη γενική και πανανθρώπινη δυνατότητα να βρεθεί οποιοδήποτε άτομο σε τρωτή, ευάλωτη θέση.

Είναι δηλαδή περιστασιακή και αφορά όλους τους ανθρώπους, καθώς όλοι μπορούν να βρεθούν δυνητικά σε ένα *'locus minoris resistentiae'* - μία κατάσταση τρωτότητας που μπορεί να περιγραφεί ως σοβαρή κρίση ή ως μία δυσμενής θέση σε ένα πλαίσιο σημαντικής ανισορροπίας δυνάμεων. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές αυτού του ορισμού, ο χαρακτηρισμός της ευπάθειας συγκεκριμένων ομάδων μπορεί να οδηγήσει στην περιθωριοποίησή τους, στην διαιώνιση στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Από την άλλη οι υποστηρικτές της εκτενούς τρωτότητας συγκεκριμένων ομάδων, θεωρούν πως η γενίκευση του όρου θα οδηγήσει στην αποδυνάμωσή του, αφού η τρωτότητα γι' αυτούς προέρχεται από μη παρωδικές και μη περιπτωσιολογικές κοινωνικές και βιολογικές αιτίες.

Σύμφωνα με την ερμηνεία των ανωτέρω διατάξεων, και οι συναισθηματικές καταστάσεις μπορούν να επηρεάσουν τον ψυχισμό ενός φυσικού προσώπου και ως εκ τούτου να τον κάνουν ευάλωτο. Η δε έκθεση σε συγκεκριμένα ερεθίσματα, ειδικά κατ' εξακολούθηση, μπορεί να οδηγήσει σε επιρροή των πράξεών τους, υπό το πρίσμα μίας συγκεκριμένης ψυχολογικής κατάστασης. Ορισμένες τέτοιες καταστάσεις, όπως ο (μακροχρόνιος) φόβος, η οικονομική αβεβαιότητα, ο εκβιασμός ή ακραίες τραυματικές εμπειρίες μπορούν να καταστούν τόσο κυρίαρχες στην προσωπικότητα ενός ατόμου, επηρεάζοντας τις επιλογές τους απέναντι σε μία ενδεχόμενη βλάβη.

Μπορεί με βεβαιότητα να αποκλειστεί αυτή η κατηγορία συναισθηματικών καταστάσεων -είτε προκαλούνται περιστασιακά, είτε με την πάροδο του χρόνου - ως μη τρωτά χαρακτηριστικά;

Για παράδειγμα, το 2022, αναφορές αποκάλυψαν ότι ο αλγόριθμος του TikTok μπορούσε να υπολογίσει την ψυχική κατάσταση των χρηστών (π.χ. κατάθλιψη ή άγχος) με βάση τις αλληλεπιδράσεις τους και στοχευμένα πρότεινε περιεχόμενο που επιδείκνυε αυτές τις καταστάσεις. Αντίστοιχα, άλλοι παράγοντες εκτός από τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την προσωπικότητα, επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο και το χρόνο που μπορεί να συμβεί η εκμετάλλευση ευάλωτων χαρακτηριστικών, όπως η ποσότητα, η ένταση, η συχνότητα και η ποιότητα της έκθεσης και των αλληλεπιδράσεων, αλλά και το είδος του ερεθίσματος. Έτσι, η εκμετάλλευση μπορεί να συμβεί όχι μόνο με βάση την προσωπικότητα, τις σωματικές ή κοινωνικές ευπάθειες, αλλά και με βάση τις φαινομενικά αθώες, φυσικές και στιγμιαίες ανάγκες ή τάσεις ενός φυσικού προσώπου. Τέτοια στοιχεία, όπως μία αδυναμία στα γλυκά ή μία ισχυρή κομματική ταύτιση, μπορεί όταν κανείς τα εκμεταλλευτεί στοχευμένα, και κατ' εξακολούθηση να οδηγήσει σε τρωτά σημεία. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τους καταναλωτές στον εμπορικό τομέα και τους ψηφοφόρους στον πολιτικό τομέα.

Η έμφαση μόνο σε συγκεκριμένες ομάδες αρκετά ευάλωτες, ώστε να προστατευτούν ειδικά, πιθανόν να οφείλεται στην πεποίθηση ότι οι ομάδες αυτές είναι σε υψηλότερο κίνδυνο για να στοχοποιηθούν μαζικά και σε κλίμακα. Παράλληλα, η μεταβλητότητα και η των συναισθηματικών αντιδράσεων και των επιρροών μεταξύ των ανθρώπων, περιορίζει τον Νομοθέτη από το να επιβάλλει συγκεκριμένες ρυθμίσεις που ενδεχομένως να επιφέρουν υπέρμετρο ρίσκο στους φορείς εκμετάλλευσης των συστημάτων ή μοντέλων ΤΝ, αφήνοντας πιθανώς ανοιχτό το ενδεχόμενο της συμπερίληψης τους αν τα κριτήρια της εκμετάλλευσης και της στοχοποίησης είναι αρκετά ισχυρά, κατά περίπτωση.

Προβληματισμοί

Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η εκμετάλλευση των τρωτών σημείων των φυσικών προσώπων, θα εξεταστούν, μέσα από παραδείγματα, συστήματα ΤΝ α) που αλληλεπιδρούν με φυσικά πρόσωπα και β) συστήματα που παράγουν αποκλειστικά αποτελέσματα, όπως συστάσεις (π.χ. συστάσεις για πλατφόρμες streaming), προβλέψεις ή αποφάσεις.

Ο λόγος για τον οποίο αυτή η διάκριση είναι σημαντική, είναι να προσδιοριστεί ότι η εκμετάλλευση μπορεί να συμβεί όχι μόνο μέσω άμεσης αλληλεπίδρασης, όπου ένας χρήστης «ανοίγεται» ή «επιτρέπει» στο σύστημα ΤΝ να εκμαιεύσει τα τρωτά του σημεία, αλλά και ότι συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του ατόμου μπορούν να στοχευθούν προς εκμετάλλευση είτε είναι τα δεδομένα εισαγωγής (inputs), είτε είναι τα κριτήρια για την αρχιτεκτονική αλγορίθμων (βάρη/weights, παράμετροι, χαρακτηριστικά μοντέλου/model attributes), αλλά και ο τρόπος παραγωγής των αποτελεσμάτων τους (outputs). Ας σημειωθεί εδώ πως ο ανθρώπινος παράγοντας μπορεί να ευθύνεται για την ανάπτυξη και εμφάνιση αυτών των εκμεταλλευτικών τεχνικών είτε από το σχεδιασμό, είτε από το πλημμελή τήρηση πρωτοκόλλων ελέγχου, επιτήρησης, ενημέρωσης χρηστών, είτε από πραγματικά ατυχή, μη προβλέψιμη συνθήκη.

Τέλος, ένα τελευταίο κριτήριο μπορεί να είναι η συνεχής ή προσωρινή φύση της εκμετάλλευσης. Ακόμη και αν είναι μόνο προσωρινή η εκμετάλλευση, δεν παύει να αποτελεί εκμετάλλευση - δηλαδή εκμεταλλεύονται τρωτά σημεία που εμφανίζονται παροδικά, όπως πχ. μία διαφήμιση παγωτού που εμφανίζεται σε έναν χρήστη φορητής συσκευής υγείας, όταν το επίπεδο σακχάρου του είναι χαμηλά ακριβώς λόγω αυτής της κατάστασης.

Από αυτήν την άποψη, είναι επίσης σημαντικό να εξεταστούν οι πιθανοί δεσμοί που υπάρχουν μεταξύ των υποσυνείδητων τεχνικών ΤΝ της παραγράφου 1 εδάφιο (α) και των πρακτικών που εκμεταλλεύονται τα τρωτά σημεία της παραγράφου 1 εδάφιο (β). Το ερώτημα που εγείρεται από αυτό το παράδειγμα αναφέρεται και στην μη συγκεκριμένη φύση της έννοιας σημαντική βλάβη: εάν αποδειχθεί η πρόθεση και η ύπαρξη εκμεταλλευτικής δραστηριότητας με βάση ένα τρωτό σημείο (χαμηλό ζάχαρο, διατροφικές συνήθειες) και η διαφήμιση επηρεάσει ουσιαδώς την αγορά ενός σχετικού προϊόντος, θα θεωρηθεί απαγορευμένη η πρακτική; Θεωρείται σημαντική βλάβη μία απόφαση που δεν επιφέρει άμεσο αρνητικό αντίκτυπο;

Σε ένα άλλο παράδειγμα: ορισμένες πλατφόρμες δανεισμού που χρησιμοποιούν ΤΝ έχουν κατηγορηθεί ότι προσφέρουν δάνεια με τεχνητά υψηλά επιτόκια, σε άτομα που ήδη βρίσκονται σε οικονομικά δυσχερή θέση, με το σκεπτικό ότι η οικονομική τους αγωνία θα τους οδηγήσει ευκολότερα στην αποδοχή του δανείου ακόμα και με δυσμενείς όρους. Έχοντας δηλαδή μία πλήρη περιγραφή του οικονομικού τους προφίλ, εκμεταλλεύονται τη δυσμενή θέση τους και τους στοχεύουν επιτηδευμένα, με γνώμονα την ανήθικη αύξηση του κέρδους τους. Η ZestFinance, για παράδειγμα, δέχτηκε κριτική για τη χρήση αδιαφανών κριτηρίων που ενδέχεται να διαιωνίζουν πρακτικές εκμετάλλευσης δανειοληπτών. Μπορεί κανείς να θεωρήσει σχετικά εύκολα ότι η επιτηδευμένα υψηλή θέση επιτοκίων λόγω οικονομικής δυσχέρειας είναι σημαντική βλάβη, διότι έχει σημαντικό οικονομικό αντίκτυπο. Αν αντίστοιχες τεχνικές χρησιμοποιούνταν σε πλατφόρμες στοιχημάτων για τον υπολογισμό και τη στόχευση προσωπικοτήτων με ανοχή στο υψηλό ρίσκο, και ο χρήστης έχανε σχετικά μικρά ποσά, θα άλλαζε το κριτήριο της απαγόρευσης;

Οι «πράκτορες» ΤΝ, είναι μία πρόσφατη καινοτομία στον τομέα, η οποία αναφέρεται σε αυτόνομα συστήματα ΤΝ ικανά να λαμβάνουν ανεξάρτητες αποφάσεις και να ενεργούν εκ μέρους των χρηστών. Η εξέλιξη αυτή προβλέπεται να παίξει καταλυτικό ρόλο στον χρηματοοικονομικό τομέα, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (2023), με πιθανότητες για σημαντικές παραβιάσεις και εκμετάλλευση ευπαθών ατόμων, όπως οι ηλικιωμένοι και οι οικονομικά δυσχερείς, ιδιαίτερα δεδομένων και των ήδη υπάρχουσών χρήσεων της ΤΝ. Για παράδειγμα, στον τομέα της διαχείρισης επενδύσεων, οι πράκτορες ΤΝ μπορεί να προσαρμόζουν αυτόνομα χαρτοφυλάκια βάσει των αλλαγών στην αγορά, με σχεδόν αυτοματοποιημένες αποφάσεις ή εξαιρετικά συχνές συστάσεις. Αυτή η συνεχής και αυτοματοποιημένη μπορεί να οδηγήσει σε χρηματοοικονομικές ζημιές, ειδικά αν οι στρατηγικές της ΤΝ δεν ευθυγραμμίζονται με την αντοχή κινδύνου ή την χρηματοοικονομική ικανότητα του ατόμου.

Στις αποφάσεις δανειοδότησης και πιστωτικών αξιολογήσεων, οι πράκτορες ΤΝ μπορεί να αξιολογήσουν τα οικονομικά δεδομένα και να εγκρίνουν ή να απορρίψουν δάνεια χωρίς να λαμβάνουν πλήρως υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κατάστασης του ατόμου. Η γρήγορη και αυτόματη επεξεργασία αιτήσεων πιστώσεων μπορεί να αφήσει τους ηλικιωμένους ή τα άτομα με οικονομικές δυσκολίες ανυποψίαστα για τα κριτήρια ή τους αλγόριθμους που καθορίζουν τις αποφάσεις που επηρεάζουν το οικονομικό τους μέλλον. Επιπλέον, στις υπηρεσίες εξυπηρέτησης πελατών και το μάρκετινγκ, οι πράκτορες ΤΝ μπορεί να αλληλεπιδρούν με τους χρήστες, παρέχοντας συμβουλές ή στοχεύοντας τους εντονότερα, πολύ πιο προσωπικά από μία συμβατική διαφήμιση, με εξατομικευμένες προσφορές.

Αυτές οι αλληλεπιδράσεις, που λειτουργούν ανεξάρτητα από την ανθρώπινη εποπτεία, μπορεί να οδηγήσουν σε εκμετάλλευση, καθώς τα ευάλωτα άτομα μπορεί να δυσκολεύονται να κατανοήσουν ή να αμφισβητήσουν τις συστάσεις της TN, ενδεχομένως κάνοντάς τα να πάρουν κακές οικονομικές αποφάσεις ή να επηρεαστούν από επικίνδυνες επενδύσεις ή δάνεια.

Ωστόσο συχνά, η παροχή αυτής της πληροφορίας γίνεται με μη δεοντολογικό τρόπο - υπερβολικά σύντομα, υπερβολικά τεχνικά, χωρίς τη δέουσα σημασία, συχνά μόνο μία φορά. Αυτή η πρακτική, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιείται έχοντας ως κύριο κοινό τα παιδιά, μπορεί εύκολα να καταστεί εκμεταλλευτική της παιδικής τους αντίληψης για τον κόσμο και της μη ολοκληρωμένης ικανότητάς τους να διακρίνουν τις προθέσεις και τις επιπτώσεις ορισμένων αποφάσεων (πχ μίας αγοράς σε ένα online παιχνίδι), αλλά και το ασφαλές από το επικίνδυνο (πχ. αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών που μπορεί να οδηγήσουν σε ταυτοποίηση, απάτη, ή παρενόχληση).

Πρόσφατα οι εταιρείες πίσω από το Character.AI, ένα chatbot που αυτοπαρουσιάζεται ως συναισθηματικά 'έξυπνο', μηνύθηκαν για τα κατ' εξακολούθηση βίαια και προτρεπτικά σε βία μηνύματά του chatbot τους σε ανήλικους. Συγκεκριμένα, έφηβοι μοιράζονταν τα παράπονά τους για τους γονείς τους με το chatbot, στην προκειμένη περίπτωση, την απόφασή των γονιών να περιορίσουν το χρόνο χρήσης του κινητού τηλεφώνου από τον έφηβο. Με αφορμή αυτό το καθημερινό, φυσιολογικό παράπανο, το Character.AI ανέφερε πως μερικές φορές, όταν στις ειδήσεις αναφέρουν ότι ένα παιδί σκότωσε τους γονείς του, καταλαβαίνει πώς γίνεται να συμβαίνουν τέτοια πράγματα. Η μήνυση αναφέρει δεκάδες τέτοια περιστατικά.

Τέτοιες διαφημίσεις με κύριο κοινό τους ανήλικους μπορούν να χειραγωγήσουν τις επιλογές τους μέσω αδικαιολόγητης πίεσης, όπως επανειλημμένες ωθήσεις ('nudges'), σύγκριση με τους συνομηλίκους τους, αλλά και παραπληροφόρηση όπως η χρήση ψευδών στατιστικών, και η πρόφαση υποστήριξης ορισμένων προϊόντων από διασημότητες ή συνομηλίκους, ενώ δεν είναι.

Προτάσεις

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, προτείνεται:

- Η αποσαφήνιση του όρου "τρωτά σημεία" μέσω κατευθυντήριων γραμμών και οδηγιών. Συγκεκριμένα, παρά το γεγονός ότι η απαγόρευση και η σχετική διαβούλευση παρέχουν έναν περιοριστικό κατάλογο του τι σημαίνει ευπάθεια στο πλαίσιο συστημάτων TN, κρίνεται πως ο όρος πρέπει να αποσαφηνιστεί περαιτέρω, έστω και μέσω μίας προτεινόμενης τυπολογίας αν όχι επίσημου ορισμού. Είναι καθοριστικό για την κατανόηση των καταστάσεων όπου η ανθρώπινη κριτική ικανότητα ανατρέπεται εύλογα από εκμεταλλευτικές πρακτικές σε σχέση με διαφορετικές ευάλωτες καταστάσεις και χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα στοιχεία προς διευκρίνηση που θα ήταν σημαντικό να συμπεριληφθούν είναι τα ακόλουθα:
 - Το χρονικό κριτήριο, σχετικά με την κατ' εξακολούθηση ή μοναδική εκμεταλλευτική πρακτική είναι επίσης ένας λεπτός παράγοντας προς διευκρίνιση, που βασίζεται στην διευκρίνιση αυτού του ορισμού.
 - Οι κατευθυντήριες γραμμές θα πρέπει να προβλέπουν διευκρινίσεις σχετικά με τον όρο «ειδική κοινωνική ή οικονομική κατάσταση», ιδίως για το

- ο αν αυτή συνδέεται με την (ατομική) κοινωνική και οικονομική κατάσταση ενός ατόμου ή αν συνδέεται με μια κατάσταση κοινωνικών ομάδων όπως οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι οικογένειές τους ή ομάδες που αντιμετωπίζουν κοινωνικό αποκλεισμό.
 - ο Ο ορισμός αυτός θα μπορούσε να εξειδικευτεί ανά κατηγορία (π.χ. παιδιά, άτομα με αναπηρία, φυλετικά χαρακτηριστικά), λαμβάνοντας υπόψη ψυχολογικά, βιολογικά χαρακτηριστικά, αλλά και αποσαφηνίζοντας αν ψυχικές καταστάσεις και ψυχικές ασθένειες θα συμπεριληφθούν ως τρωτά σημεία. Αυτό βέβαια βασίζεται στην συγκεκριμενοποίηση του όρου «τρωτά σημεία» και τρωτότητα εν γένει.
 - Περαιτέρω ερμηνευτικές οδηγίες που θα ξεκαθαρίσουν τα όρια εφαρμογής μεταξύ των παραγράφων 1 εδάφιο (α) και 1 εδάφιο (β). Κρίνεται ότι υπάρχουν ορισμένες επικαλύψεις σε σχέση με τις απαγορευμένες πρακτικές του άρθρου 5 παράγραφος 1 εδάφιο (α), ιδίως όταν πρόκειται για τη διαστρέβλωση της συμπεριφοράς κάποιου ατόμου.
 - Η διευκρίνιση της έννοιας της «σημαντικής βλάβης», όπως αναφέρθηκε και στην πρώτη απαγόρευση. Η έννοια αυτή αποτελεί κλειδί για να συμπεράνει κανείς εάν μια πρακτική απαγορεύεται ή όχι. Σημαντικό είναι στην προκειμένη περίπτωση να διευκρινιστεί, εάν η βλάβη εννοείται μόνο κατά περίπτωση ή αν μπορεί να εδραιωθεί και αθροιστικά, δηλαδή με το πέρασμα του χρόνου.
- Μία τυπολογία παραδειγμάτων ή ένα εργαλείο αξιολόγησης κινδύνου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μέτρηση της βλάβης ή της πιθανότητα επέλευσης αυτής της βλάβης θα μπορούσαν να αποδειχθούν πολύ χρήσιμα.
- Τέλος η εγκαθίδρυση προγραμμάτων ενημέρωσης, εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης, βασικά στοιχεία για την πρόληψη της εκμετάλλευσης. Θα ήταν ωφέλιμο να δημιουργηθεί εθνική ή ευρωπαϊκή δράση ώστε να σχεδιαστεί ειδικό εκπαιδευτικό υλικό, για τις κοινά εννοούμενες έστω ευάλωτες ομάδες, και να διανέμεται μέσω αφιερωμένων προγραμμάτων από αρμόδιους φορείς, όπως σχολεία, κέντρα για ηλικιωμένους και τράπεζες. Οι οργανισμοί αυτοί μπορούν να ενισχύσουν την ενημέρωση και την κατανόηση των επιπτώσεων των χειριστικών πρακτικών μέσω της τεχνητής νοημοσύνης, προστατεύοντας έτσι τις ομάδες που διατρέχουν τον μεγαλύτερο κίνδυνο. Η εκπαίδευση αυτή σίγουρα θα βοηθηθεί και από την έναρξη προγραμμάτων γραμματισμού στον τομέα της ΤΝ στους επαγγελματικούς χώρους όπου χρησιμοποιούν ή παράγουν συστήματα ή μοντέλα ΤΝ, καθώς η προθεσμία για την έναρξή της υποχρέωσης αυτής σύμφωνα με το Άρθρο 4 του Κανονισμού για την ΤΝ, βρίσκεται κοντά (Φεβρουάριος 2025).

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (γ) Αξιολόγηση κοινωνικής συμπεριφοράς

**Γράφει η Σταυρούλα Χούσου*

Εισαγωγή

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 1, εδάφιο (γ) του Κανονισμού για την ΤΝ, απαγορεύεται «η διάθεση στην αγορά, η θέση σε λειτουργία ή η χρήση συστημάτων ΤΝ για την αξιολόγηση ή την ταξινόμηση φυσικών προσώπων ή ομάδων προσώπων για ορισμένο χρονικό διάστημα με βάση την κοινωνική τους συμπεριφορά ή γνωστά, συναγόμενα ή προβλεπόμενα προσωπικά χαρακτηριστικά τους ή χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, με κοινωνική βαθμολογία η οποία οδηγεί σε ένα ή σε αμφότερα από τα ακόλουθα: i) επιζήμια ή δυσμενή μεταχείριση ορισμένων φυσικών προσώπων ή ομάδων προσώπων σε κοινωνικά πλαίσια τα οποία δεν σχετίζονται με το πλαίσιο στο οποίο παρήχθησαν ή συλλέχθηκαν αρχικά τα δεδομένα· ii) επιζήμια ή δυσμενή μεταχείριση ορισμένων φυσικών προσώπων ή ομάδων προσώπων η οποία είναι αδικαιολόγητη ή δυσανάλογη προς την κοινωνική συμπεριφορά τους ή τη σοβαρότητά της».

Η τρίτη αυτή απαγόρευση επικεντρώνεται στη χρήση της ΤΝ για την αξιολόγηση ή την βαθμολόγηση με βάση τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των φυσικών προσώπων ή ομάδων. Τα συστήματα αυτά κοινωνικής αξιολόγησης ή βαθμολόγησης ('social rating' και 'social scoring' αντίστοιχα) αποδίδουν βαθμολογίες σε άτομα με βάση τη συμπεριφορά τους, κυρίως επηρεάζοντας την πρόσβαση σε υπηρεσίες, την απασχόληση ή άλλες ευκαιρίες.

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η έννοια της κοινωνικής βαθμολόγησης ή βαθμολόγησης δεν ορίζεται επακριβώς στο Άρθρο 3 ('Ορισμοί') του Κανονισμού για την ΤΝ. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να απαγορεύονται οι εκτιμήσεις κινδύνου που διενεργούνται για φυσικά πρόσωπα προκειμένου να εκτιμηθεί η πιθανότητα να τελέσουν αξιόποινη πράξη ή να προβλεφθεί η τέλεση πραγματικής ή δυνητικής αξιόποινης πράξης με βάση αποκλειστικά την κατάρτιση προφίλ για αυτά ή την αξιολόγηση γνωρισμάτων και χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους.

Ο Νομοθέτης φαίνεται να βασίζει την απαγόρευση αυτή στην δυνατότητα των συστημάτων κοινωνικής ταξινόμησης ή αξιολόγησης να οδηγήσουν μέσω των αποτελεσμάτων τους στην εισαγωγή διακρίσεων ή και στον αποκλεισμό ορισμένων ομάδων, σύμφωνα με τις αιτιολογικές σκέψεις 31 και 44 του Κανονισμού για την ΤΝ. Στα ίδια χωρία αναλύεται, ότι αυτοί οι κίνδυνοι, σε σενάρια γενικευμένης χρήσης, μπορούν να έχουν και πιθανώς επιζήμιες συνέπειες για την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως της αξιοπρέπειας, της μη διάκριση, της ισότητας και της δικαιοσύνης, αλλά και για την δημοκρατία εν γένει.

Σε ορισμένες κοινωνίες η κοινωνική αξιολόγηση θεωρείται θεμιτή αφού η αρμονία, η ομοιογένεια και η σταθερότητα θεωρούνται ύψιστες αξίες.

Το δε κράτος σε τέτοιες κουλτούρες, συχνά θεωρείται ως ο θεσμός που οφείλει να διαφυλάττει αυτές τις αξίες. Παράλληλα, η ιδιωτικότητα, το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση και το τεκμήριο της αθωότητας, έχουν είτε εντελώς διαφορετική σημασία (πχ η ιδιωτικότητα προσιδιάζει στην προστασία του οικογενειακού ασύλου), είτε δεν υφίστανται, καθώς δεν αποτελούν μέρος των αξιών των κοινωνιών αυτών - αντίθετα στην Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστούν ακρογωνιαίους λίθους της κουλτούρας, αλλά και του νομικού συστήματος.

Τα πιο γνωστά παραδείγματα γενικευμένης κοινωνικής βαθμολόγησης προέρχονται από την Κίνα και την Ινδία, τις δύο πιο πυκνοκατοικημένες χώρες του κόσμου. Στην Κίνα, το σύστημα κοινωνικής βαθμολογίας, βασίζεται στην ολιστική συλλογή προσωπικών δεδομένων και στην εκτεταμένη αλγοριθμική τους επεξεργασία, ο επίσημος σκοπός της οποίας είναι «η αξιολόγηση της αξιοπιστίας των Κινέζων πολιτών ως προς το να τηρούν τις υποσχέσεις τους και να συμμορφώνονται με νομικούς κανόνες, ηθικούς κανόνες και επαγγελματικά και ηθικά πρότυπα». Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, πως υπάρχουν κοινωνικές δυνάμεις πίσω από τους αποδεκτούς λόγους και την κοινωνική ελαστικότητα απέναντι σε τέτοιες πρακτικές.

Ωστόσο, θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι το πρόβλημα της κοινωνικής βαθμολογίας περιορίζεται μόνο στην Ινδία και την Κίνα. Η κοινωνική βαθμολόγηση, με μεταμφιέσεις που βασίζονται στη χρησιμότητα, εφαρμόζεται σε όλα τα μέρη του κόσμου. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθιερώθηκε ένα σύστημα βαθμολόγησης με τη μορφή ψηφιακής ταυτότητας, το οποίο αντιστοιχεί σε ένα πλαίσιο εμπιστοσύνης που εφαρμόζεται σε οργανισμούς ώστε να διαπιστώσουν το επίπεδο εμπιστοσύνης του ατόμου και να του παρέχουν πρόσβαση σε διάφορα αγαθά και υπηρεσίες.

Στο πλαίσιο αυτό, διάφορα χαρακτηριστικά αποτελούν βασικά δεδομένα που χρησιμοποιούνται για την επαλήθευση της ταυτότητας, τον έλεγχο πρόσβασης σε υπηρεσίες, την εξατομίκευση υπηρεσιών, αλλά και για την εξασφάλιση εμπιστοσύνης και ασφάλειας σε συναλλαγές.

Η βαθμολόγηση αυτών των χαρακτηριστικών αξιολογεί την ποιότητα και αξιοπιστία τους, προσδιορίζοντας πόσο αξιόπιστο είναι το κάθε χαρακτηριστικό στην επαλήθευση της ταυτότητας και την παροχή πρόσβασης σε υπηρεσίες. Στις ΗΠΑ, οι αλγόριθμοι αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας χρησιμοποιούνται από ανεξάρτητα πιστωτικά γραφεία για να αξιολογήσουν την πιστοληπτική ικανότητα κάποιου με βάση την εκπαίδευση, το καθεστώς απασχόλησης ή τον τύπο κατοικίας.

Στην ΕΕ, ο ολλανδικός αλγόριθμος SyRI χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά με σκοπό να αξιολογήσει δόλιες αξιώσεις αποδεκτών βοηθημάτων κοινωνικής πρόνοιας, αλλά κατά τη διάρκεια της χρήσης του, αποδείχθηκε ότι καθόριζε τους 'μη δικαιούχους' με βάση όχι μόνο τα απολύτως απαραίτητα δεδομένα, αλλά και δείκτες όπως η γνώση της ή η προθυμία τους να μάθουν την ολλανδική γλώσσα (που ποτέ δεν εξηγήθηκε περαιτέρω), και εάν η ευρύτερη οικογένειά τους είναι Ολλανδοί πολίτες.

Παρόμοια περίπτωση αλγορίθμου αναφέρθηκε στη Δανία και τη Σουηδία. Και οι τρεις χώρες, προσπαθώντας να εξορθολογήσουν τη γραφειοκρατία τους και να εξοικονομήσουν πόρους, χρησιμοποίησαν συστήματα TN, παραβιάζοντας τον ΓΚΠΔ, χωρίς μεθοδικούς ελέγχους για την αποτελεσματικότητα και χωρίς να θεσπίσουν μη αποδεκτούς δείκτες προτού προβούν στη χρήση των συστημάτων.

Χαρακτηριστικά και τα δύο συστήματα παρουσίασαν έναν απαράδεκτο αριθμό ψευδών θετικών αποτελεσμάτων και δεν περιείχαν μηχανισμούς αμφισβήτησης αποφάσεων, επανόρθωσης ή διόρθωσης. Η επτάχρονη χρήση της SyRI οδήγησε στην οικονομική καταστροφή χιλιάδων αποδεκτών επιδομάτων πρόνοιας, αφού τους στερήθηκαν άδικα βοηθήματα ζωτικά για την επιβίωσή τους, αλλά και στην – όπως αποδείχθηκε – άδικη απόσπαση παιδιών από τις οικογένειές τους και την εισαγωγή τους στο σύστημα αναδοχής.

Το Γαλλικό Εθνικό Ταμείο Οικογενειακών Επιδομάτων (CNAF), χρησιμοποιεί επίσης έναν παρόμοιο αλγόριθμος ανίχνευσης απάτης. Κάθε μήνα, ο αλγόριθμος αναλύει τα προσωπικά δεδομένα περισσότερων από 32 εκατομμυρίων ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά που επωφελούνται από το επίδομα CAF (οικονομικό βοήθημα ενοικίου ή οικογενειακής ενίσχυσης), αναθέτοντας έναν βαθμό κινδύνου μεταξύ 0 και 1.

Προβληματισμοί

Η κοινωνική βαθμολογία, συχνά χρησιμοποιείται ως μέσο αξιολόγησης για την πρόσβαση ή τον αποκλεισμό από κάποιο επιθυμητό αγαθό, υπηρεσία ή κατάσταση. Με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία, παρατηρείται ότι τα συστήματα TN που χρησιμοποιούν κοινωνική βαθμολογία περιέχουν συχνά κάποια από ή και όλα τα παρακάτω προβληματικά χαρακτηριστικά:

α) Παραβίαση της αρχής ελαχιστοποίησης δεδομένων και της αρχής της επεξεργασίας δεδομένων για έννομα συμφέροντα

Συχνά τα συστήματα αυτά προκειμένου να αξιολογήσουν ολιστικά τα φυσικά πρόσωπα, πέφτουν στο λογικό σφάλμα ότι περισσότερα δεδομένα θα διασφαλίσουν μεγαλύτερη ακρίβεια αποτελεσμάτων.

Δεν χρησιμοποιούν δηλαδή μία στρατηγική διαχείρισης δεδομένων όπου τα δεδομένα προς χρήση ορίζονται με βάση τη χρησιμότητα ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και την επιπρόσθετη αξία που προσφέρουν.

Παραβιάζουν δηλαδή την αρχή του «περιορισμού του σκοπού» (Άρθρο 5, παράγραφος 1 εδάφιο (β) του ΓΚΠΔ) αλλά και της ελαχιστοποίησης των δεδομένων (Άρθρο 5, παράγραφος 1 εδάφιο (γ) του ΓΚΠΔ).

Είναι συχνά, «ορυχεία δεδομένων που περιέχουν ανακριβείς και προκατειλημμένες πληροφορίες που παρέχονται από ανθρώπους, και δεν υπάρχει τίποτα αμερόληπτο σε αυτά, επειδή, πέρα από την εξάλειψη των υφιστάμενων πρακτικών που εισάγουν διακρίσεις, κινδυνεύουν να συστηματοποιήσουν [τις πρακτικές αυτές] με κρυφούς τρόπους».

Για παράδειγμα, το Ολλανδικό σύστημα SyRI, με σκοπό την αξιολόγηση μη έγκυρων αιτήσεων για επιδόματα πρόνοιας, είχε πρόσβαση στα δεδομένα πολιτών από 17 διαφορετικές υπηρεσίες.

Ο δημοσιογράφος Ronald Huissen (2020), εκπρόσωπος της καμπάνιας που έφερε το SyRI προ της δικαιοσύνης το περιέγραψε ως «ένα μαύρο κουτί με μία λευκή κάρτα για οποιοδήποτε δεδομένο αφορούσε τον πολίτη και είχε συλλεχθεί οποιαδήποτε στιγμή από το κράτος».

Αντίστοιχα ο αλγόριθμος της υπηρεσίας CNAF, αξιολογεί τους παραλήπτες επιδομάτων με βάση μία ευρεία και μη δικαιολογημένη γκάμα χαρακτηριστικών κοινωνικής συμπεριφοράς, όπως η ανεργία ή η ύπαρξη μονογονεϊκής οικογένειας, και προσωπικών χαρακτηριστικών, όπως ο τόπος γέννησης ή ο ταχυδρομικός κώδικας κατοικίας.

Η δυσανάλογη μεταχείριση περιλαμβάνει σοβαρές εισβολές στην ιδιωτική ζωή, όπου ελεγκτές απάτης αναζητούσαν τα σπίτια των ανθρώπων για μη προγραμματισμένες, αιφνίδιες 'επισκέψεις', όπου σε πολλαπλές περιπτώσεις βρέθηκαν να μετρούσαν τις οδοντόβουρτσες στο σπίτι για να επιβεβαιώσουν τον αριθμό των ατόμων που ζουν στο νοικοκυριό.

Το πρόβλημα με την ευρύτητα των δεδομένων που αναλύονται σε περιπτώσεις συστημάτων ΤΝ που βαθμολογούν ή αξιολογούν κοινωνικά τα φυσικά πρόσωπα είναι στην ουσία ότι η πηγή και η φύση των δεδομένων προς επεξεργασία δεν συνιστά λογικό, αναλογικό και έννομο τρόπο πάνω στον οποίο να μπορεί να στηριχθεί η οποιαδήποτε διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Τα συστήματα ΤΝ μπορούν να οδηγήσουν σε υπεργενικευμένα αποτελέσματα όταν τα μοντέλα τους βασίζονται σε υπερβολικά πολλά ή άσχετα με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, δεδομένα. Καθώς τα μοντέλα μαθαίνουν κυρίως συσχετισμούς, που μπορούν αργότερα να βελτιωθούν μέσω δοκιμών (testing) και βελτιώσεων, η μη συγκεκριμένη χρήση δεδομένων μπορεί να οδηγήσει στην υιοθέτηση συσχετισμών που δεν μπορούν να εφαρμοστούν για συγκεκριμένους σκοπούς ή σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα, ή που εν γένει δεν στέκουν λογικά, οδηγώντας σε διακρίσεις.

Τέτοια αποτελέσματα διάκρισης έχουν καταγραφεί για διάφορα χαρακτηριστικά, που κυμαίνονται από το φύλο, τη φυλή και την εθνικότητα έως και ευρύτερα χαρακτηριστικά, όπως εισόδημα, ονόματα, τοποθεσία και τον τρόπο ζωής.

Το κρίσιμο πρόβλημα λοιπόν, έγκειται στο ότι κατά τη διάρκεια συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων, τα συστήματα ΤΝ κοινωνικής αξιολόγησης συχνά συνάγουν συμπεράσματα έτσι ώστε κρίσιμοι παράγοντες που επηρεάζουν την απόδοση αξίας, τις κατανομές και τη λήψη αποφάσεων, να υποβιβάζονται σε απλούς αλγοριθμικούς-μαθηματικούς συσχετισμούς. Αυτό ενισχύεται, από την συχνή παρερμηνεία των βασικών αρχών του ΓΚΠΔ από τους φορείς εκμετάλλευσης, δηλαδή όταν οι αρχές της νομιμότητας, αντικειμενικότητας και διαφάνειας, του περιορισμού του σκοπού και της ελαχιστοποίησης των δεδομένων χρησιμοποιούνται υπό το φως ιδίων ερμηνειών και εφαρμογών ως νόμιμες, χωρίς να είναι στην ουσία.

Γι'αυτό και ο νομοθέτης συγκεκριμενοποιεί τα αποτελέσματα των συστημάτων αυτών, που συχνά είναι «...επιζήμια ή δυσμενή μεταχείριση [...] σε κοινωνικά πλαίσια τα οποία δεν σχετίζονται με το πλαίσιο στο οποίο παρήχθησαν ή συλλέχθηκαν αρχικά τα δεδομένα.» ή «η οποία είναι αδικαιολόγητη ή δυσανάλογη προς την κοινωνική συμπεριφορά τους ή τη σοβαρότητά της».

β) Ανισορροπία δυνάμεων - Αδυναμία ελέγχου, εξήγησης και αμφισβήτησης - Έλλειψη διαφάνειας

Όπως αναφέραμε ήδη, οι παράνομες πρακτικές του SyRI συνεχίστηκαν για 7 χρόνια, γεγονός που, σε μεγάλο βαθμό, οδήγησε στην έκταση των εκτεταμένων συνεπειών του. Τα θύματα προσπάθησαν επανειλημμένα να αμφισβητήσουν τις αποφάσεις, να ζητήσουν εξηγήσεις και αναθεωρήσεις αποφάσεων. Ωστόσο, η χρήση του συστήματος δεν ήταν κάτι που είχε επικοινωνηθεί επαρκώς, ούτε με τους αποδέκτες των αποφάσεων, αλλά ούτε και με το προσωπικό των δημοτικών υπηρεσιών.

Χαρακτηριστικά, πολλοί από του εμπλεκόμενους αγνοούσαν τι ήταν ένας αλγόριθμος, καθώς και το ότι η απόφαση που τους οδήγησε σε οικονομική ανέχεια ήταν αποτέλεσμα αλγοριθμικής απόφασης. Εκτός όμως από την θεσμική αυτή σύγχυση και έλλειψη διαφάνειας, υπάρχει και ένας τεχνικός προβληματισμός. Πολλά από τα συστήματα ΤΝ που χρησιμοποιούνται για τον 'εξορθολογισμό' των δημόσιων υπηρεσιών, βασίζονται στην λεγόμενη αρχιτεκτονική "μαύρου κουτιού" (black boxes). Τα μαύρα κουτιά αναφέρονται σε συστήματα βασισμένα σε περίπλοκους αλγόριθμους μηχανικής μάθησης, ή πιο συχνά σε μοντέλα βαθιάς μάθησης (deep learning), όπου το σύστημα "μαθαίνει" από μεγάλα σύνολα δεδομένων εντοπίζοντας μοτίβα (patterns).

Τα αποτελέσματα του συστήματος παράγονται από μαθηματικούς υπολογισμούς βασισμένους σε δεδομένα εισόδου, αλλά αυτοί οι υπολογισμοί είναι συχνά τόσο περίπλοκοι και περιλαμβάνουν πολλές στρώσεις λήψης αποφάσεων, που ακόμη και οι σχεδιαστές μπορεί να μην κατανοούν πλήρως πώς οι μεμονωμένοι παράγοντες εισόδου μετατρέπονται σε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Το σύστημα "μαθαίνει" αυτόνομα προσαρμόζοντας τις εσωτερικές του παραμέτρους ή "βάρη" μέσω επαναληπτικής εκπαίδευσης, πράγμα που σημαίνει ότι ενώ τα τελικά αποτελέσματα μπορούν να δοκιμαστούν και να αξιολογηθούν, η ακριβής αιτιολόγηση πίσω από κάθε απόφαση που παίρνει ο αλγόριθμος μπορεί να παραμείνει ασαφής, ακόμη και στους δημιουργούς του. Αυτή η αδιαφάνεια συμβαίνει επειδή αυτά τα συστήματα συχνά βασίζονται σε μη γραμμικά μοντέλα με εκατομμύρια παραμέτρους, καθιστώντας πρακτικά αδύνατο για οποιονδήποτε άνθρωπο να εντοπίσει ή να εξηγήσει πώς λαμβάνεται κάθε μεμονωμένη απόφαση, οδηγώντας έτσι σε έλλειψη διαφάνειας και λογοδοσίας.

Η αδιαφάνεια καθιστά τα συστήματα αυτά επικίνδυνα, καθώς δεν επιτρέπει τον έλεγχο ή την αμφισβήτηση των αποφάσεών τους. Όταν τα δεδομένα περιλαμβάνουν προσωπικές ή ευαίσθητες πληροφορίες, η αδυναμία κατανόησης της διαδικασίας από τα εμπλεκόμενα άτομα αυξάνει την ευπάθεια σε λάθη, προκαταλήψεις ή αδικίες.

Επιπλέον, η έλλειψη διαφάνειας συνήθως συνοδεύεται από την άρνηση ή την αδιαφορία των υπευθύνων για την ανάγκη ανοικτότητας, με αποτέλεσμα οι πολίτες να μην έχουν τη δυνατότητα να ζητήσουν εξηγήσεις ή να αμφισβητήσουν αποφάσεις που θεωρούν άδικες.

Αυτή η αδυναμία παραβιάζει το Άρθρο 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το οποίο αναγνωρίζει το δικαίωμα για αποτελεσματική προσφυγή και συγκεκριμένα ορίζει πως: 'Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάζονται τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που αναγνωρίζονται στην παρούσα Σύμβαση, έχει το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, ακόμη και εάν η παραβίαση διαπράχθηκε από πρόσωπα που ενεργούν κατά την άσκηση των δημοσίων καθηκόντων τους.

Όταν οι δημόσιοι φορείς ή τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα είναι υπεύθυνοι για μια απόφαση, οι συνέπειες για τους αποδέκτες είναι συχνά σοβαρές. Η ασαφής ή αδιαφανής αξιολόγηση διευρύνει τις ανισότητες, επιβαρύνοντας τις ευάλωτες ομάδες με υψηλό κόστος. Στην περίπτωση του συστήματος SyRI, τα θύματα δεν μπορούσαν να κατανοήσουν πλήρως τη διαδικασία, καθώς η αλγοριθμική εκτίμηση ήταν πολύπλοκη και ακατανόητη, ενώ είχαν άλλες πιο άμεσες ανησυχίες επιβίωσης.

Αυτή η αδυναμία αμφισβήτησης των αποφάσεων οδήγησε σε σοβαρές συνέπειες καθώς ελλείπει δικαιολόγησης, πολλοί επέλεξαν να εγκαταλείψουν περαιτέρω αγώνες αφού δεν είχαν τα οικονομικά ή ψυχολογικά μέσα για να ζητήσουν αποκατάσταση, με αποτέλεσμα να υποφέρουν για χρόνια προκαταλήψεις, οικονομική ανέχεια και προσωπικές κρίσεις. Η συνδυασμένη έλλειψη διαφάνειας και η επεκτασιμότητα αυτών των συστημάτων τα καθιστούν επικίνδυνα, καθώς η αδιαφάνεια συχνά συνοδεύεται από θεσμική άρνηση της ανάγκης για διαφάνεια και μίας ανοιχτής κουλτούρας. Έρευνες, όπως αυτές από τα Lighthouse Reports και Svenska Dagbladet σχετικά με την αυτοματοποίηση κοινωνικών υπηρεσιών στη Σουηδία, αποκάλυψαν στοχοποιητικές πρακτικές και έλλειψη διαφάνειας από τις αρχές, οι οποίες αρνήθηκαν να αποκαλύψουν ζητούμενες πληροφορίες μέσω αιτήσεων FOIA.

Αντίστοιχα, παρατηρήθηκε αντίσταση από τους δήμους και την κυβέρνηση, που προώθησαν και ψήφισαν τη χρήση του συστήματος SyRI.

Η σύνδεση της κοινωνικής βαθμολόγησης με αυτοματοποιημένες αποφάσεις βασισμένες στην ΤΝ δημιουργεί σοβαρές προκλήσεις. Σε αντίθεση με την ανθρώπινη διαδικασία λήψης αποφάσεων, η οποία βασίζεται σε ατομική εξέταση των περιστατικών, και συχνά μπορεί ευκολότερα να αξιολογηθεί η συλλογιστική πορεία και η εγκυρότητά της, οι αυτοματοποιημένες αποφάσεις επικεντρώνονται στη βελτιστοποίηση απόδοσης και στην πρόβλεψη αποτελεσμάτων, με τις αποφάσεις να εξαρτώνται από τα δεδομένα εκπαίδευσης και την αρχιτεκτονική του συστήματος. Η έλλειψη διαφάνειας καθιστά την αξιολόγηση αυτών των συστημάτων δύσκολη και αυξάνει τον κίνδυνο για αδικίες και λάθη, όπως φάνηκε και από τις ερευνηθείσες περιπτώσεις ΤΝ στη δημόσια πρόνοια.

γ) Εισαγωγή ανθρωπίνων στερεοτύπων με αυθαίρετο τρόπο

Για το SyRI και το CNAF, η έλλειψη μη 'τυπικής' οικογενειακής κατάστασης (μονογονεϊκές οικογένειες, παιδικά διαφορετικών γονέων στο ίδιο νοικοκυριό κλπ.) είναι ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά που φαίνεται να οδήγησαν σε μεγάλη συγκέντρωση ψευδών θετικών αποτελεσμάτων απάτης. Δηλαδή, η δομή του νοικοκυριού ήταν - είτε από το σχεδιασμό του μοντέλου, είτε από αυθαίρετους συσχετισμούς του ίδιου του συστήματος - ένας παράγοντας που οδήγησε σε προκατειλημμένα αποτελέσματα σχετικά με την τιμιότητα των ατόμων, την αναγκαιότητα των επιδομάτων που λάμβαναν κλπ.

Όλα αυτά συνδέονται στενά με το "tokenization" των ανθρώπινων συμπεριφορών, δηλαδή τη μετατροπή είτε συγκεκριμένων ανθρώπινων προκαταλήψεων, είτε πιθανολογικών συσχετισμών των συστημάτων ΤΝ, σε αυθαίρετες μετρικές (tokens). Στα παραδείγματα που αναφέραμε, πολλά από τα συστήματα αξιολογούσαν «μη συμβατικούς τρόπους ζωής», γεγονός που καθιστά την αξιολόγηση τους αναξιόπιστη και υποκειμενική.

Η απόφαση για το ποια χαρακτηριστικά θεωρούνται επιλήψιμα, ή πια χαρακτηριστικά δικαιολογούν τη λήψη βοηθήματος πρόνοιας δεν εξαρτώνται από αυθαίρετες αποφάσεις συγκεκριμένων οργανισμών, δημόσιων ή ιδιωτικών, ή προγραμματιστών, αλλά από συγκεκριμένες διαδικασίες που βασίζονται σε νομικούς και δεοντολογικούς κανόνες. Η πρακτική όμως, διαφέρει από την πραγματικότητα. Η δημιουργία, η υιοθέτηση και η αποδοχή τέτοιων προκατειλημμένων και ψευδών μετρικών συνδέεται με τρεις παράγοντες:

(α) Την επιθυμία ή η «ζήτηση» για έναν μηχανισμό που μειώνει τις πολύπλοκες, πολυδιάστατες αποφάσεις σε απλές αποφάσεις βασισμένες σε βαθμολογίες, κάτω από την ψευδαίσθηση ότι αυτές οι βαθμολογίες είναι πιο δίκαιες και αμερόληπτες επειδή βασίζονται σε 'δεδομένα'. Η ζήτηση της αγοράς επιβάλλει αναπόφευκτα τη δική της αντίληψη για το ποια χαρακτηριστικά οδηγούν σε μία δεδομένη αξιολόγηση (θεσμικές προκαταλήψεις). Ταυτόχρονα, οι οργανισμοί αυτοί προτείνουν την αποστολή της κατανόησης της βαθιάς ανθρώπινης εμπειρίας σε συστήματα ΤΝ (συνθήκες, ηθική, ανάγκη, περιστασιακά - αποδεικτικά στοιχεία). Αν και δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την πιθανότητα, μέχρι τώρα, είναι ευρέως αποδεκτή η άποψη ότι τα περισσότερα μοντέλα τεχνητής νοημοσύνης δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν και να αναλύσουν το περιβάλλον και τους παράγοντες επιρροής που εγκυμονεί.

(β) Η αποδοχή τέτοιων εργασιών από προγραμματιστές, χωρίς επαρκή κατανόηση των ηθικών και πρακτικών περιορισμών, προερχόμενη κυρίως από την επιφανειακή έκθεση στις κοινωνικές επιστήμες και την άγνοια της πολυπλοκότητας της επίλυσης ή αξιολόγησης προβλημάτων που βασίζονται στην ανθρώπινη συμπεριφορά (όπως η οικονομική λήψη αποφάσεων, κατάρτιση προφίλ γονέων κ.λπ.), σε αντίθεση με "επιστημονικά" προβλήματα (θεσμικές και προσωπικές προκαταλήψεις).

(γ) Η απουσία υποστήριξης στο ρόλο των προγραμματιστών, όπως φαίνεται, από την έλλειψη τεχνικών, ηθικών και οργανωτικών ελέγχων και ισορροπιών κατά τις φάσεις ανάπτυξης, δοκιμής και λειτουργίας των συστημάτων ΤΝ οδηγεί, αναπόφευκτα, στο να ενσωματώσουν οι προγραμματιστές τις δικές τους προκαταλήψεις ή την δική τους κατανόηση για τις «λύσεις» που κατασκευάζουν (προσωπικές προκαταλήψεις).

Ένα περιβάλλον υπευθυνότητας δεν μπορεί να υπάρξει στο κενό ή να υποστηριχθεί από έναν μόνο ρόλο. Όλοι αυτοί οι παράγοντες συμβάλλουν στην αυθαίρετη επιλογή χαρακτηριστικών ή ευρύτερων κατηγοριών χαρακτηριστικών (φυλή, πολιτικές απόψεις) που γίνονται παράμετροι βαθμολόγησης χωρίς επαρκή εξήγηση, αιτιολόγηση και, το πιο σημαντικό, νόμιμο σκοπό. Αυτό μειώνει σημαντικά το ανθρώπινο στοιχείο σε όρους περιβάλλοντος και βιωμένης εμπειρίας και αναπαράγει με συστηματοποιήσιμο τρόπο στερεότυπα, με πραγματικές συνέπειες για τους αποδέκτες των αποτελεσμάτων των συστημάτων αυτών. Σημαντικά, η έλλειψη επεξηγηματικότητας και διαφάνειας, ίσως προέρχεται από αυτή τη διαδικασία.

Από εμπειρική, αλλά και καθαρά λογική άποψη, τα συστήματα που χρησιμοποιούνται από ιδιωτικούς ή δημόσιους οργανισμούς για την αξιολόγηση φυσικών προσώπων θα έπρεπε να προσπαθούν να εξηγήσουν τις διαδικασίες τους: όχι μόνο επειδή είναι νομικά ορθό, αλλά και για να μειώσουν το δικό τους φόρτο εργασίας και να βελτιώσουν την ικανοποίηση των ατόμων που εξυπηρετούν. Παρόλα αυτά, η αδιαφάνεια παραμένει, προφανώς επειδή η δικαιολόγηση πίσω από τα συστήματα είτε δεν είναι εφικτή (μαύρα κουτιά), είτε γιατί η δικαιολόγηση αποδεικνύει την μειωμένη κατανόηση των εμπλεκόμενων μερών για την τεχνολογία που χρησιμοποιούν ως προς το πρόβλημα ή καταδεικνύει ξεκάθαρα τις προκαταλήψεις τους.

Τα παραδείγματα αυτά υπογραμμίζουν την αυξανόμενη ανάπτυξη συστημάτων βαθμολόγησης με ΤΝ που περιλαμβάνουν τη μεγάλη κλίμακα, μη δομημένη και αυτοματοποιημένη σύνδεση αρχείων που αφορούν μεγάλες ομάδες πολιτών, σε συνδυασμό με την επεξεργασία των προσωπικών τους δεδομένων.

Καθώς τα συστήματα αυτά απορρέουν από τη μαζική συλλογή δεδομένων και την κατάρτιση προφίλ με διακρίσεις, οι βλάβες τους δεν μπορούν να μετριαστούν ή να αποτραπούν αποτελεσματικά μέσω διαδικαστικών εγγυήσεων- ως εκ τούτου, θα πρέπει να απαγορευτούν.

Αυτά τα συστήματα ΤΝ περιορίζουν αδικαιολόγητα την πρόσβαση των ανθρώπων σε κοινωνικές παροχές, οδηγώντας σε παραβιάσεις του δικαιώματός τους στην κοινωνική ασφάλιση. Οι τεχνικές που βασίζονται στην ΤΝ για την αξιολόγηση ή την ταξινόμηση ατόμων ως αξιόπιστων ή επικίνδυνων δεν έχουν θέση σε μια δημοκρατική κοινωνία. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να απαγορεύσουμε την κοινωνική βαθμολόγηση από την ΤΝ σε όλες τις περιπτώσεις, καθώς δημιουργεί εγγενώς βλάβες και δυσμενή μεταχείριση λόγω της ίδιας της φύσης της.

Προτάσεις

Για να αντιμετωπιστούν αυτά τα ζητήματα, προτείνεται:

- Έκδοση κατευθυντήριων γραμμών που θα καθιστούν σαφές ότι το βάρος της απόδειξης ανήκει στις αρχές επιβολής του νόμου οι οποίες πρέπει να παρέχουν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι τα συστήματά τους δεν εμπίπτουν στο Άρθρο 5. Επιπλέον, για να επιτραπεί η ουσιαστική επιβολή της απαγόρευσης αυτής, οι κατευθυντήριες γραμμές πρέπει να λάβουν υπόψη το τρέχον ευρωπαϊκό πλαίσιο και να αναφέρουν ρητά τις υπάρχουσες πρακτικές κοινωνικής αξιολόγησης, ιδίως στις διαδικασίες πρόνοιας και μετανάστευσης, όπως επισημαίνεται από τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών.

- Την διευκρίνιση των παρακάτω όρων:
 - **"Κοινωνική συμπεριφορά"**: Αυτός ο όρος πρέπει να διευκρινιστεί ώστε να καλύπτει ένα ευρύ φάσμα στοιχείων. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του αυτοματισμού πρόνοιας στη Δανία, οι "ασυνήθιστες" συνθήκες διαβίωσης επισημάνθηκαν ως βασικοί δείκτες απάτης από τους αλγορίθμους, με αποτέλεσμα παραβιάσεις δικαιωμάτων, κυρίως για τις οικογένειες μεταναστών και τα άτομα με αναπηρίες.
 - **"Κοινωνική αξιολόγηση"**: Το πεδίο αυτού του όρου πρέπει να καλύπτει ένα ευρύ φάσμα συστημάτων κοινωνικής αξιολόγησης, που περιλαμβάνει, αλλά δεν περιορίζεται σε, την απασχόληση, την εκπαίδευση, τη στέγαση, τα κοινωνικά επιδόματα, την υγειονομική περίθαλψη, τη μετανάστευση και τη διοίκηση της δικαιοσύνης.
 - **"Αδικαιολόγητη ή επιβλαβής μεταχείριση"**: Πρέπει να καθοριστεί υψηλό όριο για την δικαιολόγηση αυτής της μεταχείρισης από τους φορείς, ώστε να αποδειχθεί ότι είναι ανάλογη με τη διαπιστωμένη κοινωνική συμπεριφορά. Η έμφαση πρέπει να παραμείνει στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με το βάρος της απόδειξης να πέφτει στους εργοδότες να αποδείξουν τη νομιμότητα και τη συμμόρφωση της χρήσης του συστήματος τεχνητής νοημοσύνης.

- Περαιτέρω διευκρινίσεις ως προς τις υποχρεώσεις και τους περιορισμούς αναφορικά με την αυτοματοποιημένη λήψη αποφάσεων βασισμένη στην ΤΝ. Σύμφωνα με τον άρθρο 86 του Κανονισμού για την ΤΝ, κάθε φυσικό πρόσωπο που υπόκειται σε απόφαση βασισμένη σε σύστημα ΤΝ υψηλού κινδύνου, το οποίο επηρεάζει σημαντικά τα δικαιώματά του ή τις συνθήκες της ζωής του, έχει το δικαίωμα να λάβει σαφείς και ουσιαστικές επεξηγήσεις από τον φορέα εφαρμογής. Οι εξηγήσεις αυτές πρέπει να αφορούν το ρόλο του συστήματος ΤΝ στη διαδικασία και τα κύρια στοιχεία της απόφασης. Ωστόσο, ο Κανονισμός για την ΤΝ δεν καθορίζει επαρκώς τα κριτήρια για την επεξήγηση, ώστε να είναι άμεση, προσβάσιμη και χρήσιμη.

Επιπλέον, δεν υπάρχει σύνδεση με το δικαίωμα προσφυγής ή επανεξέτασης, κάτι που δημιουργεί νομικά κενά και αβεβαιότητα για τις αυτοματοποιημένες αποφάσεις. Είναι απαραίτητο να καθοριστούν σαφείς κατευθυντήριες γραμμές σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για την εφαρμογή της επεξήγησης και των πρακτικών τους.

Τέλος, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, πρέπει να διασφαλιστεί το δικαίωμα των ατόμων για προστασία από άδικες ή ασαφείς αποφάσεις που προκύπτουν από κοινωνική αξιολόγηση, προσδιορίζοντας τις ευθύνες των οργανισμών και παρέχοντας νομικά κατοχυρωμένες οδηγίες για την αμφισβήτηση τέτοιων αποφάσεων.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (δ) Πρόβλεψη τέλεσης αξιόποινης πράξης

**Γράφει η Σοφία Αντωνοπούλου*

Εισαγωγή

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 1 εδάφιο (δ) του Κανονισμού για την ΤΝ, «απαγορεύεται η διάθεση στην αγορά, η θέση σε λειτουργία για τον συγκεκριμένο αυτό σκοπό ή η χρήση συστήματος ΤΝ για τη διενέργεια εκτιμήσεων κινδύνου φυσικών προσώπων προκειμένου να εκτιμηθεί ή να προβλεφθεί ο κίνδυνος τέλεσης αξιόποινης πράξης από φυσικό πρόσωπο, με βάση αποκλειστικά την κατάρτιση προφίλ ενός φυσικού προσώπου ή την αξιολόγηση των γνωρισμάτων και των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του· η απαγόρευση αυτή δεν ισχύει για συστήματα ΤΝ που χρησιμοποιούνται για να υποστηριχθεί η ανθρώπινη αξιολόγηση της συμμετοχής ενός προσώπου σε εγκληματική δραστηριότητα, η οποία βασίζεται ήδη σε αντικειμενικά και επαληθεύσιμα περιστατικά που συνδέονται άμεσα με εγκληματική δραστηριότητα».

Όπως αναλύεται, περαιτέρω, στην αιτιολογική σκέψη 42 του Κανονισμού για την ΤΝ, σύμφωνα με το τεκμήριο της αθωότητας, τα φυσικά πρόσωπα στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει πάντα να κρίνονται με βάση την πραγματική συμπεριφορά τους. Τα φυσικά πρόσωπα δεν θα πρέπει ποτέ να κρίνονται με βάση την προβλεπόμενη από την ΤΝ συμπεριφορά που βασίζεται αποκλειστικά στην κατάρτιση προφίλ για αυτά ή σε γνωρίσματα ή χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, όπως ιθαγένεια, τόπος

γέννησης, τόπος διαμονής, αριθμός παιδιών, ύψος χρέους ή είδος αυτοκινήτου, χωρίς εύλογες υπόνοιες εμπλοκής του εν λόγω προσώπου σε εγκληματική δραστηριότητα βάσει αντικειμενικών και επαληθεύσιμων γεγονότων και χωρίς ανθρώπινη αξιολόγησή τους.

Ως εκ τούτου, θα πρέπει να απαγορεύονται οι εκτιμήσεις κινδύνου που διενεργούνται για φυσικά πρόσωπα προκειμένου να εκτιμηθεί η πιθανότητα να τελέσουν αξιόποινη πράξη ή να προβλεφθεί η τέλεση πραγματικής ή δυνητικής αξιόποινης πράξης με βάση αποκλειστικά την κατάρτιση προφίλ για αυτά ή την αξιολόγηση γνωρισμάτων και χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους.

Σε κάθε περίπτωση, διευκρινίζεται στην εν λόγω σκέψη ότι η απαγόρευση αυτή δεν αφορά ούτε θίγει αναλύσεις κινδύνου που δεν βασίζονται στην κατάρτιση προφίλ για άτομα ή σε γνωρίσματα και χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ατόμων, όπως συστήματα ΤΝ που χρησιμοποιούν αναλύσεις κινδύνου για την εκτίμηση της πιθανότητας οικονομικής απάτης από επιχειρήσεις βάσει υποπτων συναλλαγών ή εργαλεία ανάλυσης κινδύνου για την πρόβλεψη της πιθανότητας εντοπισμού ναρκωτικών ή παράνομων εμπορευμάτων από τις τελωνειακές αρχές, για παράδειγμα με βάση γνωστές οδούς διακίνησης.

Προβληματισμοί

Η παρούσα διάταξη αναφέρεται στην προληπτική αστυνόμευση (predictive policing) και ειδικότερα στην προληπτική αστυνόμευση βάσει προσώπου (person-based).

Η προληπτική αστυνόμευση χρησιμοποιεί υπολογιστικά συστήματα για να αναλύει μεγάλα σύνολα δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων ιστορικών δεδομένων σχετικά με εγκλήματα, ώστε να καθορίζεται πού θα σταλούν αστυνομικές δυνάμεις ή για να εντοπιστούν άτομα που υποτίθεται ότι είναι πιο πιθανό να διαπράξουν κάποιο έγκλημα ή να είναι θύματα ενός εγκλήματος.

Υπάρχουν τρεις κατηγορίες προληπτικής αστυνόμευσης:

(1) αστυνόμευση βάσει περιοχής (area-based), δηλαδή πρόβλεψη του τόπου και του χρόνου στον οποίο είναι πιο πιθανό να συμβούν εγκλήματα,

2) αστυνόμευση βάσει συμβάντων (event-based), δηλαδή πρόβλεψη του τύπου εγκλήματος που είναι περισσότερο πιθανό να συμβεί, και

(3) αστυνόμευση βάσει προσώπου (person-based), δηλαδή πρόβλεψη του ατόμου που είναι πιο πιθανό να προβεί σε κάποια εγκληματική πράξη.

Η αστυνόμευση βάσει προσώπου (person-based), την οποία αφορά το παρόν άρθρο του Κανονισμού για την ΤΝ, δεν αποτελεί πλέον σενάριο επιστημονικής φαντασίας, όπως στην ταινία *Minority Report*, αλλά χρησιμοποιείται ήδη σε μεγάλο βαθμό στις ΗΠΑ και στην ΕΕ σε διάφορες χώρες, όπως Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Ολλανδία, Εσθονία και Ρουμανία.

Εκτός από ηθικά-φιλοσοφικά ζητήματα, όπως το αν μπορεί να τιμωρηθεί κάποιο άτομο για ένα έγκλημα που δεν έχει διαπράξει, μέχρι πού φτάνει η παρακολούθηση και έλεγχος των ατόμων, αν υπάρχει δικαίωμα και μέχρι ποιο σημείο για τέτοιου είδους προληπτικό παρεμβατικό έλεγχο και άλλα θέματα που προβληματίζουν, σε όλες τις περιπτώσεις προληπτικής αστυνόμευσης βάσει προσώπου εντοπίζονται σημαντικά νομικά προβλήματα, τα οποία είναι κοινά και καταδεικνύουν τους κινδύνους για τα δικαιώματα των υποκειμένων.

Καταρχάς, διαπιστώνεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις δεν υπάρχει διαφάνεια. Αυτό σημαίνει ότι ούτε τα υποκείμενα ούτε και το κοινό γενικά δεν γνωρίζουν ακριβώς πώς λειτουργούν τέτοια συστήματα, τι είδους δεδομένα λαμβάνονται υπόψη και σε ποια έκταση. Αξίζει να σημειωθεί ότι τέτοιου είδους αλγόριθμοι παρέχονται στην αστυνομία από ιδιωτικές εταιρίες (π.χ. PredPol) ή αναπτύσσονται από την ίδια την αστυνομία, σε κάθε περίπτωση όμως, παρατηρείται αδυναμία επεξηγησιμότητας και πρόσβασης σε στοιχεία, καθώς σκόπιμα δεν δημοσιεύονται πληροφορίες, αλλά ούτε και επιτρέπεται η πρόσβαση σε αυτές.

Ίσως το πιο βασικό πρόβλημα, ωστόσο, είναι οι προκαταλήψεις (biases) που εμφανίζουν αυτά τα συστήματα ΤΝ, με αποτέλεσμα να αναγνωρίζουν ψευδώς ως πιθανούς εγκληματίες άτομα από συγκεκριμένες εθνικότητες και μειονότητες, λόγω προϋπάρχοντων προκαταλήψεων είτε στους ίδιους τους αλγόριθμους είτε στα δεδομένα εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του *Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions* (COMPAS). Το COMPAS ήταν ένα σύστημα που χρησιμοποιήθηκε στις ΗΠΑ και συμπεριλάμβανε εργαλεία ΤΝ και σε διάφορα στάδια της δικαστικής διαδικασίας για την εκ-

τίμηση του κινδύνου επανάληψης αδικημάτων από ένα άτομο (ή της πιθανότητας συμμόρφωσης με τις απαιτήσεις της δικαιοσύνης) και για τον εντοπισμό περιοχών που χρειάζονται παρέμβαση. Το COMPAS κατέληξε να χαρακτηρίσει λανθασμένα τους Αφροαμερικανούς και τους λατινοαμερικανούς κατηγορούμενους ως «υψηλού κινδύνου», σε ποσοστό σχεδόν διπλάσιο από το ποσοστό που απέδωσε λανθασμένα τον ίδιο χαρακτηρισμό στους λευκούς κατηγορούμενους, αντανακλώντας έτσι τις προκαταλήψεις που υπάρχουν στην κοινωνία των ΗΠΑ σχετικά με την εγκληματικότητα της αφροαμερικανικής και λατινοαμερικανικής κοινότητας. Επιπλέον, συνήθως ως δεδομένα εκπαίδευσης σε τέτοια συστήματα TN χρησιμοποιούνται τα δεδομένα σύλληψης, επειδή αυτά καταγράφονται από τα αστυνομικά τμήματα. Ωστόσο, οι συλλήψεις δεν οδηγούν απαραίτητα και σε ποινικές καταδίκες, με αποτέλεσμα τα δεδομένα αυτά να καθίστανται ανακριβή.

Αντίστοιχες διαπιστώσεις έχουν γίνει και αναφορικά με τον αλγόριθμο της PredPol, κάτι που αποδεικνύει ότι αν τα συστήματα TN εκπαιδεύονται με βάση ανακριβή και ελλιπή δεδομένα, τότε αναπόφευκτα οδηγούνται σε σφάλματα, τα οποία, ειδικά στην περίπτωση της προληπτικής αστυνόμευσης, μπορούν να έχουν καταστροφικά αποτελέσματα για τα δικαιώματα των πολιτών, όπως παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, παραβίαση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, δυσφήμιση, παραβίαση του δικαιώματος στην ισότητα και στη δίκαιη δίκη.

Αυτές οι σκέψεις αποτυπώνονται αναλυτικά και στην αιτιολογική σκέψη 59 του Κανονισμού για την TN, όπου αναγνωρίζεται ως ύψιστης σημασίας η ποιότητα των δεδομένων εκπαίδευσης των συστημάτων TN και ειδικά στην περίπτωση της χρήσης τέτοιων

συστημάτων από αρχές επιβολής του νόμου, οι οποίες χαρακτηρίζονται από σημαντικό βαθμό ανισορροπίας ισχύος και μπορούν να οδηγήσουν σε παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων.

Αξίζει να αναφερθεί ότι μέχρι τώρα, η χρήση συστημάτων TN στο πεδίο επιβολής του νόμου ρυθμίζεται ήδη σε κάποιο βαθμό από την Οδηγία 2016/680 για την προστασία των δεδομένων στο πλαίσιο της επιβολής του νόμου (LED).

Για παράδειγμα, η οδηγία LED, στο άρθρο 11 παράγραφος 1 προβλέπει ότι “απαγορεύεται η λήψη απόφασης που βασίζεται αποκλειστικά σε αυτοματοποιημένη επεξεργασία, περιλαμβανομένης της κατάρτισης προφίλ, η οποία παράγει δυσμενή έννομα αποτελέσματα για το υποκείμενο των δεδομένων ή θίγει αυτό σε μεγάλο βαθμό, εκτός εάν επιτρέπεται από το δίκαιο της Ένωσης ή των κρατών μελών στο οποίο υπάγεται ο υπεύθυνος επεξεργασίας και το οποίο προβλέπει κατάλληλες διασφαλίσεις υπέρ των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του υποκειμένου των δεδομένων, τουλάχιστον δε το δικαίωμα εξασφάλισης ανθρώπινης παρέμβασης εκ μέρους του υπεύθυνου επεξεργασίας”.

Δεδομένου ότι παρέχεται αυτή η ευελιξία στα Κράτη Μέλη και για την αποφυγή διαφοροποιήσεων και αρνητικών επιπτώσεων, ο Κανονισμός για την TN συγκεκριμενοποιεί με την παρούσα διάταξη το πλαίσιο, το οποίο είναι ενιαίο για όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Μπορεί η απαγόρευση των συστημάτων TN σχετικά με τη διενέργεια εκτιμήσεων κινδύνου για φυσικά πρόσωπα με στόχο την πρόβλεψη ή εκτίμηση του ενδεχομένου τέλεσης αξιόποινης πράξης, να είναι ένα σημαντικό και θετικό βήμα, πρέπει, ωστόσο, να επισημανθούν ορισμένα προβληματικά σημεία.

Ο Κανονισμός για την ΤΝ δεν απαγορεύει τελείως αυτά τα συστήματα αστυνόμευσης βάσει προσώπου. Η απαγόρευση ισχύει αν αυτά τα συστήματα χρησιμοποιούνται α) **αποκλειστικά** για την κατάρτιση προφίλ ή την αξιολόγηση των γνωρισμάτων και των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του προσώπου ή β) **για να υποστηριχθεί** η ανθρώπινη αξιολόγηση της συμμετοχής ενός προσώπου σε εγκληματική δραστηριότητα, η οποία βασίζεται ήδη σε **αντικειμενικά και επαληθεύσιμα περιστατικά** που συνδέονται **άμεσα** με εγκληματική δραστηριότητα.

Εδώ παρατηρούνται αρκετές αόριστες έννοιες και ασάφειες, αφήνοντας περιθώρια ερμηνείας και προκαλώντας προβληματισμό. Καταρχάς, είναι σαφές ότι αν τα συστήματα αυτά δεν έχουν ως αποκλειστικό σκοπό την κατάρτιση προφίλ ή αξιολόγηση χαρακτηριστικών του προσώπου, επιτρέπονται από τον Κανονισμό.

Επίσης ανακύπτει το ερώτημα του πότε θεωρείται ότι υπάρχει αποκλειστικός σκοπός και πότε όχι, ενώ γίνεται σαφές ότι αν τέτοια συστήματα υποστηρίζουν την ανθρώπινη αξιολόγηση, επιτρέπονται. Και εδώ όμως, προκύπτει το ερώτημα σε ποιο βαθμό θεωρείται καθαρά υποστηρικτικό ένα τέτοιο σύστημα.

Δεδομένων των ανακριβειών και σφαλμάτων που παρατηρούνται, πόσο ασφαλές μπορεί να θεωρηθεί ένα αποτέλεσμα από ένα τέτοιο σύστημα απλά και μόνο επειδή ενδέχεται να χρησιμοποιείται υποστηρικτικά? Αλλά και η εξάρτηση από αντικειμενικά και επαληθεύσιμα περιστατικά και η άμεση σύνδεση με εγκληματική δραστηριότητα, αποτελούν εντελώς αόριστα και ασαφή στοιχεία, τα οποία, αν δεν προσδιοριστούν πιο συγκεκριμένα, αφήνουν περιθώρια για καταχρήσεις εξουσίας και παραβιάσεις δικαιωμάτων.

Αναφορικά με τα συστήματα προληπτικής αστυνόμευσης βάσει περιοχής (area-based) και βάσει συμβάντων (event-based), αυτά δεν περιλαμβάνονται στις απαγορευμένες πρακτικές που θέτει ο Κανονισμός για την ΤΝ και δεν αναφέρεται τίποτα για αυτά σχετικά. Αυτό σημαίνει ότι επιτρέπονται, χωρίς όμως να τίθενται ειδικότερες προϋποθέσεις για τη λειτουργία τους, ούτε εγγυήσεις, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα για τα θεμελιώδη δικαιώματα και τη διαφάνεια που πρέπει γενικά να διέπει τα συστήματα ΤΝ.

Τέλος, επίσης προβληματικό είναι και το άρθρο 50 του Κανονισμού για την ΤΝ, σύμφωνα με το οποίο δεν ισχύει υποχρέωση ενημέρωσης των ατόμων σχετικά με την αλληλεπίδρασή τους με σύστημα ΤΝ, για συστήματα ΤΝ αδειοδοτημένα από τον νόμο για την ανίχνευση, την πρόληψη, τη διερεύνηση ή τη δίωξη αξιόποινων πράξεων, εφόσον ισχύουν κατάλληλες διασφαλίσεις για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες τρίτων, εκτός εάν τα συστήματα αυτά είναι διαθέσιμα στο κοινό για την καταγγελία αξιόποινων πράξεων. Δεδομένου ότι, όπως αναλύθηκε, είναι εξαιρετικά αμφίβολο το κατά πόσον παρέχουν κατάλληλες εγγυήσεις αυτά τα συστήματα ΤΝ, είναι καίριο να διασφαλίζεται διαφάνεια και ενημέρωση.

Προτάσεις

Όπως προκύπτει από την ανωτέρω ανάλυση, δεν είναι σαφές πότε υπάρχει αποκλειστικός σκοπός για την κατάρτιση προφίλ ή αξιολόγηση χαρακτηριστικών του προσώπου και πότε όχι, αλλά ούτε και μέχρι ποιο σημείο θεωρείται καθαρά υποστηρικτικό ένα τέτοιο σύστημα. Επίσης, η εξάρτηση από αντικειμενικά και επαληθεύσιμα περιστατικά και η άμεση σύνδεση με εγκληματική δραστηριότητα, αποτελούν εντελώς αόριστα και ασαφή στοιχεία.

Επομένως, προτείνεται:

- η διασάφηση όλων αυτών των στοιχείων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με τις κατευθυντήριες γραμμές που αναμένονται σύμφωνα με το άρθρο 96 παράγραφος 1 εδ. β του Κανονισμού για την ΤΝ, ώστε να μην υπάρχουν περιθώρια για καταχρήσεις εξουσίας και παραβιάσεις δικαιωμάτων.
- η αναφορά συγκεκριμένων παραδειγμάτων, στις ανωτέρω κατευθυντήριες γραμμές, ώστε να γίνει σαφές ποια συστήματα ΤΝ απαγορεύονται και ποια όχι, με σκοπό την διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων και τη σαφή χάραξη ορίων στην προληπτική αστυνόμευση.
- η άσκηση διακριτικής ευχέρειας κατά την ενσωμάτωση του Κανονισμού για την ΤΝ στο εθνικό δίκαιο, με περαιτέρω διευκρινίσεις και εγγυήσεις για την απαγόρευση τέτοιων συστημάτων στην ελληνική επικράτεια, τόσο στον ελληνικό νόμο, όσο και μέσω οδηγιών από την ελληνική αρμόδια εποπτική αρχή.

Δεδομένου, επίσης, ότι ο Κανονισμός για την ΤΝ δεν αναφέρει τίποτα σχετικά με τα συστήματα προληπτικής αστυνόμευσης βάσει περιοχής (area-based) και βάσει συμβάντων (event-based), προτείνεται:

- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εξετάσει την τροποποίηση του Κανονισμού, ώστε να συμπεριλάβει ρητά αυτά τα συστήματα και να ρυθμίσει τη λειτουργία τους, εφόσον τα επιτρέπει.

- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με τις κατευθυντήριες γραμμές που αναμένονται σύμφωνα με το άρθρο 96 παράγραφος 1 εδ. β του Κανονισμού για την ΤΝ, να αναφερθεί και σε αυτά τα συστήματα και να δώσει σαφείς οδηγίες σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας τους και τις εγγυήσεις που θα πρέπει να παρέχουν, με γνώμονα τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων.
- η αρμόδια ελληνική εποπτική αρχή να εκδώσει σαφείς οδηγίες και κατάλογο περιπτώσεων.

Τέλος, στο άρθρο 50 του Κανονισμού για την ΤΝ προβλέπεται ότι «Η υποχρέωση αυτή (ενημέρωσης) δεν ισχύει για συστήματα ΤΝ αδειοδοτημένα από τον νόμο για την ανίχνευση, την πρόληψη, τη διερεύνηση ή τη δίωξη αξιόποινων πράξεων, εφόσον ισχύουν κατάλληλες διασφαλίσεις για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες τρίτων, εκτός εάν τα συστήματα αυτά είναι διαθέσιμα στο κοινό για την καταγγελία αξιόποινων πράξεων».

Δεδομένου ότι, όπως αναλύθηκε, είναι εξαιρετικά αμφίβολο το κατά πόσον παρέχουν κατάλληλες εγγυήσεις αυτά τα συστήματα ΤΝ, προτείνεται:

- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εξετάσει την τροποποίηση του άρθρου 50 του Κανονισμού για την ΤΝ, ώστε να επιβάλλεται υποχρέωση ενημέρωσης αναφορικά με τέτοια συστήματα ΤΝ, αλλά και ειδικές υποχρεώσεις διαφάνειας, πρόσβασης σε πληροφορίες και αξιολόγησης στοιχείων (π.χ. μέσω καταχώρισης τέτοιων συστημάτων ΤΝ σε ανοιχτά μητρώα, τακτικής αξιολόγησης των δεδομένων εκπαίδευσης), ώστε να διασφαλίζεται η διαφάνεια και η προστασία των ατόμων.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (ε) Βάσεις δεδομένων αναγνώρισης προσώπου

**Γράφει η Σταυρούλα Χούσου*

Εισαγωγή

Η συγκεκριμένη απαγόρευση αποτελεί μία από τις πιο πρόσφατες τροποποιήσεις του άρθρου 5, ενισχύοντας το αρχικό κείμενο του Κανονισμού για την ΤΝ. Στην αρχική εκδοχή, η απαγόρευση αναφερόταν αποκλειστικά στη χρήση απομακρυσμένης βιομετρικής ταυτοποίησης για σκοπούς επιβολής του νόμου, επιτρέποντας εξαιρέσεις υπό ορισμένες προϋποθέσεις.

Ωστόσο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προχώρησε στην πρόταση αυτή της συγκεκριμένης απαγόρευσης που καλύπτει τη μη στοχευμένη εξαγωγή εικόνων προσώπου αποκλειστικά για τη δημιουργία βάσεων δεδομένων αναγνώρισης προσώπου, αντικατοπτρίζοντας ανησυχίες σχετικά με την μη εξουσιοδοτημένη ή συναινετική συλλογή και χρήση δεδομένων προσώπου και την ικανότητά τους να οδηγήσουν εξαιρετικά γρήγορα και αποτελεσματικά σε ταυτοποίηση φυσικού προσώπου.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 1 εδάφιο (ε) και την αιτιολογική σκέψη 43 του Κανονισμού για την ΤΝ, απαγορεύεται «η διάθεση στην αγορά ή η θέση σε λειτουργία για τον συγκεκριμένο αυτό σκοπό ή η χρήση συστημάτων ΤΝ που δημιουργούν ή επεκτείνουν βάσεις δεδομένων αναγνώρισης προσώπου μέσω της μη στοχευμένης εξαγωγής εικόνων προσώπου από το διαδίκτυο ή από βίντεο CCTV καθώς η πρακτι-

κή αυτή αυξάνει το αίσθημα μαζικής παρακολούθησης και μπορεί να οδηγήσει σε κατάφωρες παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή».

Ήδη από το 2020 έχουν καταγραφεί παραδείγματα εκτεταμένης, μη εξουσιοδοτημένης χρήσης εικόνων προσώπου. Για παράδειγμα, η εταιρεία Clearview AI αντιμετώπισε σοβαρές νομικές κατηγορίες για τη συλλογή εικόνων προσώπου μέσω scraping, ενώ της έχουν επιβληθεί σημαντικά πρόστιμα σχετικά από πλήθος εποπτικών αρχών, συμπεριλαμβανομένου του προστίμου 20 εκατ. ευρώ από την Ελληνική Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ) στην υπόθεση της Homo Digitalis κατά της εν λόγω εταιρίας τον Ιούλιο του 2022 (Απόφαση 35/2022).

Το scraping αναφέρεται στην μη στοχευμένη, αυτοματοποιημένη συλλογή δεδομένων από διαδικτυακές πηγές χωρίς επίσημη άδεια. Η δημιουργία βάσεων δεδομένων με εικόνες προσώπου που έχουν εξαχθεί μη συναινετικά και μη στοχευμένα εντείνουν τον κίνδυνο για αδιαφανή, μη αιτιολογημένη και πιθανώς παράνομη ταυτοποίηση. Συγκεκριμένα, μπορεί να διανεμηθούν και να κυκλοφορήσουν σε παράνομες πλατφόρμες ή δίκτυα, συντελώντας στην εύκολη, γρήγορη και άνευ κόστους ταυτοποίηση και εκμετάλλευση των εικόνων αυτών για αθέμιτους σκοπούς, όπως παρακολούθηση κι απάτη.

Σύμφωνα με το Barclays, το sharenting, η πρακτική των γονιών να μοιράζονται φωτογραφίες των παιδιών τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, θα οδηγήσει σε 70% των περιπτώσεων οικονομικής απάτης μέχρι το 2030. Αυτό συμβαίνει κυρίως μέσω του scraping εικόνων παιδιών και χρήση των χαρακτηριστικών τους για ταυτοποίηση και πλαστοπροσωπία. Παράλληλα, αυτές οι βάσεις εικόνων συχνά μεταπωλούνται χωρίς την άδεια των απεικονιζόμενων φυσικών προσώπων για σκοπούς επέκτασης και δημιουργίας βάσεων ταυτοποίησης.

Η Clearview συγκεκριμένα έχει σήμερα στην κατοχή της πάνω από 20 δισεκατομμύρια εικόνες που συνέλεξε στοχεύοντας, μεταξύ άλλων, και σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης χωρίς τη συγκατάθεση των ιδιοκτητών των φωτογραφιών αυτών. Οι εκτενείς της βάσεις, προμηθεύουν δεδομένα και λογισμικό αναγνώρισης προσώπου σε αρχές επιβολής του νόμου και άλλες κυβερνητικές υπηρεσίες στις ΗΠΑ. Παρόμοιες πρακτικές έχουν παρατηρηθεί σε δημόσιους χώρους όπως εμπορικά καταστήματα, αεροδρόμια και γήπεδα, όπου συστήματα αναγνώρισης προσώπου κυρίως μέσω CCTV καμερών, χρησιμοποιούνται για σκοπούς παρακολούθησης ή μάρκετινγκ, χωρίς διαφάνεια και ενημέρωση των ατόμων.

Η απόσπαση εικόνων από ιστοσελίδες στο διαδίκτυο συνδέεται στενά με άλλες μεθόδους βιομετρικής παρακολούθησης, των οποίων η χρησιμότητα συνήθως έγκειται στην αντιστοίχιση εικόνων με εικόνες από βάσεις δεδομένων για την επιβεβαίωση της ταυτότητας. Καθώς οι εικόνες που αποσπώνται από το διαδίκτυο συχνά περιλαμβάνονται σε άλλα προσωπικά δεδομένα, η αντιστοίχιση εικόνων μπορεί επίσης να είναι χρήσιμη για περαιτέρω δημιουργία προφίλ του ατόμου και για την επαλήθευση σχέσεων με άλλα άτομα.

Όπως και με την απομακρυσμένη βιομετρική ταυτοποίηση, το δίκαιο προστασίας δεδομένων δεν απαγορεύει την απόσπαση εικόνων, αλλά θέτει αυστηρά πρότυπα για τη νόμιμη χρήση αυτών των τεχνολογιών.

Όπως και με την απομακρυσμένη βιομετρική ταυτοποίηση, το δίκαιο προστασίας δεδομένων δεν απαγορεύει την απόσπαση εικόνων, αλλά θέτει αυστηρά πρότυπα για τη νόμιμη χρήση αυτών των τεχνολογιών.

Σύμφωνα με την δημόσια διαβούλευση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις απαγορευμένες πρακτικές, η απαγόρευση εφαρμόζεται σε συστήματα ΤΝ συλλογής δεδομένων που διατίθενται στην αγορά ή τίθενται σε λειτουργία «για τον συγκεκριμένο σκοπό» της μη στοχευμένης συλλογής δεδομένων από το διαδίκτυο ή υλικό από κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης (CCTV). Αυτό σημαίνει ότι η απαγόρευση δεν αφορά όλα τα εργαλεία συλλογής δεδομένων, με τα οποία μπορεί να δημιουργηθεί μια βάση δεδομένων, αλλά μόνο τα εργαλεία που προορίζονται για μη στοχευμένη συλλογή δεδομένων.

Στην ίδια διαβούλευση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρει πως η απαγόρευση καλύπτει συστήματα ΤΝ που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία ή την επέκταση βάσεων δεδομένων αναγνώρισης προσώπου, δηλαδή απαγορεύεται η συλλογή δεδομένων ή πληροφοριών που είναι ειδικά οργανωμένη για ταχεία αναζήτηση και ανάκτηση μέσω υπολογιστή.

Μια βάση δεδομένων αναγνώρισης προσώπου είναι μια τεχνολογία που αντιστοιχίζει ένα ανθρώπινο πρόσωπο από μια ψηφιακή εικόνα ή ένα καρέ βίντεο με μια βάση δεδομένων προσώπων, συγκρίνει το πρόσωπο με τη βάση δεδομένων και καθορίζει αν υπάρχει αντιστοιχία. Η συγκεκριμένη απαγόρευση, έχει ως εκ τούτου ένα αρκετά στενό πεδίο εφαρμογής, αλλά και μεγάλη σημασία.

Βιομετρική ταυτοποίηση και βάσεις δεδομένων αναγνώρισης προσώπου

Σε σύγκριση με άλλα βιομετρικά δεδομένα, οι εικόνες προσώπου παρέχουν την πιο αποτελεσματική βάση για απομακρυσμένη ταυτοποίηση, ανεξαρτήτως αν η εικόνα είναι στατική ή κινούμενη. Προς υπενθύμιση, η «βιομετρική ταυτοποίηση» ορίζεται ως η αυτοματοποιημένη αναγνώριση σωματικών, φυσιολογικών, συμπεριφορικών ή ψυχολογικών ανθρώπινων χαρακτηριστικών με σκοπό τη διαπίστωση της ταυτότητας ενός φυσικού προσώπου μέσω της αντιπαραβολής των βιομετρικών δεδομένων του εν λόγω ατόμου με βιομετρικά δεδομένα ατόμων που είναι αποθηκευμένα σε βάση δεδομένων (Άρθρο 3, εδάφιο 35 του Κανονισμού για την ΤΝ).

Παρά τα ενδεχόμενα λάθη σε πιθανολογικούς υπολογισμούς, η αναγνώριση προσώπου μπορεί να διευκολύνει σημαντικά και να επεκτείνει σε μεγάλη κλίμακα την κατηγοριοποίηση φυσικών προσώπων με βάση τα βιολογικά τους χαρακτηριστικά ή την αξιολόγησή τους με βάση τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά, συμπεριλαμβανομένων των χαρακτηριστικών φύλου, φυλής και ηλικίας και, ενδεχομένως, συναισθηματικών καταστάσεων, τύπων προσωπικότητας και προθέσεων συμπεριφοράς.

Γίνεται έτσι αντιληπτό, ότι η παράνομη εξαγωγή και δημιουργία βάσεων δεδομένων με εικόνες προσώπων, μπορεί να αποτελέσει βάση για σχεδόν όλες τις βιομετρικές απαγορευμένες πρακτικές του Άρθρου 5 του Κανονισμού για την ΤΝ.

Είναι σημαντικό να τεκμηριωθεί ότι η εικόνα του προσώπου δεν είναι απλά χρήσιμο βιομετρικό αλλά και ένα ιδιαίτερο στοιχείο της ανθρώπινης αυτοεικόνας.

Στην υπόθεση Glukhin κατά Ρωσίας, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) επιβεβαίωσε ότι «η εικόνα ενός ατόμου αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, καθώς αποκαλύπτει τα μοναδικά χαρακτηριστικά του ατόμου και διακρίνει το άτομο από τους άλλους».

Η μοναδική αυτή δυνατότητα της εικόνας να οδηγήσει και να διευκολύνει την ταυτοποίηση τη διακρίνει από άλλα μεμονωμένα χαρακτηριστικά αλλά και άλλες κατηγορίες βιομετρικών δεδομένων. Ως εκ τούτου, το ΕΔΑΔ υποστηρίζει στην ίδια αιτιολόγησή του, πως «το δικαίωμα κάθε ατόμου στην προστασία της εικόνας του είναι επομένως ένα από τα βασικά στοιχεία της προσωπικής ανάπτυξης και προϋποθέτει το δικαίωμα ελέγχου της χρήσης αυτής της εικόνας».

Ας σημειωθεί επίσης, πως ενώ παλαιότερα, ήδη από την εμφάνιση του δημόσιου διαδικτύου, η ψηφιακή παρακολούθηση και η απομακρυσμένη ταυτοποίηση βασίζεται κυρίως σε μοναδικούς αναγνωριστικούς κωδικούς συσκευών δικτύου για την παρακολούθηση και τη δημιουργία προφίλ φυσικών προσώπων. Ωστόσο τα τελευταία χρόνια, τα αυτομάτως εξαγόμενα από τα φυσικά πρόσωπα βιολογικά δεδομένα και όχι τα δεδομένα εξαγόμενα από συσκευές αναδεικνύονται ως η πιο περιζήτητη πηγή δεδομένων για εμπορικούς και κυβερνητικούς σκοπούς επιτήρησης. Η απαγόρευση λοιπόν αποτελεί μία σημαντική πρώτη κίνηση για την προστασία των φυσικών προσώπων από παράνομες ενέργειες που έχουν σκοπό την ταυτοποίηση (παρακολούθηση, πλαστοπροσωπία, απάτη), ενώ παράλληλα μειώνει τον κίνδυνο εμφάνισης άλλων απαγορευμένων πρακτικών. Ωστόσο, ακριβώς λόγω της μοναδικής ικανότητας των εικόνων προσώπου να ταυτοποιήσουν άμεσα και καθολικά τα φυσικά πρόσωπα, υπάρχουν σημεία της απαγόρευσης που χρήζουν βελτίωσης ή αποσαφήνισης.

Προβληματισμοί

α) Μη στοχευμένη εξαγωγή (μαζικότητα και παραβίαση της αρχής της αιτιότητας)

Η φράση "μη στοχευμένη εξαγωγή" μπορεί να αποτελέσει μία επικίνδυνη συγκεκριμενοποίηση. Η επιλογή της προφανώς αποσκοπεί στην προστασία των φυσικών προσώπων από γενικευμένη εξαγωγή εικόνων, απουσία καθορισμένου σκοπού, νόμιμης βάσης, περιορισμών χρήσης κατά τη διαδικασία εξαγωγής εικόνων, που θα οδηγούσαν σε σοβαρούς κινδύνους ιδιωτικότητας, προστασίας δεδομένων και υποκλοπής, μάλιστα σε μεγάλη κλίμακα.

Ωστόσο, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο να χρησιμοποιηθεί η 'στοχευμένη' εξαγωγή ως αιτιολόγηση παρόμοιων πρακτικών. Στην περίπτωση των αρχών επιβολής νόμου, θα μπορούσαν παραδείγματος χάριν να δικαιολογήσουν πρακτικές εξαγωγής εικόνων για ταυτοποίηση, δικαιολογώντας την πράξη τους ως 'στοχευμένη' έρευνα για εγκληματίες, επικίνδυνες ουσίες κλπ.

Η έλλειψη συγκεκριμένων συνθηκών, αιτιών και σκοπών, για την νόμιμη στοχευμένη εξαγωγή, αποτελεί λοιπόν ένα επικίνδυνο νομικό κενό. Παράλληλα, υπάρχει ο κίνδυνος, η χρήση τέτοιων αιτιολογήσεων να γενικεύσει τις πρακτικές αυτές σε εμπορικά καταστήματα, γήπεδα, σταθμούς και μέσα μαζικής μεταφοράς κ.α.

Όλα αυτά αυξάνουν τις πιθανότητες να εξαχθούν εικόνες ανθρώπων που δεν έχουν καμία σχέση με τον στόχο της "στοχευμένης" δραστηριότητας αυτής, ενώ από την άλλη, εμπεριέχουν τον κίνδυνο να εμπλέκουν άτομα με παράνομες δραστηριότητες μόνο και μόνο λόγω της τοποθεσίας τους μία συγκεκριμένη στιγμή.

Ωστόσο, η απόσπαση, διατήρηση και επανάχρηση της εικόνας φυσικών προσώπων, δεν μπορεί να γενικευθεί ως πρακτική, χωρίς σοβαρούς περιορισμούς.

Από κοινωνική άποψη, αυτές οι τεχνολογίες μετασχηματίζουν τις δυναμικές δημόσιας συνάθροισης. Ενώ η πανταχού παρούσα βιομετρική επιτήρηση έχει γίνει γεγονός της αστικής ζωής σε κάποιες χώρες, όπως η Κίνα, αποτελεί πλέον αυξανόμενο χαρακτηριστικό στις φιλελεύθερες δημοκρατικές χώρες, παρά τις κοινωνικές τους δεσμεύσεις για προσωπική αυτονομία. Αυτό περιλαμβάνει, σημαντικά, την απώλεια της ανωνυμίας που ήταν κάποτε εγγενής στους δημόσιους χώρους των πόλεων.

Όπως έχει δηλώσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων (EDPB) και ο Ευρωπαίος Επίτροπος (EDPS), η βιομετρική ταυτοποίηση, μία πτυχή της οποίας μπορεί εκφράζεται στην συγκεκριμένη απαγόρευση έχει «μη αναστρέψιμο, σοβαρό αποτέλεσμα στις (λογικές) προσδοκίες του πληθυσμού για ανωνυμία στους δημόσιους χώρους, με άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στην άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης, της συνάθροισης, της ένωσης, καθώς και της ελευθερίας της κίνησης». Σε αυτές τις διαδικασίες, οι διακρίσεις μεταξύ πολιτών και μη πολιτών εντείνουν και κινδυνεύουν να επεκταθούν από τους ελέγχους στα σύνορα στους τοπικούς δρόμους, στα μέσα μεταφοράς και τους δημόσιους χώρους.

β) Ανισορροπία δυνάμεων

Οι πρακτικές εξαγωγής εικόνων προσώπου επηρεάζουν τις σχέσεις μεταξύ ατόμων, φορέων εξουσίας και ιδιωτικών δρώντων και έχουν σοβαρές, δύσκολα αναστρέψιμες ή περιορίσιμες συνέπειες για τα φυσικά πρόσωπα με αποτέλεσμα να εντείνεται η ανισορροπία δυνάμεων ανάμεσα σε αυτά και τους προαναφερθέντες φορείς.

Πέρα από τη κοινωνική τους σημασία, οι εικόνες προσώπου ιστορικά αποτελούν αποδεκτό μέσο ταυτοποίησης ή διαχείρισης της ταυτότητας από το κράτος και άλλες αρχές. Οι ανθρώπινες διαδικασίες αναγνώρισης μέσω αντιστοίχισης εικόνων προσώπου, ήταν κατανοητές διαδικασίες, ακόμα κι αν ενδεχομένως ήταν αμφισβητήσιμες από τα ίδια τα άτομα.

Αντίθετα, η μη στοχευμένη αλγοριθμική εξαγωγή εικόνων προσώπων, και πιθανώς η μετέπειτα βιομετρική ταυτοποίηση χρησιμοποιεί διαδικασίες λήψης αποφάσεων που υπερβαίνουν τη δυνατότητα κατανόησης από μη ειδικούς.

Συνεπώς, η δυνατότητα από φορείς εξουσίας ή ιδιωτικούς φορείς, να χρησιμοποιήσουν την έννοια της στοχευμένης αιτολόγησης, ως *carte blanche* για την υιοθέτηση της πρακτικής αυτής, προφανώς καθιστά τους κινδύνους της μη στοχευμένης εξαγωγής σχετικούς. Σε αυτό παίζει ρόλο τόσο η τεχνική φύση της διαδικασίας αλλά και η έλλειψη διαφάνειας και πληροφόρησης που τη συνοδεύει.

Ας σημειωθεί πως η εύλογη δημόσια ειδοποίηση είναι υποχρέωση των φορέων εκμετάλλευσης σύμφωνα με τον Κανονισμό, με εξαίρεση τις χρήσεις που σκοπό έχουν την αστυνόμευση αφού αυτές έχουν εγκριθεί από τις αρμόδιες δικαστικές αρχές και συνοδεύονται από κατάλληλους μηχανισμούς (Άρθρο 26 και 72 του Κανονισμού για την ΤΝ).

Επιπλέον, ο ΓΚΠΔ θέτει συγκεκριμένες προϋποθέσεις ενημέρωσης και ρητής συγκατάθεσης όταν υπάρχει συλλογή προσωπικών δεδομένου ενός φυσικού προσώπου, βάσει του Άρθρου 9. Βάσει αυτού του άρθρου δεν μπορεί να θεωρηθεί πως η εκούσια είσοδος σε περιοχή υπό βιομετρική επιτήρηση συνιστά ελεύθερη συγκατάθεση.

Αντίθετα, η εθνική νομοθεσία σε ορισμένα κράτη-μέλη επιτρέπει τη χρήση απομακρυσμένων βιομετρικών δεδομένων σε εμπορικούς χώρους για σκοπούς ανίχνευσης κλοπών βάσει του Άρθρου 9(2)(Ζ) του ΓΚΠΔ, για «λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος», οπότε δεν απαιτείται συγκατάθεση.

Με την αυξανόμενη διάδοση της απομακρυσμένης βιομετρικής ταυτοποίησης σε συνδυασμό με τη συλλογή εικόνων (*image scraping*), οι τρόποι με τους οποίους ένα άτομο γίνεται γνωστό στις αρχές γίνονται λιγότερο κατανοητοί και, επομένως, δυσκολότερα αμφισβητήσιμοι. Αυτό δεν περιορίζεται μόνο στη διαφάνεια της λήψης αποφάσεων μέσω ΤΝ, αλλά επηρεάζει και την ίδια την άσκηση εξουσίας, καθιστώντας την αδιαφανή και δυσνόητη.

Σε αυτή τη μετάβαση, οι άνθρωποι διατηρούν την κοινωνική τους αντίληψη για τη σημασία της επικοινωνίας μέσω του προσώπου, αλλά παράλληλα αναπτύσσουν μία ανεκτικότητα στις συνέπειες που έχει η χρήση της βιομετρικής ταυτοποίησης στις αποφάσεις που τους αφορούν. Αυτό δεν αφορά μόνο την κανονικοποίηση της επιτήρησης αλλά, όπως παρατηρεί ο David Lyon, αφορά την ενσωμάτωση του ατόμου στο «σύστημα ελέγχου», όπου η επιτήρηση λειτουργεί ως μέσο διαχείρισης προβλημάτων.

Οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) για τη μαζική παρακολούθηση, ωστόσο, υποδεικνύουν ότι η απομακρυσμένη βιομετρική παρακολούθηση είναι επιτρεπτή για σκοπούς καταπολέμησης σοβαρών εγκλημάτων ή πρόληψης σοβαρών απειλών για τη δημόσια ασφάλεια, υπό την προϋπόθεση ότι πληρούνται οι αναγκαίες προϋποθέσεις και διασφαλίσεις.

Η διαπίστωση του ΕΔΔΑ ότι τα μέτρα διατήρησης δεδομένων που χρησιμοποιούνται για την καταπολέμηση σοβαρών εγκλημάτων μπορεί να είναι νόμιμα εάν περιορίζονται από «γεωγραφικό κριτήριο» υποδηλώνει ότι η απομακρυσμένη βιομετρική παρακολούθηση ενός ποδοσφαιρικού αγώνα για τον ίδιο σκοπό μπορεί επίσης να είναι ενδεχομένως συμβατή με το δίκαιο προστασίας δεδομένων της ΕΕ.

Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από τα συμπεράσματα του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Glukhin κατά Ρωσίας. Εξετάζοντας αν η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του αιτούντος ήταν δικαιολογημένη βάσει του Άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), το Δικαστήριο επιβεβαίωσε έμμεσα ότι η απομακρυσμένη βιομετρική ταυτοποίηση δεν συνιστά καθεαυτό παραβίαση του Άρθρου.

Αντίθετα, το EDPB έχει επισημάνει ότι, ενώ η απομακρυσμένη βιομετρική ταυτοποίηση δεν απαγορεύεται βάσει του δικαίου προστασίας δεδομένων της ΕΕ, στην πράξη οι αναγκαίες προϋποθέσεις προστασίας θα είναι πολύ συχνά δύσκολο να ικανοποιηθούν.

Ωστόσο, είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι παρά την νομιμότητα ή μη της εξαγωγής εικόνων, η δημιουργία βάσεων δεδομένων, η διατήρησή τους και η επαναχρησιμοποίησή τους, υπόκεινται από μόνες τους στο ΓΚΠΔ, και είναι έτσι σημαντικό να αναρωτηθούμε πότε ο εκάστοτε φορέας, μπορεί να κάνει χρήση τέτοιων βάσεων ταυτοποίησης, και υπό ποιες συνθήκες.

Οι εικόνες προσώπου δεν έχουν διαδραματίσει έως τώρα σημαντικό ρόλο στην επέκταση της παρακολούθησης εργαζομένων.

Στο εργασιακό περιβάλλον, η συγκατάθεση δεν θεωρείται γενικά έγκυρη βάση για την επεξεργασία δεδομένων λόγω της ανισότητας ισχύος μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Η παρακολούθηση μέσω εντοπισμού συσκευών είναι ωστόσο νόμιμη βάσει του Άρθρου 6 παράγραφος 1 εδάφιο (στ) του ΓΚΠΔ, εφόσον ο εργοδότης μπορεί να αποδείξει ότι το έννομο συμφέρον του για την παρακολούθηση υπερτερεί των αρνητικών επιπτώσεων στα δικαιώματα και τα συμφέροντα των εργαζομένων.

Η αξιολόγηση αναλογικότητας λαμβάνει υπόψη τις εύλογες προσδοκίες των υποκειμένων των δεδομένων και τις διασφαλίσεις που λαμβάνει ο εργοδότης. Η φανερή ή κρυφή καταγραφή μέσω CCTV, χωρίς χρήση βιομετρικών δεδομένων, μπορεί να δικαιολογηθεί υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, αν και η κρυφή καταγραφή απαιτεί εξαιρετικές δικαιολογίες και μέτρα προστασίας.

Σύμφωνα με το Άρθρο 9 του ΓΚΠΔ, η παρακολούθηση εργαζομένων μέσω βιομετρικών δεδομένων είναι νόμιμη μόνο εάν προβλέπεται από την εθνική εργατική νομοθεσία ή απαιτείται από άλλους εθνικούς νόμους, οι οποίοι πρέπει να περιλαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα προστασίας.

Δεν είναι σαφές ωστόσο, αν αυτή η ιδιαιτερότητα θα δικαιολογούσε τη δημιουργία και επανάχρηση βάσεων ταυτοποίησης.

Παράλληλα, εγείρονται ερωτήματα όπως, το εάν εικόνες που συλλέχθηκαν χωρίς την συναίνεση του εργαζομένου, πχ κατά την διάρκεια της ημέρας τους, αποτελούν νόμιμες εικόνες για βάσεις δεδομένων ταυτοποίησης.

Προτάσεις

Συνεπώς, η ασάφεια γύρω από την έννοια της "μη στοχευμένης" εξαγωγής εικόνας μπορεί να οδηγήσει σε επιφανειακές αιτιολογήσεις για την εξαγωγή εικόνας προσώπου, κάτι που είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο σε καταστάσεις μεγάλης ασυμμετρίας δυνάμεων, όπως μεταξύ πολίτη-κράτους ή εργαζομένου-εργοδότη. Παράλληλα, μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές παραβιάσεις ιδιωτικότητας, και την εγκαθίδρυση φαινομένων μαζικής παρακολούθησης.

Με βάση τα παραπάνω, προτείνεται:

- Να διευκρινιστεί η έννοια τόσο της μη στοχευμένης, όσο και της στοχευμένης εξαγωγής εικόνας. Συγκεκριμένα, πρέπει να οριοθετηθεί πότε είναι αποδεκτές και υπό ποιες προϋποθέσεις, καθώς και αν δικαιολογούν τη δημιουργία βάσεων δεδομένων.
- Να διευκρινιστεί στις οδηγίες της απαγόρευσης ότι για να θεωρηθεί μια εξαγωγή ως στοχευμένη, οι εικόνες από το διαδίκτυο ή κάμερες ασφαλείας πρέπει να σχετίζονται με την τέλεση εγκλήματος, διαφορετικά αθώοι άνθρωποι μπορεί να ταυτοποιηθούν λόγω της σύνδεσής τους με παραβατικές ενέργειες. Εικόνες από συγκεκριμένες χώρες ή άτομα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά δεν πρέπει να θεωρούνται στόχος με το ψευδές επιχείρημα της "στοχοποίησης".
- Να εξαλειφθούν νομικά κενά από την Επιτροπή γύρω από τις αποδεκτές σκοπιμότητες βάσεων δεδομένων ταυτοποίησης. Βάσεις δεδομένων εικόνας προσώπου, όπως αυτές της Clearview AI και PimEyes, παραβιάζουν τη νομοθεσία του ΓΚΠΔ και δεν πρέπει να θεωρούνται νόμιμα εργαλεία για εξαγωγή εικόνας χωρίς στόχο.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (στ) Συναγωγή συναισθημάτων

**Γράφει η Λαμπρινή Γυφτοκώστα*

Εισαγωγή

Μία ακόμα απαγορευμένη πρακτική σύμφωνα με τον Κανονισμό για την ΤΝ είναι η απαγόρευση διάθεσης στην αγορά ή θέση σε λειτουργία η χρήση συστημάτων ΤΝ για συναγωγή συναισθημάτων ενός φυσικού προσώπου.

Στην αιτιολογική σκέψη 44 του Κανονισμού για την ΤΝ αναφέρεται ότι ένας από τους λόγους που οδήγησαν σε αυτή την απαγόρευση είναι οι σοβαρές ανησυχίες για την επιστημονική τους βάση, και τις εγγενείς αδυναμίες των ανάλογων συστημάτων.

Συγκεκριμένα, η διαφορετικότητα στην έκφραση συναισθημάτων μεταξύ πολιτισμών και χωρών, ακόμα και μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ είναι τόσο μεγάλες, που μια γενικευμένη αντιμετώπιση από συστήματα ΤΝ που είναι περιορισμένης αξιοπιστίας οδήγησαν τον νομοθέτη στην απαγόρευσή τους.

Από συνδυαστική ερμηνεία των αιτιολογικών σκέψεων 14, 18, 44 και του άρθρου 3(39) του Κανονισμού για την ΤΝ προκύπτει ότι η συναγωγή συναισθημάτων ή ο προσδιορισμός τους μπορεί να γίνει από ένα σύστημα ΤΝ που επεξεργάζεται βιομετρικά δεδομένα.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 14 του ΓΚΠΔ, “βιομετρικά είναι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία προκύπτουν από ειδική τεχνική επεξεργασία συνδεδεμένη με φυσικά βιολογικά ή συμπεριφορικά χαρακτηριστικά ενός φυσικού προσώπου και τα οποία επιτρέπουν ή επιβεβαιώνουν την αδιαμφισβήτητη ταυτοποίηση του εν λόγω φυσικού προσώπου όπως εικόνες προσώπου ή δακτυλοσκοπικά δεδομένα”. Αυτό μπορεί να γίνει:

- Με ανάλυση φυσικών ή γενετικών χαρακτηριστικών, όπως δακτυλικά αποτυπώματα, γεωμετρία παλάμης, ανάλυση της κόρης του ματιού, χαρακτηριστικά προσώπου, DNA
- Με ανάλυση συμπεριφοράς βάσει της υπογραφής, φωνής ακόμα και του τρόπου πληκτρολόγησης

Εκτός αυτού, αφορά συναισθήματα ή προθέσεις όπως χαρά, θλίψη, θυμός, έκπληξη, απέχθεια, αμηχανία, ενθουσιασμός, ντροπή, περιφρόνηση, ικανοποίηση και ευθυμία. Όχι όμως και ανίχνευση σωματικής κατάστασης, όπως πόνος ή κόπωση, τα οποία επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται από τα συστήματα.

Οι μελετητές συζητούν εδώ και καιρό για την έννοια των συναισθημάτων. Συναισθήματα τα οποία επιλέγονται για την ανάπτυξη τεχνολογιών αναγνώρισης συναισθημάτων περιλαμβάνουν (1) την εξελικτική προσέγγιση στο πλαίσιο της οποίας η Βασική Θεωρία Συναισθημάτων (BET) προτείνει το θυμό, την αηδία, τον φόβο, την ευτυχία, τη θλίψη και την έκπληξη ως τα έξι βασικά συναισθήματα - τα περισσότερα συστήματα αναγνώρισης συναισθημάτων βασίζονται σε αυτή την προσέγγιση.

Υπάρχουν όμως και θεωρίες που συνδέουν τα συναισθήματα, όπως την διέγερση (επίπεδο ενθουσιασμού που προκαλείται από ένα ερέθισμα), την αξία (βαθμός αρεσκείας προς ένα ερέθισμα) και μερικές φορές την κυριαρχία (βαθμός ελέγχου που ασκείται από ένα ερέθισμα).

Η ιδέα ότι οι αλγόριθμοι μπορούν να ανιχνεύσουν εσωτερικές συναισθηματικές καταστάσεις αμφισβητείται έντονα. Η ταξινόμηση των ανθρώπινων συναισθημάτων από τις εκφράσεις του προσώπου είναι αναξιόπιστη και τα στοιχεία δείχνουν ότι τα αυτοματοποιημένα συστήματα που χρησιμοποιούν εκφράσεις προσώπου είναι προκατειλημμένα με βάση τη φυλή. Παρόμοιες μεροληψίες υπάρχουν σε άλλα δεδομένα που χρησιμοποιούνται για την ανίχνευση και την πρόβλεψη συναισθημάτων.

Η αυτόματη ανάλυση ομιλίας επίσης μαστίζεται από φυλετικές και έμφυλες προκαταλήψεις. Έρευνες δείχνουν ότι το συναίσθημα που εκφράζεται σε κείμενο μπορεί να διαφέρει ανάλογα με την κουλτούρα, γλώσσα και δημογραφικά στοιχεία όπως το φύλο, και ότι αυτές οι διαφοροποιήσεις μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την ακρίβεια της ανάλυσης συναισθήματος.

Σύμφωνα και με την γνώμη του EDPS, η ανάλυση συναισθημάτων βασισμένη σε εκφράσεις προσώπου ενδέχεται να μην είναι ακριβής, καθώς οι εκφράσεις προσώπου μπορεί να διαφέρουν ελαφρώς μεταξύ των ατόμων, να συνδυάζουν διάφορες συναισθηματικές καταστάσεις που βιώνονται ταυτόχρονα (π.χ. φόβος και θυμός, χαρά και λύπη) ή να μην εκφράζουν καθόλου συναίσθημα.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν συναισθήματα που μπορεί να μην εκφράζονται καθόλου στο πρόσωπο κάποιου, με αποτέλεσμα η εξαγωγή συμπερασμάτων αποκλειστικά από την έκφραση του προσώπου να οδηγήσει σε λανθασμένες εντυπώσεις. Επιπλέον, παράγοντες όπως οι συμφραζόμενες συνθήκες (σαρκασμός) και το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο μπορεί να προσθέσουν αμφισημία στις εκφράσεις προσώπου. Επίσης, τεχνικές παράμετροι (διαφορετικές γωνίες της κάμερας, συνθήκες φωτισμού και κάλυψη ορισμένων περιοχών του προσώπου) μπορούν να επηρεάσουν την ποιότητα μιας καταγεγραμμένης έκφρασης προσώπου.

Ο EDPS συνεχίζει λέγοντας πως ακόμη και στην περίπτωση ακριβούς αναγνώρισης των συναισθημάτων, η χρήση των αποτελεσμάτων μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα για ένα άτομο, καθώς η ανάλυση εκφράσεων προσώπου δεν εξηγεί την αιτία των συναισθημάτων, η οποία μπορεί να είναι η σκέψη ενός πρόσφατου ή παλαιότερου γεγονότος. Παρά τις περιορισμένες δυνατότητες ακρίβειας, τα αποτελέσματα της ανάλυσης συνήθως αντιμετωπίζονται ως γεγονότα και χρησιμοποιούνται σε διαδικασίες που επηρεάζουν τη ζωή του υποκειμένου δεδομένων, αντί να προκαλούν μια αξιολόγηση για να ανακαλυφθούν περισσότερα σχετικά με την κατάστασή του στο συγκεκριμένο πλαίσιο.

Για τους λόγους αυτούς, η Homo Digitalis θεωρεί θετικές τις διατάξεις που απαγορεύουν τέτοιες πρακτικές, και κυρίως, ότι δεν εξαρτά την βλαβερή τους φύση για τα θεμελιώδη δικαιώματα από την διαπίστωση ή όχι βλάβης στο φυσικό πρόσωπο.

Προβληματισμοί

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο της δημόσιας διαβούλευσης για τις απαγορευμένες πρακτικές, αναγνωρίζει ότι οι τεχνολογίες αναγνώρισης συναισθημάτων μπορούν να οδηγήσουν σε «αποτελέσματα που ενδέχεται να προκαλέσουν διακρίσεις και να παραβιάσουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των ατόμων», με ιδιαίτερη αναφορά στο δικαίωμα στην ιδιωτικότητα. Για να θεωρηθεί ένα τέτοιο σύστημα ΤΝ απαγορευμένο, θα πρέπει να πληρούνται σωρευτικά κάποιες προϋποθέσεις :

- τα συστήματα αναγνώρισης συναισθημάτων να χρησιμοποιούν βάση βιομετρικών δεδομένων
- να πραγματοποιείται ταυτοποίηση, δηλαδή όταν η επεξεργασία των βιομετρικών δεδομένων (π.χ. της φωνής ή μιας έκφρασης του προσώπου) επιτρέπει την άμεση σύγκριση και ταυτοποίηση με ένα συναίσθημα που έχει προγραμματιστεί προηγουμένως στο σύστημα αναγνώρισης συναισθημάτων.
- Η «εξαγωγή συμπερασμάτων» γίνεται με την εξαγωγή πληροφοριών που παράγονται από αναλυτικές και άλλες διεργασίες από το ίδιο το σύστημα. Στην περίπτωση αυτή, οι πληροφορίες για το συναίσθημα δεν βασίζονται αποκλειστικά σε δεδομένα που συλλέγονται για το φυσικό πρόσωπο, αλλά συνάγονται από άλλα δεδομένα, συμπεριλαμβανομένων προσεγγίσεων μηχανικής μάθησης που μαθαίνουν από τα δεδομένα πώς να ανιχνεύουν τα συναισθήματα.

- Τα συναισθήματα πρέπει να ορίζονται με μια ευρεία έννοια, αλλά δεν περιλαμβάνουν φυσικές καταστάσεις όπως ο πόνος ή η κόπωση και εύκολα εμφανείς εκφράσεις όπως το χαμόγελο.
- Να γίνεται στο πλαίσιο του χώρου εργασίας και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όπου τόσο οι εργαζόμενοι όσο και οι σπουδαστές βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στην πράξη η απαγόρευση αυτών των πρακτικών είναι πολύ περιορισμένη και εκτός αυτού, οι εξαιρέσεις που προκύπτουν για λόγους ασφάλειας και υγείας, εγείρουν ακόμα μεγαλύτερα ερωτηματικά και θέτουν προβληματισμούς για το κατά πόσο τελικά αυτή η διάταξη προστατεύει τα φυσικά πρόσωπα από τέτοιες πρακτικές.

Πιο συγκεκριμένα, η έννοια “λόγοι ασφαλείας” είναι ευρύτατη και μπορεί να χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά ώστε να εκπέσουν του σκοπού του Κανονισμού για την ΤΝ κάποια από αυτά τα συστήματα. Μπορεί για λόγους ασφάλειας των συναλλαγών σε ένα εμπορικό κατάστημα να κριθεί πως είναι απαραίτητο να εγκαταστήσουν ένα ανάλογο σύστημα ΤΝ, το οποίο σημαίνει πως δεν θεωρείται απαγορευμένο αλλά υψηλού κινδύνου. Είναι αρκετά τα παραδείγματα εκτός Ευρώπης όπου ανάλογα συστήματα επιτρέπονται στο όνομα της ασφάλειας του εργαζομένου, για να τον προφυλάξουν από πιθανούς εργασιακούς κινδύνους.

Σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, ειδικά στις βαθμίδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπου ο φόβος των γονιών και των εκπαιδευτικών για την ασφάλεια των παιδιών λόγω κρουσμάτων εκφοβισμού και βίας έχουν φτάσει σε υψηλά επίπεδα, η εξαίρεση αυτή θα μπορούσε να άρει την απαγόρευση, αν ερμηνευτεί διασταλτικά.

Στην ίδια λογική κυμαίνονται και οι ανησυχίες για την ερμηνεία της έννοιας “ιατρικοί λόγοι”. για παράδειγμα, μια διασταλτική ερμηνεία μπορεί να οδηγήσει παρόχους και φορείς εφαρμογής στον ισχυρισμό πως τα συγκεκριμένα συστήματα ΤΝ έχουν θεραπευτικό αποτέλεσμα για άτομα με αναπηρίες και άρα η χρήση τους επιτρέπεται.

Εξ αντιδιαστολής συμπεραίνουμε πως η χρήση των εν λόγω συστημάτων επιτρέπονται στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως η ανάλυση της συμπεριφοράς των καταναλωτών, η στοχευμένη διαφήμιση, η βιομηχανία ψυχαγωγίας, η ιατρική και υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση, η απασχόληση, η ευημερία, καθώς και η επιβολή του νόμου και η δημόσια ασφάλεια. Σε αυτές τις περιπτώσεις η συμμόρφωση των συστημάτων ΤΝ ρυθμίζεται από το άρθρο 6 και το Παράρτημα 3 του Κανονισμού για την ΤΝ.

Είναι σε αυτές ακριβώς τις περιπτώσεις που η Homo Digitalis θεωρεί ευτύχημα την ισχύ του ΓΚΠΔ για θέματα που άπτονται της επεξεργασίας των βιομετρικών δεδομένων. Μαζί με το άρθρο 35, η DPIA μπορεί ως ένα σημείο να διασφαλίσει ότι θα γίνει ένας κάποιος έλεγχος για τον αντίκτυπο των συστημάτων αυτών στα προσωπικά δεδομένα.

Αυτή η διάταξη είναι εξαιρετικά σημαντική αν αναλογιστούμε πως δεν μπορεί να διενεργηθεί εκτίμηση αντικτύπου για τα θεμελιώδη δικαιώματα εκτός και αφορά τον δημόσιο τομέα ή κάποιες από τις περιπτώσεις του άρθρου 27 του Κανονισμού για την ΤΝ.

ΓΚΠΔ και συναγωγή συναισθημάτων

Κατά την άποψη της γράφουσας, η απαγόρευση των συστημάτων ΤΝ για την ανάλυση συναισθημάτων στους χώρους εργασίας και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα δεν επιτυγχάνει πλήρως τον βασικό της στόχο, δηλαδή την προστασία των φυσικών προσώπων από παρεμβατικά συστήματα σε περιβάλλοντα όπου υφίσταται μια εγγενής ανισορροπίας δυνάμεων.

Για τον λόγο αυτό είναι απαραίτητο όταν εξετάζεται το κατά πόσο ένα τέτοιο σύστημα είναι απαγορευμένο ή όχι, η αρχή να γίνεται από το βασικό νομοθέτημα για την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, τον ΓΚΠΔ.

Όπως παρατηρεί και ο EDPS, αυτά τα συστήματα μπορούν να ανιχνεύσουν την ύπαρξη, τις αλλαγές ή την πλήρη απουσία εκφράσεων προσώπου και να τις συνδέσουν με μια συναισθηματική κατάσταση. Ως αποτέλεσμα, σε ορισμένα συμφραζόμενα, οι αλγόριθμοι ενδέχεται να συμπεράνουν ειδικές κατηγορίες προσωπικών δεδομένων, όπως πολιτικές απόψεις ή δεδομένα υγείας. Για παράδειγμα, η εφαρμογή συστημάτων ΤΝ για συναγωγή συναισθημάτων σε πολιτικά γεγονότα μπορεί να επιτρέψει την εξαγωγή πολιτικών στάσεων παρατηρώντας τις εκφράσεις προσώπου και τις αντιδράσεις του κοινού.

Επίσης, από την έλλειψη εκφράσεων προσώπου, οι αλγόριθμοι είναι ικανοί να ανιχνεύσουν σημάδια αλεξιθυμίας, μια κατάσταση στην οποία κάποιος δεν μπορεί να κατανοήσει τα συναισθήματα που βιώνει ή δεν διαθέτει τις λέξεις για να τα περιγράψει. Αυτό το εύρημα μπορεί να συνδεθεί με σοβαρές ψυχιατρικές και νευρολογικές διαταραχές, όπως η ψύχωση.

Επιπλέον, η ανάλυση ιστορικών δεδομένων σχετικά με τη συναισθηματική κατάσταση ενός ατόμου μπορεί να αποκαλύψει άλλες καταστάσεις υγείας, όπως η κατάθλιψη. Τέτοια δεδομένα, εάν χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο της υγειονομικής περίθαλψης, θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην πρόβλεψη και την έγκαιρη θεραπεία ενός ασθενούς.

Ωστόσο, όταν τα υποκείμενα των δεδομένων δεν έχουν τη δυνατότητα να ελέγξουν τη ροή των παραγόμενων πληροφοριών και τη χρήση τους σε άλλους τομείς, ενδέχεται να βρεθούν σε μια κατάσταση όπου γίνεται συμπερασματική χρήση αυτών των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων από μη εξουσιοδοτημένες οντότητες, όπως εργοδότες.

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι για να κριθεί αν ένα σύστημα ΤΝ για την συναγωγή συναισθημάτων απαγορεύεται ή όχι είναι απαραίτητο πρώτα να εξεταστεί κατά πόσο η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων είναι επιτρεπτή ή όχι σύμφωνα με τον ΓΚΠΔ σε όλα τα στάδια ανάπτυξής του.

Προτάσεις

Προτείνεται, οι κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις απαγορευμένες πρακτικές να:

- Να συμπεριλάβουν στην έννοια της «ανισορροπίας εξουσίας, ασύμμετρης σχέσης και κινδύνου συνεχούς επιτήρησης», τις περιπτώσεις της αστυνόμευσης και τη μετανάστευσης.
- Να προβούν σε μια συσταλτική ερμηνεία των εννοιών «λόγοι ασφάλειας ή ιατρικής» για να αποφευχθεί η περίπτωση να χρησιμοποιηθούν αυτές οι εξαιρέσεις καταχρηστικά.

- Η αναφορά σε «θεραπευτικές» χρήσεις θα πρέπει να διαγραφεί. Ορισμένοι πάροχοι έχουν ισχυριστεί ότι τα συστήματά τους έχουν θεραπευτικό αποτέλεσμα για άτομα με αναπηρίες (αν και κάποιοι υποστηρικτές της δικαιосύννης για τα άτομα με αναπηρίες έχουν επικρίνει αυτόν τον ισχυρισμό).
- Η πρόθεση της εξαίρεσης, ωστόσο, είναι να διασφαλιστεί ότι δεν θα αποκλείεται ιατρικός εξοπλισμός (π.χ. καρδιοπαρακολουθητές), και όχι να επιτρέπεται στις εταιρείες να πειραματίζονται με μη δοκιμασμένη, μη αποδεδειγμένη τεχνολογία «ανάγνωσης μυαλού» βασιζόμενες σε ισχυρισμούς ότι αυτή είναι «θεραπευτική».
- Να συμπεριλάβουν στην ανάλυσή τους μια εκτενή ανάλυση της αλληλεπίδρασης των δύο νομοθετημάτων, ΓΚΠΔ και Κανονισμού για την ΤΝ στην απαγόρευση συστημάτων ΤΝ που δυνάμουν συναισθήματα, σε συνέχεια της καλής πρακτικής του EDPB με τις πρόσφατες κατευθυντήριες γραμμές 28/2024.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (ζ) Συστήματα βιομετρικής κατηγοριοποίησης

**Γράφει η Τάνια Σκραπαλιώτη*

Εισαγωγή

Ενώ στην βιομετρική ταυτοποίηση ο στόχος είναι να προσδιοριστεί ποιος είναι το άτομο, με βάση συγκεκριμένα φυσικά, ψυχολογικά ή συμπεριφορικά χαρακτηριστικά (βιομετρικά δεδομένα - άρθρο 3 εδάφιο 34, η βιομετρική κατηγοριοποίηση αποσκοπεί στην ταξινόμηση ενός φυσικού προσώπου- στο να γνωρίζουμε δηλαδή αν κάποιος έχει ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό.

Έτσι, στην βιομετρική ταυτοποίηση, το σύστημα TN θα γνωρίζει από μία εικόνα προσώπου ποιος είναι ο απεικονιζόμενος, ενώ στη βιομετρική κατηγοριοποίηση, από το βάδισμα, την αναπνοή, το χρώμα των ματιών του φυσικού προσώπου, το σύστημα θα μπορεί να προσδιορίσει τον κίνδυνο ανάπτυξης Αλτσχάιμερ ή, αναλύοντας ένα πρόσωπο, θα εκτιμήσει τις πολιτικές και συνδικαλιστικές δραστηριότητες του απεικονιζόμενου, ταξινομώντας το στις αντίστοιχες κατηγορίες. Σύμφωνα με τον Κανονισμό, τα συστήματα βιομετρικής κατηγοριοποίησης "που κατηγοριοποιούν φυσικά πρόσωπα βάσει των βιομετρικών τους δεδομένων για να συμπεράνουν ή να υποθέσουν τη φυλή τους, τις πολιτικές τους απόψεις, τη συνδικαλιστική τους ένταξη, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις, τη σεξουαλική τους ζωή ή τον σε-

ξουαλικό τους προσανατολισμό" απαγορεύονται. Έτσι, συστήματα όπως το αμφιλεγόμενο νευρωνικό δίκτυο που φέρεται να ανιχνεύει τον σεξουαλικό προσανατολισμό των ανθρώπων από φωτογραφίες δεν θα είναι επιτρεπτά στην ευρωπαϊκή αγορά. Ωστόσο, υπάρχει μια επιφύλαξη για την επεξεργασία και κατηγοριοποίηση βιομετρικών δεδομένων στον τομέα της επιβολής του νόμου, η οποία παραμένει επιτρεπτή.

Από την άλλη πλευρά, τα "συστήματα TN που προορίζονται για βιομετρική κατηγοριοποίηση, σύμφωνα με ευαίσθητα ή προστατευμένα χαρακτηριστικά ή χαρακτηριστικά, βάσει της υποθέσεως αυτών" δεν απαγορεύονται, αλλά κατατάσσονται ως συστήματα υψηλού κινδύνου (Παράρτημα III, 1, β).

Σύμφωνα δε με την αιτιολογική σκέψη 16 του Κανονισμού, η έννοια της «βιομετρικής κατηγοριοποίησης» που αναφέρεται στον παρόντα κανονισμό θα πρέπει να οριστεί ως η κατάταξη φυσικών προσώπων σε συγκεκριμένες κατηγορίες βάσει των βιομετρικών δεδομένων τους.

Οι συγκεκριμένες αυτές κατηγορίες μπορούν να αφορούν πτυχές όπως το φύλο, η ηλικία, το χρώμα των μαλλιών, το χρώμα των οφθαλμών,

η δερματοστιξία, τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς ή προσωπικότητας, η γλώσσα, η θρησκεία, η ιδιότητα μέλους εθνικής μειονότητας, καθώς και ο γενετήσιος ή πολιτικός προσανατολισμός. Δεν περιλαμβάνονται τα συστήματα βιομετρικής κατηγοριοποίησης που αποτελούν αμιγώς βοηθητική δυνατότητα συνδεδεμένη άρρηκτα με άλλη εμπορική υπηρεσία, δηλαδή όταν η δυνατότητα αυτή δεν μπορεί, για αντικειμενικούς τεχνικούς λόγους, να χρησιμοποιηθεί χωρίς την κύρια υπηρεσία, και η ενσωμάτωση αυτής της δυνατότητας ή λειτουργικότητας δεν αποτελεί μέσο για την καταστράτηγηση της εφαρμογής των κανόνων του παρόντος κανονισμού.

Για παράδειγμα, τα φίλτρα που κατηγοριοποιούν χαρακτηριστικά προσώπου ή σώματος και χρησιμοποιούνται σε επιγραμμικές αγορές θα μπορούσαν να αποτελούν τέτοια βοηθητική δυνατότητα, καθώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο σε σχέση με την κύρια υπηρεσία, που συνίσταται στην πώληση προϊόντος, παρέχοντας στον καταναλωτή τη δυνατότητα προεπισκόπησης ενός προϊόντος πάνω του και βοηθώντας τον να αποφασίσει αν θα προχωρήσει στην αγορά.

Βοηθητική δυνατότητα θα μπορούσαν να θεωρηθούν επίσης φίλτρα χρησιμοποιούμενα σε επιγραμμικές υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης που κατηγοριοποιούν χαρακτηριστικά προσώπου ή σώματος για να μπορούν οι χρήστες να προσθέτουν ή να τροποποιούν εικόνες ή βίντεο, καθώς αυτού του είδους τα φίλτρα δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν χωρίς την κύρια υπηρεσία των υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης, που συνίσταται στην ανταλλαγή περιεχομένου μέσω του διαδικτύου.

Προβληματισμοί

Από την σύγκριση της αιτιολογικής σκέψης και της απαγόρευσης της περίπτωσης ζ' είναι εμφανές ότι ο νομοθέτης υιοθετεί και εδώ μια κλειστή προσέγγιση απαριθμώντας εξαντλητικά τα χαρακτηριστικά, η συναγωγή των οποίων θα οδηγήσει στην απαγόρευση του συστήματος ΤΝ βιομετρικής κατηγοριοποίησης, και περιορίζοντας τα στα «απολύτως απαραίτητα», σε σχέση με τα περιθώρια που αφήνει η αιτιολογική σκέψη, και ενδεχομένως πιο επικίνδυνα δηλαδή τη φυλή, τα πολιτικά φρονήματα, τη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, τις θρησκευτικές ή ιδεολογικές πεποιθήσεις και τον σεξουαλικό ή γενετήσιο προσανατολισμό – δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν παράλληλα και δεδομένα ειδικών κατηγοριών κατά GDPR, κοινώς κατά την παλαιότερη διατύπωση «ευαίσθητα δεδομένα».

Εκτός απαγόρευσης μένουν λοιπόν τα συστήματα βιομετρικής κατηγοριοποίησης που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στη συναγωγή περαιτέρω συμπερασμάτων π.χ. για την κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου ή για την προσωπικότητά του, με όλους τους κινδύνους ιδιωτικότητας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συνεπάγεται η χρήση ενός τέτοιου συστήματος. Περαιτέρω εισάγονται εξαιρέσεις στην απαγόρευση της περίπτωσης ζ' οι οποίες δύνανται να περιορίσουν περαιτέρω το πεδίο εφαρμογής της. Ιδιαίτερο προβληματισμό παρουσιάζει η εξαίρεση για τη βιομετρική κατηγοριοποίηση στον τομέα επιβολής του νόμου, που παρότι κατ' αρχήν και έως έναν βαθμό εύλογη και αναμενόμενη λόγω των περιορισμένων αρμοδιοτήτων της ΕΕ σε αυτόν τον τομέα, ενέχει κινδύνους και αοριστίας και κατάχρησής της χωρίς τουλάχιστον την εισαγωγή και εγκαθίδρυση των απαραίτητων εχέγγυων και δικλείδων ασφαλείας από τα κράτη – μέλη.

Υπάρχουν αρκετοί κρίσιμοι λόγοι ηθικής και ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τους οποίους τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης δεν πρέπει να επιτρέπεται να κατηγοριοποιούν ή να συμπεραίνουν ευαίσθητα προσωπικά χαρακτηριστικά.

Στο πλαίσιο της μετανάστευσης, τα συστήματα βιομετρικής κατηγοριοποίησης χρησιμοποιούνται σε διάφορες διαδικασίες μετανάστευσης για να βοηθήσουν τις μεταναστευτικές αρχές να αξιολογήσουν την αξιοπιστία των αιτήσεων των αιτούντων. Ένα παράδειγμα είναι τα συστήματα αναγνώρισης διαλέκτου που χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια των διαδικασιών ασύλου, όπως το σύστημα που χρησιμοποιεί η γερμανική Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Μετανάστευσης και Προσφύγων για την εξέταση των αιτήσεων ασύλου. Αυτό το σύστημα αναγνώρισης διαλέκτου επεξεργάζεται δεδομένα φωνής, τα οποία χαρακτηρίζονται ως βιομετρικά δεδομένα, και αποδίδει τα άτομα σε μια χώρα καταγωγής, συμπεραίνοντας έτσι την εθνικότητα. Αυτό παραβιάζει το τεκμήριο της αθωότητας και χρησιμοποιεί βιομετρικά δεδομένα για να συμπεράνει χαρακτηριστικά όπως η φυλή ή η εθνικότητα, κάτι που απαγορεύεται σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 1 εδάφιο (ζ) του Κανονισμού για την ΤΝ.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι το DeepFace, μια βιβλιοθήκη αναγνώρισης προσώπου και ανάλυσης χαρακτηριστικών προσώπου για την Python, που αναπτύχθηκε από την Viso AI. Μεταξύ των καθηκόντων της είναι η ανάλυση χαρακτηριστικών προσώπου, η οποία περιλαμβάνει την εξαγωγή χαρακτηριστικών όπως η ηλικία, το φύλο, το συναίσθημα και η φυλή/εθνική καταγωγή. Κατηγοριοποιώντας άτομα με βάση την υποτιθέμενη φυλή, το σύστημα αυτό θα πρέπει επίσης να απαγορευτεί βάσει του ίδιου άρθρου.

Προτάσεις

Είναι ζωτικής σημασίας να ληφθούν περαιτέρω διευκρινίσεις, καθώς τα συστήματα αυτά ενισχύουν τα επιβλαβή στερεότυπα και υποβιβάζουν δυνητικά τα άτομα σε διακρίσεις, αντανakλώντας ή διαιωνίζοντας τις υπάρχουσες κοινωνικές προκαταλήψεις. Η πιθανή κατάχρηση αυτών των χαρακτηριστικών αντισταθμίζει τα πιθανά οφέλη (τα οποία παραμένουν ασαφή). Ως εκ τούτου, προτείνονται τα εξής:

- Η «ατομική κατηγοριοποίηση» δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως παραθυράκι για την παράκαμψη των ίδιων επιβλαβών πρακτικών που εφαρμόζονται σε ομάδες.
- Οι αναγωγές/συμπεράσματα της «φυλής» θα πρέπει επίσης να ερμηνεύονται ώστε να περιλαμβάνουν συμπεράσματα σχετικά με την εθνικότητα, και εκείνα σχετικά με τη «σεξουαλική ζωή ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό» θα πρέπει να περιλαμβάνουν την ταυτότητα φύλου, σύμφωνα με τις συμβάσεις του ΟΗΕ για το «SOGI» (σεξουαλικός προσανατολισμός και ταυτότητα φύλου).
- Το έγγραφο διαβούλευσης υποδηλώνει εσφαλμένα ότι η επισήμανση ή το φιλτράρισμα μπορεί να είναι επιτρεπτά σε διάφορα πλαίσια (συμπεριλαμβανομένης της επιβολής του νόμου). Ωστόσο, το κείμενο του Κανονισμού για την ΤΝ διευκρινίζει ότι η εξαίρεση αυτή ισχύει μόνο σε πλαίσια επιβολής του νόμου. Αυτό πρέπει να διορθωθεί.
- Η επισήμανση ή το φιλτράρισμα των νομίμως αποκτηθέντων βιομετρικών συνόλων δεδομένων πρέπει να διευκρινιστεί ώστε να ισχύει ειδικά και αποκλειστικά σε εγκληματολογικά πλαίσια, τα οποία, εξ ορισμού, συμβαίνουν εκ των υστέρων.

Άρθρο 5 παράγραφοι 1 (η), 2 - 5

Εξ αποστάσεως βιομετρική ταυτοποίηση

**Γράφει ο Ελευθέριος Χελιουδάκης*

Εισαγωγή

Το άρθρο 5 παράγραφος 1 εδάφιο(η) του Κανονισμού για την τν ορίζει ότι κατά κανόνα απαγορεύεται η χρήση:

- συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης,
- σε πραγματικό χρόνο,
- σε δημόσια προσβάσιμους χώρους,
- για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου.

Πριν την εξέταση των οριζόμενων εξαιρέσεων της απαγόρευσης αυτής, πρέπει να εξεταστούν τα τέσσερα επιμέρους στοιχεία αυτής της απαγόρευσης. Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 3 του Κανονισμού για την ΤΝ:

- **ως συστήματα εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης** ορίζονται τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης για την ταυτοποίηση φυσικών προσώπων, χωρίς την ενεργό συμμετοχή των προσώπων αυτών, κατά κανόνα εξ αποστάσεως. Η ταυτοποίηση λαμβάνει χώρα μέσω της αντιπαράβολής των βιομετρικών δεδομένων ενός προσώπου με τα βιομετρικά δεδομένα που περιέχονται σε μία βάση δεδομένων αναφοράς,

- **η χρήση «σε πραγματικό χρόνο»** αναφέρεται στο γεγονός ότι α) η λήψη, β) η αντιπαράβολή και γ) η άμεση ταυτοποίηση των βιομετρικών δεδομένων πραγματοποιούνται χωρίς σημαντική καθυστέρηση, συμπεριλαμβανομένων περιορισμένων σύντομων καθυστερήσεων προς αποφυγή καταστρατηγήσεων,
- **ο όρος «δημόσια προσβάσιμος χώρος»** επεξηγείται ως ο οποιοσδήποτε υλικός χώρος δημόσιας ή ιδιωτικής ιδιοκτησίας στον οποίο έχει πρόσβαση απροσδιόριστος αριθμός φυσικών προσώπων, ανεξάρτητα από το ενδεχόμενο να εφαρμόζονται ορισμένες προϋποθέσεις πρόσβασης και ανεξάρτητα από τους ενδεχόμενους περιορισμούς σε επίπεδο χωρητικότητας, ενώ τέλος,
- **η έννοια «επιβολή του νόμου»** αναφέρεται αποκλειστικά σε δραστηριότητες που διεξάγονται από τις αρχές επιβολής του νόμου ή εξ ονόματός τους για την πρόληψη, τη διερεύνηση, την ανίχνευση ή τη δίωξη αξιόποινων πράξεων ή την εκτέλεση ποινικών κυρώσεων, περιλαμβανομένων της προστασίας από απειλές κατά της δημόσιας ασφάλειας και της αποτροπής τους.

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να υπογραμμιστεί ότι το Άρθρο 10 της Οδηγίας 2016/680, όπως μεταφέρεται στην ελληνική έννομη τάξη με το Άρθρο 46 του Ν.4624/2019 ρυθμίζει ήδη πολύ αυστηρά την επεξεργασία ειδικών κατηγοριών προσωπικών δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων των βιομετρικών δεδομένων. Συγκεκριμένα, εκεί προβλέπεται ρητώς, ότι η επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων για τους σκοπούς της Οδηγίας 2016/680, επιτρέπεται μόνο όταν είναι:

- απολύτως αναγκαία,
- με την επιφύλαξη των κατάλληλων διασφαλίσεων για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων και εφόσον:
 - επιτρέπεται από κανόνα δικαίου, εθνικό ή ενωσιακό
 - επιβάλλεται για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων ή άλλου φυσικού προσώπου ή,
 - αφορά δεδομένα τα οποία έχουν προδήλως δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων.

Ωστόσο, ο ενωσιακός νομοθέτης, στην προσπάθειά του να δημιουργήσει ένα αυστηρότερο πλαίσιο συγκεκριμένα για τη χρήση συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου, προέβλεψε στο άρθρο 5 του Κανονισμού ΤΝ την απαγόρευση αυτής της πρακτικής.

Η αιτιολογική σκέψη 38 του Κανονισμού για την ΤΝ οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα καθώς ρητά προβλέπει ότι το άρθρο 5 του Κανονισμού για την ΤΝ θα πρέπει να εφαρμόζεται ως *lex specialis* σε σχέση με τους κανόνες για την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων που περιέχονται στο άρθρο 10 της Οδηγίας 2016/680, ρυθμίζοντας, συνεπώς,

κατά τρόπο εξαντλητικό, τη χρήση αυτήν και την επεξεργασία των σχετικών βιομετρικών δεδομένων.

Ως εκ τούτου, αυτή η χρήση και η επεξεργασία θα πρέπει να είναι δυνατές μόνο στον βαθμό που είναι συμβατές με το άρθρο 5 του Κανονισμού για την ΤΝ, χωρίς να υπάρχει περιθώριο, εκτός του πλαισίου αυτού, για τις αρμόδιες αρχές, όταν ενεργούν για σκοπούς επιβολής του νόμου, να χρησιμοποιούν τα εν λόγω συστήματα και να επεξεργάζονται τα εν λόγω δεδομένα σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους.

Μάλιστα, όπως αναφέρει ρητά η αιτιολογική σκέψη 98 σχετικά, κάθε επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων που αφορά τη χρήση συστημάτων ΤΝ για βιομετρική ταυτοποίηση για σκοπούς επιβολής του νόμου (επομένως και η χρήση που προβλέπεται στο άρθρο 5 παρ.1(η) είναι ανάγκη να συμμορφώνεται με το άρθρο 10 της Οδηγίας 2016/680, το οποίο αναφέρει ότι η χρήση θα πρέπει να είναι απολύτως αναγκαία, να προβλέπεται από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή το δίκαιο του κράτους μέλους, και να τηρούνται οι αναγκαίες επιφυλάξεις σχετικά με τις κατάλληλες διασφαλίσεις για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων.

Με απλά λόγια, οι αρχές επιβολής του νόμου δεν μπορούν να επικαλεστούν ότι επιβάλλεται για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων ή άλλου φυσικού προσώπου να γίνει χρήση συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους, ούτε φυσικά να ισχυριστούν ότι η εν λόγω χρήση αφορά δεδομένα τα οποία έχουν προδήλως δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων.

Αντιθέτως, δεσμεύονται απόλυτα σε κάθε περίπτωση από την υποχρέωση η χρήση αυτή να είναι απόλυτα αναγκαία, να προβλέπεται σε κανόνα δικαίου, και να τηρούνται οι κατάλληλες διασφαλίσεις για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων.

Εδώ είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι παραπομπές στις αρχές της αναγκαιότητας και της νομιμότητας θα πρέπει να εξετάζονται υπό το πρίσμα του Άρθρου 52 παράγραφος 1, του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Χάρτης), σύμφωνα με το οποίο, κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται σε αυτόν, συμπεριλαμβανομένων ιδίως του Δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 και του Δικαιώματος στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που κατοχυρώνεται στο Άρθρο 8, πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

Όπως έχει αναφέρει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) με την πάγια νομολογία του ερμηνεύοντας αυτή τη διάταξη του Χάρτη, αυτό συνεπάγεται, ιδίως, ότι η νομική βάση που επιτρέπει την επέμβαση σε αυτά τα δικαιώματα πρέπει να καθορίζει η ίδια την έκταση του περιορισμού της άσκησης του εν λόγω δικαιώματος.

Ειδικότερα, η νομοθεσία στην οποία βασίζεται η επεξεργασία πρέπει να προβλέπει σαφείς και ακριβείς κανόνες που να ρυθμίζουν την έκταση και την εφαρμογή του προβλεπόμενου μέτρου και να επιβάλλουν ελάχιστες απαιτήσεις, ώστε τα πρόσωπα των οποίων τα προσωπικά δεδομένα επηρεάζονται να διαθέτουν επαρκείς εγγυήσεις που να επιτρέπουν την αποτελεσματική προστασία των δεδομένων από τον κίνδυνο καταχρήσεων.

Η εν λόγω νομοθεσία πρέπει να είναι νομικά δεσμευτική στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξης και, ιδίως, να προσδιορίζει σε ποιες περιπτώσεις και υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να υιοθετηθεί ένα μέτρο που να προβλέπει την επεξεργασία αυτών των δεδομένων, εξασφαλίζοντας έτσι ότι η επέμβαση περιορίζεται στον απολύτως αναγκαίο βαθμό. Επιπλέον, κατ' εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι περιορισμοί σε αυτά τα δικαιώματα μπορούν να επιβληθούν μόνο εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πράγματι σε στόχους γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζονται από την Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.

Επομένως, οι περιορισμοί αυτοί θα πρέπει να λειτουργούν στα όρια του απολύτως αναγκαίου και η νομοθεσία που περιλαμβάνει την επέμβαση πρέπει να προβλέπει σαφείς και ακριβείς κανόνες που να ρυθμίζουν την έκταση και την εφαρμογή του εν λόγω μέτρου περιορισμού (βλέπετε ενδεικτικά Αποφάσεις C-175/20, *Valsts ierēnumu dienests*, 2022, παρ. 55, 83 και C-184/20, *Vyriausioji tarnybinės etikos komisija*, 2022, παρ. 64).

Παρομοίως, το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένως υπογραμμίσει ότι μια επέμβαση στο Δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής μπορεί να δικαιολογηθεί σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ, μόνο εάν είναι σύμφωνη με τον νόμο, επιδιώκει έναν ή περισσότερους από τους νόμιμους στόχους που αναφέρονται στην παράγραφο 2 του άρθρου 8 και είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία για την επίτευξη αυτών των στόχων.

Αυτή η επέμβαση παρατηρείται ακόμη και όταν χρησιμοποιούνται συστήματα βιντεοσκόπησης σε δημόσιους χώρους που προβλέπουν την καταγραφή εικόνων ή συστήματα αναγνώρισης προσώπου (βλ. «Peck κατά Ηνωμένου Βασιλείου», «Αίτηση αρ. 44647/9», 28 Ιανουαρίου 2003, σημείο 59, «Perry κατά Ηνωμένου Βασιλείου», «Αίτηση αρ. 63737/00», 17 Ιουλίου 2003, σημείο 38 και «Glukhin κατά Ρωσίας», «Αίτηση αρ. 11519/20», 4 Ιουλίου 2023, παρ. 75).

Για να διαπιστωθεί μάλιστα κατά πόσο μια συγκεκριμένη παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα είναι «αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία», τα συμφέροντα του κράτους ως προς την ενσωμάτωση τέτοιων εργαλείων από τις αρχές επιβολής του νόμου πρέπει να εξισορροπηθούν με το δικαίωμα των υποκειμένων στην ιδιωτικότητα στον δημόσιο χώρο, καθώς επίσης και με την ελευθερία της έκφρασης και την ελευθερία του συνέρχεσθαι. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ο όρος «αναγκαία» δεν αποτελεί συνώνυμο των όρων «χρήσιμη», «λογική» ή «επιθυμητή», αλλά αντιθέτως υποδηλώνει την ύπαρξη «επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης» για την παρέμβαση στο δικαίωμα της ιδιωτικότητας.

Φυσικά, εναπόκειται στο κράτος να κάνει την πρωταρχική εκτίμηση της «επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης» κατά περίπτωση, ωστόσο, η εκτίμησή του κράτους παραμένει υποκείμενη σε έλεγχο από το ΕΔΔΑ. Αξίζει επίσης να σημειώσουμε ότι η απαίτηση που θέτει το ΕΔΔΑ αναφορικά με την «επιτακτική κοινωνική ανάγκη» συνδέεται άμεσα με την «επιδίωξη ενός νόμιμου σκοπού». Έτσι, βάσει των υψηλών προτύπων που θέτει το ευρωπαϊκό δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι ανεπαρκές τα συμφέροντα που εξυπηρετούνται από έναν περιορισμό στο δικαίωμα στην ιδιωτικότητα να είναι απλώς «νόμιμα», αλλά επιπροσθέτως πρέπει να είναι και «επιτακτικά» (βλ. «Avilkina και Άλλοι κατά Ρωσίας», «Αίτηση αρ. 1585/09», «6 Ιουνίου 2013» και «Υ.Υ. κατά Ρωσίας», «Αίτηση αρ. 40370/06», «23 Φεβρουαρίου 2016»). Αφού εξετάστηκε η απαγόρευση που προβλέπει το άρθρο 5, παράγραφος 1 εδάφιο (η) του Κανονισμού για την ΤΝ και η έννοιά της, ακολουθεί η ανάλυση των επιμέρους εξαιρέσεων που ανακύπτουν στις διατάξεις της ίδιας παραγράφου.

Συγκεκριμένα, η παράγραφος 1 εδάφιο (η) προβλέπει ότι υπάρχει άρση της απαγόρευσης χρήσης συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου, όταν η χρήση αυτή είναι απολύτως αναγκαία για:

1. τη στοχευμένη αναζήτηση συγκεκριμένων θυμάτων απαγωγής, εμπορίας ανθρώπων ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης ανθρώπων, καθώς και την αναζήτηση εξαφανισθέντων προσώπων·
2. την πρόληψη συγκεκριμένης, ουσιαστικής και επικείμενης απειλής κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας φυσικών προσώπων ή πραγματικής και υπαρκτής ή πραγματικής και προβλέψιμης απειλής τρομοκρατικής επίθεσης·

3. τον εντοπισμό ή την ταυτοποίηση προσώπου ύποπτου για την τέλεση αξιόποινης πράξης, για τον σκοπό της διεξαγωγής ποινικής έρευνας ή δίωξης ή εκτέλεσης ποινής για αξιόποινες πράξεις που αναφέρονται στο παράρτημα II και τιμωρούνται στο οικείο κράτος μέλος με στερητική της ελευθερίας ποινή ή στερητικό της ελευθερίας μέτρο ασφάλειας ανώτατης διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων ετών.

Οι αναφερθείσες εξαιρέσεις εγείρουν συγκεκριμένες προκλήσεις καθώς ο χαρακτήρας τους θα μπορούσε να ερμηνευτεί με ιδιαίτερα ευρύ τρόπο.

Κατά πρώτον, η αναφορά στην «αναζήτηση εξασφαισθέντων προσώπων» στην εξαίρεση υπ' αριθ. 1, θα πρέπει να ερμηνεύεται μόνο σε άμεση συνάρτηση με σκοπούς που αφορούν την επιβολή του νόμου. Όπως ρητά αναφέρει το Άρθρο 3 του Κανονισμού για την ΤΝ, ο όρος «επιβολή του νόμου» αναφέρεται αποκλειστικά σε δραστηριότητες που διεξάγονται από τις αρχές επιβολής του νόμου ή εξ ονόματός τους για την πρόληψη, τη διερεύνηση, την ανίχνευση ή τη δίωξη αξιόποινων πράξεων ή την εκτέλεση ποινικών κυρώσεων, συμπεριλαμβανομένων της προστασίας από απειλές κατά της δημόσιας ασφάλειας και της αποτροπής τους. Άρα π.χ. ένα άτομο που έχει εξαφανιστεί εξαιτίας π.χ. μίας νόσου, όπως η νόσος Alzheimer ή κάποια άλλη μορφή άνοιας, εξαφάνιση δηλαδή που δεν έχει καμία συσχέτιση με την επιβολή του νόμου, δεν θα μπορούσε να αποτελέσει ένα εξασφαισθέν άτομο που να εντάσσεται στο πεδίο ρύθμισης του άρθρου 5, παράγραφος 1 εδάφιο (η) του Κανονισμού για την ΤΝ. Προφανώς, στο πλαίσιο αυτό γίνεται αναφορά στο τέλος της παραγράφου 1 εδάφιο (η) και στις σχετικές επιφυλάξεις αναφορικά με την εφαρμογή του άρθρου 9, για την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων για σκοπούς άλλους από την επιβολή του νόμου.

Επίσης, αναφορικά με την εξαίρεση υπ' αριθ. 2, εκείνη αναγνωρίζει ότι τα κράτη μέλη ενδέχεται να καταφεύγουν στη χρήση συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους, επιτρέποντας την χρήση της τεχνολογίας αυτής για οποιαδήποτε συγκεκριμένη, ουσιαστική και επικείμενη απειλή κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας φυσικών προσώπων ή πραγματική και υπαρκτή ή πραγματική και προβλέψιμη απειλή τρομοκρατικής επίθεσης, διευρύνοντας το πεδίο της εξαίρεσης υποθετικά σε οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη, ενώ στο ίδιο ευρύ πλαίσιο, η εξαίρεση υπ' αριθ. 3 εάν εξεταστεί μεμονωμένα είναι τόσο γενικευμένη που εκμηδενίζει την αποτελεσματικότητα της απαγόρευσης χρήσης συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου.

Παρότι το άρθρο 5, παράγραφος 1 εδάφιο (η) κάνει αναφορά στο γεγονός ότι η χρήσεις αυτές πρέπει να είναι απολύτως αναγκαίες, ως οργάνωση της Κοινωνίας των Πολιτών, η Homo Digitalis οφείλει να επισημάνει τον επικίνδυνο γενικό χαρακτήρα αυτών των δύο εξαιρέσεων που στην ουσία καθιστούν άνευ ουσίας την απαγόρευση που προηγείται.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, όταν οι κυβερνήσεις επιθυμούν να καταφύγουν σε προηγμένες τεχνολογίες για την πρόληψη επικείμενων περιστατικών η σχετική νομοθεσία που θα υιοθετήσουν, θα πρέπει να παρέχει επαρκείς εγγυήσεις για την αποφυγή κατάχρησης (βλέπετε «Szabó και Vissy κατά Ουγγαρίας», «Αίτηση αρ. 37138/14» «12 Ιανουαρίου 2016»), ενώ αποτελεί πάγια νομολογία και του ΔΕΕ ότι οποιαδήποτε παρέκκλιση ή περιορισμός των δικαιωμάτων για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και τον σεβασμό της ιδιωτικής

ζωής πρέπει να είναι «αυστηρά απαραίτητος», ενώ η απουσία σαφών και λεπτομερών νομοθετικών ρυθμίσεων που να ορίζουν κανόνες σχετικά με τις συνθήκες υπό τις οποίες μπορούν να συλλέγονται δεδομένα, τη διάρκεια αποθήκευσής τους, τη χρήση τους και τις συνθήκες υπό τις οποίες μπορούν να καταστρέφονται, συνιστά έλλειψη επαρκών εγγυήσεων (βλ. περισσότερα στις Αποφάσεις C-73/07, *Tietosuoja ja valtuutettu v Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy*, 2008, παρ. 56, C-92/09 και C-93/09, *Volker und Markus Schecke and Eifert v Land Hessen*, 2010, παρ. 77, C-293/12 και C-594/12, *Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications, Marine and Natural*, 2014, παρ. 52, C-362/14, *Maximilian Schrems v Data Protection Commissioner*, 2015, παρ. 92 και C-203/15 και C-698/15 *Tele2 Sverige AB*, 2017, παρ. 96, μεταξύ άλλων).

Στην προσπάθειά του επομένως να προβλέψει σχετικές σαφείς και λεπτομερείς ρυθμίσεις για την αποφυγή κατάχρησης των πολύ γενικών εξαιρέσεων που αναφέρθηκαν ανωτέρω, ο ενωσιακός νομοθέτης προβλέπει στις παραγράφους 2 έως 4 του άρθρου 5 του Κανονισμού για την ΤΝ μία σειρά από προτεινόμενες απαιτούμενες εγγυήσεις. Σε αυτές περιλαμβάνονται οι εξής προβλέψεις:

- Η χρήση εφαρμόζεται μόνο για να επιβεβαιωθεί η ταυτότητα του ειδικά στοχευόμενου ατόμου, και δεν επιτρέπεται να λαμβάνεται απόφαση που έχει δυσμενείς νομικές συνέπειες για ένα άτομο αποκλειστικά με βάση τα στοιχεία εξόδου του συστήματος,
- Το εθνικό δίκαιο που επιτρέπει τη χρήση αυτή, θα πρέπει να προβλέπει αναγκαίες και αναλογικές διασφαλίσεις και προϋποθέσεις ιδίως όσον αφορά τους χρονικούς και γεωγραφικούς περιορισμούς της, καθώς και τους περιορισμούς σε σχέση με τα πρόσωπα στόχευσης,

- Η αρχή επιβολής του νόμου που επιδιώκει την εν λόγω χρήση θα πρέπει να έχει ολοκληρώσει εκτίμηση επιπτώσεων στα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως προβλέπεται στο άρθρο 27 του Κανονισμού για την ΤΝ, και έχει καταχωρίσει το σύστημα στη βάση δεδομένων της ΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 49. Φυσικά, στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να προστεθούν και οι υποχρεώσεις που ανακύπτουν σχετικά από τη νομοθεσία προστασίας προσωπικών δεδομένων σχετικά με τη διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, όπως ορίζεται στις διατάξεις της Οδηγίας 2016/680 και του N.4624/2019.
- Η υποχρέωση ύπαρξης προηγούμενης άδειας που χορηγείται από δικαστική αρχή ή ανεξάρτητη διοικητική αρχή της οποίας η απόφαση είναι δεσμευτική του κράτους μέλους στο οποίο πρόκειται να πραγματοποιηθεί η χρήση και η οποία εκδίδεται κατόπιν αιτιολογημένου αιτήματος και σύμφωνα με τους λεπτομερείς κανόνες του εθνικού δικαίου που αναφέρονται στην παράγραφο 5 του άρθρου 5 του Κανονισμού για την ΤΝ, όπως μεταξύ άλλων για ποια από τις αξιόποινες πράξεις μπορεί να επιτραπεί στις αρμόδιες αρχές να χρησιμοποιούν τα εν λόγω συστήματα για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου.
- Η χρήση κοινοποιείται στην αρμόδια αρχή εποπτείας της αγοράς και στην εθνική αρχή προστασίας δεδομένων του κράτους-μέλους σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες που θα έχουν θεσπιστεί. Η κοινοποίηση αυτή δεν περιέχει επιχειρησιακά δεδομένα, αλλά θα πρέπει να περιέχει τουλάχιστον τις πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό των αποφάσεων που λαμβάνονται από τις αρμόδιες δικαστικές αρχές / ανεξάρτητες διοικητικές αρχές κατόπιν αιτημάτων αδειοδότησης και το αποτέλεσμα τους,

προκειμένου οι εθνικές αρχές εποπτείας της αγοράς και οι εθνικές αρχές προστασίας δεδομένων των κρατών μελών να είναι σε θέση να υποβάλουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή σχετικές ετήσιες εκθέσεις.

Τέλος, η παράγραφος 5 του Άρθρου 5, αποτελεί μία πολύ σημαντική ρύθμιση καθώς παρέχεται στα Κράτη-Μέλη η διακριτική ευχέρεια:

- να αποφασίσουν να προβλέψουν τη δυνατότητα **πλήρους έγκρισης** της χρήσης συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης «σε πραγματικό χρόνο» σε δημόσια προσβάσιμους χώρους για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου εντός των ορίων του άρθρου 5, ή
- να αποφασίσουν να προβλέψουν τη δυνατότητα **μερικής έγκρισης** της χρήσης συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης «σε πραγματικό χρόνο» σε δημόσια προσβάσιμους χώρους για τους σκοπούς της επιβολής του νόμου εντός των ορίων του άρθρου 5, ή,
- να θεσπίζουν, σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, **πιο περιοριστική νομοθεσία** σχετικά με τη χρήση συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης, όπως επί παραδείγματος **μία απόλυτη απαγόρευση της χρήσης των συστημάτων αυτών.**

Προβληματισμοί για εθνικές πρακτικές

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην Ελληνική έννομη τάξη αποτελεί το παράδειγμα του προγράμματος Smart Policing της Ελληνικής Αστυνομίας. Συγκεκριμένα, το 2019, η Ελληνική Αστυνομία υπέγραψε συμβόλαιο αξίας 4 εκατομμυρίων ευρώ για το έργο Smart Policing με την Intracom Telecom, μια διεθνή εταιρεία παροχής τηλεπικοινωνιακών συστημάτων.

Σύμφωνα με το δελτίο τύπου που εξέδωσε η Ελληνική Αστυνομία εκείνη την περίοδο, το 75% του έργου χρηματοδοτείται από το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας (ISF) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την περίοδο 2014-2020.

Το έργο αυτό περιλαμβάνει φορητές συσκευές που επιτρέπουν τη χρήση τεχνολογιών αναγνώρισης προσώπου και αυτοματοποιημένης ταυτοποίησης δακτυλικών αποτυπωμάτων κατά τη διάρκεια αστυνομικών ελέγχων. Πιο συγκεκριμένα, οι αστυνομικοί θα μπορούν να χρησιμοποιούν αυτές τις συσκευές σε αστικές περιοχές για να φωτογραφίζουν το πρόσωπο ενός ατόμου και/ή να συλλέγουν τα δακτυλικά του αποτυπώματα. Τα συλλεγμένα δακτυλικά αποτυπώματα και οι φωτογραφίες συγκρίνονται με δεδομένα που είναι αποθηκευμένα σε εθνικές, ευρωπαϊκές και τρίτων χωρών βάσεις δεδομένων για σκοπούς ταυτοποίησης, όπως οι βάσεις SIS II, VIS και EURODAC.

Στην προκήρυξη του έργου γίνεται ακόμη αναφορά σε βάσεις δεδομένων της Eurpol, διεθνών οργανισμών όπως η Interpol, ή ακόμη και βάσεων δεδομένων θεσμών τρίτων χωρών, όπως το FBI.

Η αστυνομία παρουσιάζει το έργο αυτό ως έναν πιο “αποτελεσματικό” τρόπο ταυτοποίησης ανθρώπων, συγκριτικά με την τρέχουσα διαδικασία που περιλαμβάνει τη μεταφορά ατόμων χωρίς έγγραφα ταυτοποίησης στο πλησιέστερο αστυνομικό τμήμα με βάση τη διαδικασία του Προεδρικού Διατάγματος 141/1991. Εκτός από τα δακτυλικά αποτυπώματα, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι αυτές οι συσκευές δίνουν τη δυνατότητα στους αστυνομικούς να χρησιμοποιούν φωτογραφίες προσώπων για αναζήτηση ατόμων σε βάση δεδομένων της αστυνομίας ή να σαρώνουν το πρόσωπο ενός ατόμου για τον ίδιο σκοπό.

Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στο έγγραφο που περιγράφει τις τεχνικές προδιαγραφές του έργου, οι συσκευές:

- Παρέχουν τη δυνατότητα αποστολής φωτογραφιών σε βάσεις δεδομένων,
- Επιτρέπουν στους αστυνομικούς να ανεβάζουν αρχεία φωτογραφιών είτε μέσω ενός πεδίου διαλόγου είτε με μεταφορά και απόθεση (συμπεριλαμβανομένων μαζικών αρχείων),
- Δίνουν τη δυνατότητα μαζικής αναζήτησης βάσει πολλών φωτογραφιών,
- Περιλαμβάνουν λογισμικό αναγνώρισης προσώπου που υποστηρίζει τον ορισμό ορίων (matching scores), πάνω από τα οποία η απάντηση του λογισμικού επιστρέφεται αυτόματα χωρίς την ανάγκη επιβεβαίωσης από εξειδικευμένο προσωπικό.

Το έγγραφο τεχνικών προδιαγραφών δεν διευκρινίζει την απόσταση λήψης των φωτογραφιών ούτε αν τα άτομα θα είναι ενήμερα για τη διαδικασία συλλογής δεδομένων. Ωστόσο, οι τεχνικές λεπτομέρειες υποδηλώνουν ότι η απομακρυσμένη λήψη φωτογραφιών, ακολουθούμενη από ανάλυση, θα μπορούσε να είναι μια επιλογή. Πιο συγκεκριμένα, το έγγραφο απαιτεί από τον προμηθευτή να παρέχει λογισμικό που να επιτρέπει (1) την επεξεργασία και βελτίωση των φωτογραφιών, (2) την εφαρμογή φίλτρων για τη βελτίωση των εικόνων και (3) τη χρήση μεθόδων για αναζητήσεις σε υπάρχουσες λίστες παρακολούθησης. Οι συσκευές παραδόθηκαν πλήρως λειτουργικές στην Ελληνική Αστυνομία τον Σεπτέμβριο του 2021.

Επομένως, προκύπτουν σημαντικά ερωτήματα καθώς θα πρέπει να καταστεί σαφές εάν αυτές οι συσκευές παρέχουν στην Ελληνική Αστυνομία τη δυνατότητα αναζήτησης ατόμων βάσει φωτογραφιών ή σάρωσης προσώπων χωρίς την ενεργό συμμετοχή των προσώπων αυτών, κατά κανόνα εξ αποστάσεως σε πραγματικό χρόνο. Εάν οι τεχνικές προδιαγραφές του συστήματος Smart Policing είναι τέτοιες που να επιτρέπουν την ως άνω χρήση, τότε οι διατάξεις του Άρθρου 5 παρ.1(η) του Κανονισμού για την ΤΝ θα έχουν πεδίο εφαρμογής.

Συγκεκριμένα, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ελλείψει των αναγκαίων δικλίδων ασφαλείας, αυτές οι φωτογραφίες θα μπορούσαν θεωρητικά να ληφθούν απομακρυσμένα και να ανέβουν στην πλατφόρμα για αναζητήσεις, επιτρέποντας απομακρυσμένη βιομετρική ταυτοποίηση.

Αυτή η δυνατότητα θα μπορούσε να έχει σημαντικό αποτρεπτικό αντίκτυπο σε δημόσιες συναθροίσεις, καθώς ένας αστυνομικός θα μπορούσε θεωρητικά να τραβήξει φωτογραφία ενός ατόμου χωρίς τη συναίνεσή του και να πραγματοποιήσει αναζητήσεις. Επομένως, είναι σημαντικό να διευκρινιστούν περαιτέρω οι δυνατότητες αναγνώρισης προσώπου στο πλαίσιο του προγράμματος Smart Policing.

Η Homo Digitalis ήταν η πρώτη που ανέφερε αυτή την υπόθεση σε κοινό ερευνητικό έργο με την AlgorithmWatch, το οποίο δημοσιεύθηκε τον Δεκέμβριο του 2019. Τον ίδιο μήνα, η Homo Digitalis υπέβαλε αίτημα πρόσβασης σε έγγραφα προς το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, το οποίο είναι αρμόδιο για την Ελληνική Αστυνομία.

Με την ενέργεια αυτή, η Homo Digitalis επιδίωξε να λάβει διευκρινίσεις σχετικά με το αν η Ελληνική Αστυνομία είχε πραγματοποιήσει Εκτίμηση Αντικτύπου για την Προστασία Δεδομένων (DPIA), καθώς και περισσότερες πληροφορίες για τη νομική βάση που σκόπευε να χρησιμοποιήσει στο πλαίσιο των σχετικών δραστηριοτήτων επεξεργασίας δεδομένων.

Ωστόσο, η απάντηση της Ελληνικής Αστυνομίας δεν έριξε φως στα ερωτήματα που έθεσε η Homo Digitalis, καθώς αυτή ούτε επιβεβαίωσε ούτε διέψευθε ότι είχε πραγματοποιηθεί DPIA, ενώ δεν έγινε καμία συγκεκριμένη αναφορά στη νομική βάση που θα χρησιμοποιούσε για την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων σε δημόσιους χώρους με τη χρήση των έξυπνων αυτών συσκευών.

Λόγω αυτής της έλλειψης διαφάνειας, τον Μάρτιο του 2020 η Homo Digitalis υπέβαλε αίτημα στην Ελληνική Αρχή Προστασίας Δεδομένων (ΑΠΔΠΧ) για τη διερεύνηση της υπόθεσης. Η ΑΠΔΠΧ αποδέχθηκε το αίτημα και από τον Αύγουστο του 2020 και έκτοτε διεξάγει την έρευνά της, την οποία αναμένεται να ολοκληρώσει εν ευθέτω χρόνω.

Τον Ιούνιο του 2024, το Ελληνικό Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη διοργάνωσε εκδήλωση για την παρουσίαση των έξυπνων συσκευών του προγράμματος Smart Policing.

Ο Υφυπουργός Προστασίας του Πολίτη, κ. Ανδρέας Νικολακόπουλος, μοιράστηκε φωτογραφίες από την εκδήλωση στον λογαριασμό του στο Instagram. Μία από τις διαφάνειες που παρουσιάστηκαν στην εκδήλωση αναφέρει ρητά ότι η Ελληνική Αστυνομία χρησιμοποιεί φωτογραφίες που λαμβάνονται από ιδιώτες για την αναγνώριση προσώπου.

Οι συσκευές φαίνεται να διαθέτουν κάμερα στο μπροστινό μέρος, αλλά δεν υπάρχουν εικόνες του πίσω μέρους ώστε να προσδιοριστεί αν υπάρχει πίσω κάμερα. Σε άλλη φωτογραφία που ανέβασε ο κ. Νικολακόπουλος, απεικονίζεται ένα δείγμα συσκευής, όπως φαίνεται παρακάτω.

Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι η Ελληνική Αστυνομία διαθέτει ήδη με βάση τις διατάξεις του Προεδρικού Διατάγματος 75/2020, τη δυνατότητα να κάνει χρήση καμερών, ενώ διαθέτει εξοπλισμό όπως κάμερες σε κοντάρια, κάμερες σε στολές, κάμερες σε drones, όπως επίσης και κάμερες σε περιπολικά οχήματα και σκάφη, καθώς και σε πύργους παρακολούθησης σε σημεία διέλευσης συνόρων, μεταξύ άλλων.

Η πιο πρόσφατη εξέλιξη σχετικά με το έργο «Smart Policing» είναι ότι τον Νοέμβριο του 2024, η Ελληνική Αστυνομία εξέδωσε απόφαση για τη συγκρότηση Επιτροπής έρευνας αγοράς – Αξιολόγησης Προσφορών και Παραλαβής αναφορικά με την παροχή υπηρεσιών δικτυακής-τηλεπικοινωνιακής διασύνδεσης του έργου Smart Policing για το πρώτο τρίμηνο του 2025. Ο συνολικός προϋπολογισμός για αυτή τη φάση του έργου είναι 33.528,00 ευρώ, συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ.

Η εν λόγω απόφαση κάνει αναφορά και σε ένα άλλο έγγραφο που εκδόθηκε από το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη τον Οκτώβριο του 2024 με θέμα την ένταξη της Πράξης με τίτλο “Αναβάθμιση των υπηρεσιών δικτυακής – τηλεπικοινωνιακής διασύνδεσης του συστήματος Έξυπνης Αστυνόμευσης (Smart Policing)” και Κωδικό ΟΠΣ (MIS) 5224695 στο Υποπρόγραμμα Α: «Ενίσχυση της Ελληνικής Αστυνομίας» του Τομεακού Προγράμματος Ανάπτυξης του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, στο πλαίσιο του Εθνικού Προγράμματος Ανάπτυξης για την προγραμματική περίοδο 2021-2025.

Όπως το έγγραφο αυτό αναφέρει, η πράξη εστιάζει στην αναβάθμιση της τηλεπικοινωνιακής διασύνδεσης, και στην απρόσκοπτη λειτουργία της δράσης έξυπνη αστυνόμευση «Smart policing», η οποία λειτουργεί μέσω χιλίων (1000) φορητών ηλεκτρονικών συσκευών τύπου «Smart Phone», που είναι κατανομημένες σε Αστυνομικές Υπηρεσίες σε όλη την Επικράτεια της χώρας και μέσω μίας ενιαίας εφαρμογής/ διεπαφής αναζητήσεων στις υφιστάμενες βάσεις δεδομένων (Εθνικές και Ευρωπαϊκές) και της λήψης βιομετρικών χαρακτηριστικών (μέσω της μεθόδου σάρωσης), αριθμών πινακίδας κυκλοφορίας και στοιχείων εγγράφων, επιτυγχάνουν τη γρήγορη και ασφαλή αναζήτηση και ταυτοποίηση οχημάτων, προσώπων και αντικειμένων.

Με τη λειτουργία των φορητών ηλεκτρονικών συσκευών της δράσης «Έξυπνη Αστυνόμευση (Smart Policing)» και την ενσωμάτωση νέας εφαρμογής «κλήσεις τροχαίας», επιτυγχάνεται η βεβαίωση παραβάσεων του Κώδικα οδικής κυκλοφορίας (Κ.Ο.Κ.) με ψηφιακή μορφή, οι οποίες κοινοποιούνται άμεσα στον παραβάτη μέσω της θυρίδας του στην ιστοσελίδα “gov.gr” εκμεταλλευόμενη τη διασύνδεσή του συστήματος με τις υφιστάμενες βάσεις δεδομένων για την ταυτοποίηση οχημάτων και προσώπων. Από τις πληροφορίες αυτές προκύπτει ότι, τουλάχιστον για το πρώτο τρίμηνο του 2025, το πιο επιχειρησιακά έτοιμο μέρος του έργου «Έξυπνη Αστυνόμευση» είναι η λειτουργία αναγνώρισης πινακίδων για την καταγραφή τροχαίων παραβάσεων. Φυσικά, αυτή αποτελεί μία μόνο από τις λειτουργικές δυνατότητες του προγράμματος Smart Policing, καθώς κανείς δεν θα ήθελε να διανοηθεί ότι ο φορολογούμενος πολίτης κατέβαλε τουλάχιστον 4 εκατομμύρια ευρώ για να επιτυγχάνεται απλά η ψηφιακή βεβαίωση παραβάσεων του Κ.Ο.Κ.

Προτάσεις

Για τους ανωτέρω λόγους προτείνεται:

- Η δημιουργία Γραφείου Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων σε κάθε αρχή επιβολής του νόμου στην Ελλάδα, το οποίο θα πλαισιώνεται από τον Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων και μία ομάδα ειδικών από την επιστήμη της νομικής και την επιστήμη της πληροφορικής, μεταξύ άλλων ειδικοτήτων, που θα τον/την πλαισιώνει προκειμένου να υπάρχει πραγματικά η δυνατότητα ενεργούς και άμεσης άσκησης των αρμοδιοτήτων τους

- Η δημιουργία ειδικής μονάδας εντός της ΑΠΔΠΧ, η οποία θα εξετάζει υποθέσεις που θα αφορούν αποκλειστικά την εφαρμογή των διατάξεων της Οδηγίας 2016/680 και των σχετικών διατάξεων του Ν.4624/2019, καθώς και τις σχετικές διατάξεις που αφορούν τη χρήση τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης από αρχές επιβολής του νόμου στο πλαίσιο των διατάξεων του Κανονισμού για την ΤΝ. Κατά αυτόν τον τρόπο θα περιοριστούν περιστατικά όπως αυτό που αναφέρεται ανωτέρω, κατά τα οποία η έρευνα μίας τόσο σημαντικής για το Κράτος Δικαίου υπόθεσης βρίσκεται σε εκκρεμότητα για περισσότερα από 4,5 χρόνια (Αύγουστος 2020 – Δεκέμβριος 2024).
- Η δημιουργία καναλιών εξωστρέφειας εντός του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, τα οποία θα απαρτίζονται από ειδικούς από τις αρμόδιες εποπτικές αρχές, τις αρχές επιβολής του νόμου, τον ακαδημαϊκό χώρο, εταιρίες τεχνολογίας, την κοινωνία των πολιτών, και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς προκειμένου να ενισχυθεί ο δημόσιος διάλογος και η έμπρακτη δημόσια διαβούλευση και ανταλλαγή απόψεων στο πλαίσιο λήψης αποφάσεων στο μέλλον για τη χρήση τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης σε αυτόν τον τομέα.
- Η αναθεώρηση του άρθρου 10, παράγραφος 5 του Ν.4624/2019. Οι εξουσίες της ΑΠΔΠΧ δεν θα πρέπει να περιορίζονται, και η πρόβλεψη του συγκεκριμένου άρθρου δημιουργεί σημαντικές προκλήσεις καθώς αποκλείει την ΑΠΔΠΧ και την σχετική της εποπτική αρμοδιότητα σε σχέση με πράξεις επεξεργασίας διαβαθμισμένων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που διενεργούνται για τις δραστηριότητες που αφορούν την εθνική ασφάλεια. Ήδη με τη νομολογία της, η ΑΠΔΠΧ έχει αναδείξει το σχετικό θέμα και είναι επιτακτική η άμεση αναθεώρηση του.
- Προσωρινή αναστολή οποιασδήποτε χρήσης του Smart Policing συστήματος που σχετίζεται με επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων σε δημόσιο χώρο, έως την έκδοση της σχετικής Απόφασης της ΑΠΔΠΧ στο πλαίσιο της αυτεπάγγελτης έρευνας που έχει ξεκινήσει σχετικά από τον Αύγουστο του 2020, έπειτα από σχετική καταγγελία της Homo Digitalis.
- Υιοθέτηση από το Ελληνικό Κράτος, της δυνατότητας που παρέχει ο ενωσιακός νομοθέτης στο Άρθρο 5, παράγραφος 5 του Κανονισμού για την ΤΝ να θεσπιστεί πιο περιοριστική νομοθεσία σχετικά με τη χρήση συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους. Συγκεκριμένα, η Homo Digitalis συνηγορεί υπέρ μιας απόλυτης απαγόρευσης της χρήσης των συστημάτων αυτών.

Σύνοψη βελτιωτικών προτάσεων

Οι βελτιωτικές αυτές προτάσεις απευθύνονται τόσο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή όσο και στον Έλληνα Νομοθέτη και την/τις αρμόδιες εθνικές αρχές εποπτείας της αγοράς, κατά την έκδοση κατευθυντήριων γραμμών και ενσωμάτωσης του Κανονισμού για την ΤΝ στον εθνικό νόμο.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (α) : χειριστικές ή παραπλανητικές πρακτικές

- 1 Περαιτέρω διευκρινίσεις για τις πρακτικές χειραγώγησης ή παραπλάνησης στο πεδίο του μάρκετινγκ για το πότε επιτρέπονται και πότε όχι.
- 2 Διευκρίνιση εννοιών "ουσιώδους στρέβλωσης" και "σημαντικής βλάβης" και λίστα παραδειγμάτων με συστήματα ΤΝ που απαγορεύονται, και ειδικά αναφορικά με τον τομέα της διαφήμισης και των ψευδών ειδήσεων
- 3 Κατευθυντήριες οδηγίες και κατάλογος περιπτώσεων από την ελληνική αρμόδια εποπτική αρχή

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (β) : εκμετάλλευση τρωτών σημείων

- 1 Ερμηνευτικές οδηγίες που θα ξεκαθαρίσουν τα όρια εφαρμογής μεταξύ της παραγράφου 1 εδάφιο (α) και παραγράφου 1 εδάφιο (β), ή τα σημεία που διαφοροποιούν τις δύο αυτές διατάξεις.
- 2 Διευκρίνιση εννοιών "τρωτά στοιχεία" και "σημαντική βλαβή", και λίστα παραδειγμάτων με συστήματα ΤΝ που απαγορεύονται
- 3 Εκπαιδευτικές δράσεις για την ενημέρωση των μεθόδων και ρίσκων εκμετάλλευσης με μέσα ΤΝ

Άρθρο 5 παράγραφος 1(γ): αξιολόγηση κοινωνικής συμπεριφοράς

- 1 Διευκρίνιση όρων "κοινωνική συμπεριφορά", "κοινωνική αξιολόγηση", "αδικαιολόγητη" ή "επιβλαβής μεταχείριση", "ουσιώδης στρέβλωση", "σημαντική βλάβη".
- 2 Διευκρινίσεις για την εφαρμογή των άρθρων 85 και 86 του Κανονισμού για την ΤΝ στα πλαίσια της διασφάλισης του δικαιώματος υποβολής καταγγελίας και επεξήγησης για αποφάσεις που προκύπτουν από απαγορευμένες πρακτικές κοινωνικής αξιολόγησης
- 3 Λίστα παραδειγμάτων με συστήματα ΤΝ που απαγορεύονται, ειδικά αναφορικά με τον τομέα της διαφήμισης και των ψευδών ειδήσεων

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (δ) : πρόβλεψη τέλεσης αξιόποινης πράξης

- 1 Έκδοση σαφών οδηγιών από την ελληνική αρχή εποπτείας της αγοράς, σχετικά με τα συστήματα προληπτικής αστυνόμευσης βάσει περιοχής (area-based) και βάσει συμβάντων (event-based) που θα απαγορεύονται στην ελληνική επικράτεια
- 2 Διευκρίνιση εννοιών "αποκλειστικού σκοπού", "υποστηρικτικού συστήματος", "αντικειμενικών και επαληθεύσιμων περιστατικών" και "άμεσης σύνδεσης με εγκληματική δραστηριότητα" και λίστα παραδειγμάτων με συστήματα ΤΝ που απαγορεύονται
- 3 Εξέταση τροποποίησης Κανονισμού για ΤΝ ή αναφορά Ευρωπαϊκής Επιτροπής μέσω κατευθυντήριων οδηγιών, σχετικά με τα συστήματα προληπτικής αστυνόμευσης βάσει περιοχής (area-based) και βάσει συμβάντων (event-based)
- 4 Εξέταση τροποποίησης άρθρου 50 του Κανονισμού για την ΤΝ, για υποχρέωση ενημέρωσης αναφορικά με συστήματα ΤΝ αδειοδοτημένα από τον νόμο για την ανίχνευση, την πρόληψη, τη διερεύνηση ή τη δίωξη αξιόποινων πράξεων, αλλά και ειδικές υποχρεώσεις διαφάνειας, πρόσβασης σε πληροφορίες και αξιολόγησης στοιχείων
- 5 Άσκηση διακριτικής ευχέρειας κατά την ενσωμάτωση του Κανονισμού για την ΤΝ στο εθνικό δίκαιο με περαιτέρω διευκρινίσεις και εγγυήσεις για την απαγόρευση τέτοιων συστημάτων στην ελληνική επικράτεια, τόσο στον ελληνικό νόμο, όσο και μέσω οδηγιών από την ελληνική αρμόδια εποπτική αρχή.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (ε): βάσεις δεδομένων αναγνώρισης προσώπου

- 1 Διευκρίνιση εννοιών "μη στοχευμένης", και "στοχευμένης" εξαγωγής εικόνας
- 2 Διευκρίνιση στις οδηγίες της απαγόρευσης ότι για να θεωρηθεί μια εξαγωγή ως στοχευμένη, οι εικόνες από το διαδίκτυο ή κάμερες ασφαλείας πρέπει να σχετίζονται με την τέλεση εγκλήματος
- 3 Να εξαλειφθούν νομικά κενά και να είναι ξεκάθαρο πως βάσεις δεδομένων εικόνας προσώπου, όπως αυτές της Clearview AI και PimEyes, παραβιάζουν τη νομοθεσία του ΓΚΠΔ και δεν πρέπει να θεωρούνται νόμιμα εργαλεία για εξαγωγή εικόνας χωρίς στόχο

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (στ): συναγωγή συναισθημάτων

- 1 Να συμπεριληφθούν στην έννοια της «ανισορροπίας εξουσίας, ασύμμετρης σχέσης και κινδύνου συνεχούς επιτήρησης», οι περιπτώσεις της αστυνόμευσης και της μετανάστευσης
- 2 Συσταλτική ερμηνεία των εννοιών «λόγοι ασφάλειας ή ιατρικής» από τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για να αποφευχθεί η περίπτωση να χρησιμοποιηθούν αυτές οι εξαιρέσεις καταχρηστικά
- 3 Να απαγορευτεί η χρήση συστημάτων ΤΝ που η επιστημονική τους εγκυρότητα δεν είναι αποδεδειγμένη ή έγκυρη.
- 4 Να συμπεριληφθεί μια εκτενής ανάλυση της αλληλεπίδρασης των δύο νομοθετημάτων, ΓΚΠΔ και Κανονισμού για την ΤΝ στην απαγόρευση συστημάτων ΤΝ που συνάγουν συναισθήματα, σε συνέχεια της καλής πρακτικής του EDPB με τις πρόσφατες κατευθυντήριες γραμμές 28/2024.

Άρθρο 5 παράγραφος 1 (ζ) : συστήματα βιομετρικής κατηγοριοποίησης

- 1 Να διευκρινιστεί πως η «ατομική κατηγοριοποίηση» δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως παραθυράκι για την παράκαμψη των ίδιων επιβλαβών πρακτικών που εφαρμόζονται σε ομάδες
- 2 Οι αναγωγές/συμπεράσματα της «φυλής» θα πρέπει επίσης να ερμηνεύονται ώστε να περιλαμβάνουν συμπεράσματα σχετικά με την εθνικότητα, και εκείνα σχετικά με τη «σεξουαλική ζωή ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό» θα πρέπει να περιλαμβάνουν την ταυτότητα φύλου, σύμφωνα με τις συμβάσεις του ΟΗΕ για το «SOGI» (σεξουαλικός προσανατολισμός και ταυτότητα φύλου)
- 3 Η επισήμανση ή το φιλτράρισμα των νομίμως αποκτηθέντων βιομετρικών συνόλων δεδομένων πρέπει να διευκρινιστεί ώστε να ισχύει ειδικά και αποκλειστικά σε εγκληματολογικά πλαίσια

Άρθρο 5 παράγραφος 1(η), παράγραφοι 2-5: συστήματα εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης

- 1 Δημιουργία γραφείου Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων σε κάθε αρχή επιβολής του νόμου στην Ελλάδα, το οποίο θα πλαισιώνεται από τον Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων και μία ομάδα ειδικών από την επιστήμη της νομικής και την επιστήμη της πληροφορικής
- 2 Δημιουργία ειδικής μονάδας εντός της ΑΠΔΠΧ, η οποία θα εξετάζει υποθέσεις που θα αφορούν αποκλειστικά την εφαρμογή των διατάξεων της Οδηγίας 2016/680 και των σχετικών διατάξεων του Ν.4624/2019 και του Κανονισμού για την ΤΝ
- 3 Άσκηση διακριτικής ευχέρειας με την θέσπιση περιοριστικής νομοθεσίας σχετικά με τη χρήση συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους, συνηγορώντας υπέρ της απόλυτης απαγόρευσης.
- 4 Αναθεώρηση του Άρθρου 10, παρ. 5 του Ν.4624/2019 και άρση του περιορισμού των εξουσιών της ΑΠΔΠΧ.
- 5 Προσωρινή αναστολή οποιασδήποτε χρήσης του Smart Policing που σχετίζεται με επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων σε δημόσιο χώρο, έως την έκδοση της σχετικής Απόφασης της ΑΠΔΠΧ

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Λευκή βίβλος για την Τεχνητή νοημοσύνη - Η ευρωπαϊκή προσέγγιση της αριστείας και της εμπιστοσύνης 19.02.2020 https://commission.europa.eu/document/download/d2ec4039-c5be-423a-81ef-b9e44e79825b_el?filename=commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_el.pdf
- Angwin Julia, Larson Jeff, Mattu Surya και Kirchner Lauren, “Machine Bias”, ProPublica, 2016, σε <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>, τελευταία πρόσβαση 24/11/2024
- BBC, “School children 'brainwashed' by social media”, BBC News, 17/5/2018, σε <https://www.bbc.com/news/education-44153754>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Carnevale, Antonio, Antonio Lombardi, and Francesca A. Lisi, “A human-centred approach to symbiotic AI: Questioning the ethical and conceptual foundation”, Intelligenza Artificiale Preprint, 2024, σε <https://www.iospress.com/catalog/journals/intelligenza-artificiale>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Commission launches consultation on AI Act prohibitions and AI system definition, <https://ec.europa.eu/eusurvey/runner/Prohibitions-and-Definition-Survey-2024>
- Council of Europe, “Declaration by the Committee of Ministers on the manipulative capabilities of algorithmic processes”, 14/2/2019, σε <https://www.coe.int/en/web/data-protection/-/declaration-by-the-committee-of-ministers-on-the-manipulative-capabilities-of-algorithmic-processes>, τελευταία πρόσβαση 7/12/2024
- Digital Watermarking Alliance, “How Digital Watermarking Works”, σε <https://digitalwatermarkingalliance.org/digital-watermarking-works/>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Duhigg Charles, “How Companies Learn Your Secrets”, The New York Times Magazine, 16/2/2012, σε <https://www.nytimes.com/2012/02/19/magazine/shopping-habits.html>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024
- European Court of Human Rights (ECHR), “European Convention on Human Rights”, σε https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ell, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- European Court of Human Rights (ECtHR), Glukhin v. Russia, Application no. 11519/20, 4/7/2023, σε [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-234567%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-234567%22]}), τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- EDPS TechDispatch on Facial Emotion Recognition, Issue 1, 2021, https://www.edps.europa.eu/system/files/2021-05/21-05-26_techdispatch-facial-emotion-recognition_ref_en.pdf
- EUCPN, “Artificial intelligence and predictive policing: risks and challenges”, 2022, Brussels: EUCPN
- Heaven Will Douglas, “Predictive policing algorithms are racist. They need to be dismantled.”, MIT Technology Review, 17/7/2020, σε <https://www.technologyreview.com/2020/07/17/1005396/predictive-policing-algorithms-racist-dismantled-machine-learning-bias-criminal-justice/>, τελευταία πρόσβαση 24/11/2024
- ICO, “Joint statement on data scraping and the protection of privacy”, 24/8/2023, σε <https://ico.org.uk/media/about-the-ico/documents/4026232/joint-statement-data-scraping-202308.pdf>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Ienca Marcello, “On Artificial Intelligence and Manipulation”, Topoi, 2023, Vol. 42, pages 833–842
- Impact assessment <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/impact-assessment-regulation-artificial-intelligence>
- Kirby Paul & Thorpe Nick, “Romania's cancelled presidential election and why it matters”, BBC, 6/12/2024, σε <https://www.bbc.com/news/articles/cx2y12zxrq1o>, τελευταία πρόσβαση 7/12/2024

- Korea Legislation Research Institute (KLRI), “Personal Information Protection Act (PIPA)”, σε https://elaw.klri.re.kr/kor_service/lawView.do?hseq=64661&lang=ENG, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Lau Tim, “Predictive Policing Explained”, Brennan Center for Justice, 1/4/2020, σε <https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/predictive-policing-explained>, τελευταία πρόσβαση 24/11/2024
- La Quadrature du Net, “Discriminatory risk-scoring algorithm used by the French Social Security Agency’s National Family Allowance Fund (CNAF)”, 16/10/2024, σε <https://www.laquadrature.net/2024/10/16/lalgorithme-de-notation-de-la-cnaf-attaque-devant-le-conseil-detat-par-15-organisations/>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Lighthouse Reports, “Discriminatory risk scoring system deployed by Sweden’s Social Insurance Agency”, σε <https://www.lighthousereports.com/investigation/swedens-suspicion-machine/>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Lighthouse Reports, “Ministry of Foreign Affairs – risk scoring system for short stay visa”, σε <https://www.lighthousereports.com/investigation/ethnic-profiling/>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Malgieri, G., & Niklas, J. (2020). Vulnerable data subjects. Computer Law & Security Review, 37, 105415
- Neuwirth, R. J., “Prohibited artificial intelligence practices in the proposed EU artificial intelligence act (AIA)”, Computer Law & Security Review, vol. 48, 2023, σε <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105798>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024
- Open letter: Civil society call for the introduction of red lines in the upcoming European Commission proposal on Artificial Intelligence [EDRI-open-letter-AI-red-lines.pdf](https://www.edri.org/open-letter-ai-red-lines.pdf)
- Perry Keller, “Losing the Face: Regulating and Contesting Biometric Surveillance”, SSRN, σε https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4432321, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024.
- Petropoulos G., “The dark side of artificial intelligence: manipulation of human behaviour”, Bruegel Blog, 2/2/2022, σε <https://www.bruegel.org/blog-post/dark-side-artificial-intelligence-manipulation-human-behaviour>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024
- Reese Hope, “What Happens When Police Use AI to Predict and Prevent Crime?”, JSTOR Daily, 23/2/2022, σε <https://daily.jstor.org/what-happens-when-police-use-ai-to-predict-and-prevent-crime/>, τελευταία πρόσβαση 24/11/2024
- Reuters, “Elon Musk’s Neuralink receives Canadian approval for brain chip trial”, Reuters, 21/11/2024, σε <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/elon-musks-neuralink-receives-canadian-approval-brain-chip-trial-2024-11-21/>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024
- Sahota Neil, “The Dark Side Of AI Is How Bad Actors Manipulate Minds”, Forbes, 29/7/2024, σε <https://www.forbes.com/sites/neilsahota/2024/07/29/the-dark-side-of-ai-is-how-bad-actors-manipulate-minds/>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024
- ScienceDirect, “Prohibited artificial intelligence practices in the proposed EU artificial intelligence act (AIA)”, σε <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026736492300053X>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024
- Verte, Vahur, “Person-Based Predictive Policing Under the AI Act”, RAILS Robotics and AI Law Society, 20/4/2024, σε <https://blog.ai-laws.org/person-based-predictive-policing-under-the-ai-act/?cn-reloaded=1>, τελευταία πρόσβαση 24/11/2024.
- WilmerHale, “Prohibited AI Practices—A Deep Dive into Article 5 of the European Union’s AI Act”, σε <https://www.wilmerhale.com/en/insights/blogs/EU-AI-Act>, τελευταία πρόσβαση 23/11/2024

Η **Σοφία Αντωνοπούλου** είναι Δικηγόρος Αθηνών με ειδίκευση στις Τεχνολογίες Πληροφορικής, Επικοινωνιών και την Πνευματική Ιδιοκτησία. Είναι απόφοιτος της Νομικής Σχολής Αθηνών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και κάτοχος Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Δίκαιο και Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών" του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Η μεταπτυχιακή διπλωματική της εργασία αφορά την Τεχνητή Νοημοσύνη και τις Έμφυλες Διακρίσεις (Gender Biases), εστιάζοντας στη φεμινιστική θεωρία, τεχνολογικά ζητήματα, νομικές προοπτικές και την ηθική. Η Σοφία συμμετείχε ως επιστημονική συνεργάτης στο πεδίο Νομική-Ηθική/ Δεοντολογία, στο ερευνητικό έργο AI TRACE (Συναισθητική σχέση της Τεχνητής Νοημοσύνης με τις Ψηφιακές Τέχνες και το Κοινό τους), χρηματοδοτούμενο από το ΕΛΙΔΕΚ (Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας), ενώ είναι επίσης μέλος του Διεθνούς Φεστιβάλ Ψηφιακών Τεχνών της Αθήνας (Athens Digital Arts Festival) από το 2017, καλλιεργώντας το έντονο ενδιαφέρον της για την ψηφιακή τέχνη και το πώς η τεχνολογία και η τέχνη είναι αλληλένδετες. Επιπλέον, αποτελεί από το 2022 ενεργό μέλος της Homo Digitalis, της πρώτης Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης στην Ελλάδα για την προάσπιση των ψηφιακών δικαιωμάτων. Το ερευνητικό αντικείμενο της Σοφίας εστιάζει στην Τεχνητή Νοημοσύνη και ζητήματα ηθικής, την Πνευματική Ιδιοκτησία και την ψηφιοποίηση και πώς η τεχνολογία μπορεί να είναι ασφαλής, ηθική και ίση για όλα τα άτομα.

Η **Σταυρίνα Χούσου** είναι απόφοιτος της Σχολής Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιά και κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη Δημόσια Πολιτική και τις Νέες Τεχνολογίες από το Πανεπιστήμιο Sciences Po Paris. Έχει ολοκληρώσει πρακτικές και εκπαιδεύσεις που επικεντρώνονται στη χρήση νέων τεχνολογιών για τη βελτίωση της ζωής ατόμων με αναπηρίες, καθώς και στην εφαρμογή τους σε σύγχρονες συγκρούσεις. Εργάζεται ως Regulatory Consultant στην εταιρεία naaia.ai, μία γαλλική συμβουλευτική εταιρεία που εξειδικεύεται σε θέματα τεχνητής νοημοσύνης και διαχείρισης δεδομένων, με αντικείμενο την ανάλυση παγκόσμιων ρυθμιστικών πλαισίων.

Η **Τάνια Σκραπαλιώρη** είναι Δικηγόρος Αθηνών και απόφοιτη της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου στην Αθήνα, με μεταπτυχιακές σπουδές σε νέες τεχνολογίες και ειδίκευση σε ζητήματα τεχνητής νοημοσύνης και πνευματική ιδιοκτησία. Εργάζεται ως Head of Legal στην εταιρεία PRIORITY Quality Consultants, με εμπειρία στο χώρο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και πιστοποιήσεις CIPP|E, IAPP και μέλος της Homo Digitalis.

Ο **Λευτέρης Χελιδουδάκης**, είναι συνιδρυτής της Homo Digitalis και δικηγόρος παρ' εφέταις εξειδικευμένος σε θέματα νέων τεχνολογιών, με εστίαση στην προστασία δεδομένων, την ιδιωτικότητα, την κυβερνοασφάλεια και το ηλεκτρονικό εμπόριο. Αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή Αθηνών (λίαν καλώς) και διαθέτει LL.M. στο Δίκαιο & Τεχνολογία από το Tilburg University (cum laude – πρώτος απόφοιτος της τάξης του) και Advanced MSc στις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες από τη Σχολή Η/Υ του KU Leuven (cum laude). Εκπροσωπεί τη Homo Digitalis σε επιστημονικούς συλλόγους όπως το JET Table του London Schools of Economics and Political Science και το VULNERA του VUB & του Future of Privacy Forum, καθώς και στην Επιτροπή Τεχνητής Νοημοσύνης του Συμβουλίου της Ευρώπης, ως μέλος παρατηρητής, μεταξύ άλλων. Διαθέτει πιστοποιήσεις FIP, CIPP/E, CIPT και CIPM από την IAPP.

Η **Λαμπρινή Γυφτοκώστα** είναι Δικηγόρος και Διευθύντρια της Homo Digitalis σε θέματα τεχνητής νοημοσύνης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού Τίτλου από το Nottingham Law School σε θέματα International Trade Law, με πιστοποιήσεις σε θέματα προστασίας προσωπικών δεδομένων, κυβερνοασφάλειας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τεχνητής νοημοσύνης. Δραστηριοποιείται στο χώρο της συμμόρφωσης με την ευρωπαϊκή νομοθεσία αλλά και της δημόσιας διαβούλευσης για πάνω από 15 χρόνια σε Ελλάδα και εξωτερικό.